

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Π Ρ Α Κ Τ Ι Κ Α

ΤΗΣ

ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΤΟΣ 2006: ΤΟΜΟΣ 81^{ΟΣ}

ΤΕΥΧΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

ΤΑΞΙΣ ΤΩΝ ΗΘΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΓΡΑΦΕΙΟΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

2006

Π Ρ Α Κ Τ Ι Κ Α
ΤΗΣ
ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΤΕΥΧΟΣ ΤΡΙΤΟΝ
ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΣΤΕΦΑΝΗ

Π Ρ Α Κ Τ Ι Κ Α
ΤΗΣ
ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΤΟΣ 2006 : ΤΟΜΟΣ 81^{ΟΣ}

ΤΕΥΧΟΣ ΤΡΙΤΟΝ
ΤΑΞΙΣ ΤΩΝ ΗΘΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΓΡΑΦΕΙΟΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ
2006

ΠΡΑΚΤΑ

1997

ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

ISSN 0369-8106

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

του ΠΑ΄ - 2006 τόμου των Πρακτικών

ΤΕΥΧΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 12 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ	2006	9
ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 9 ΜΑΡΤΙΟΥ	2006	15
ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 16 ΜΑΡΤΙΟΥ	2006	29
ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 24 ΜΑΡΤΙΟΥ	2006	43
ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 6 ΑΠΡΙΛΙΟΥ	2006	61
ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 4 ΜΑΪΟΥ	2006	71
ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 11 ΜΑΪΟΥ	2006	75
ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 25 ΜΑΪΟΥ	2006	89
ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 15 ΙΟΥΝΙΟΥ	2006	93
ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 19 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ	2006	101
ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 26 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ	2006	105
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟΝ ΚΑΤΑ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ		133

ΔΙΑΔΟΧΗ ΤΗΣ ΠΡΟΕΔΡΙΑΣ*

ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΑΠΟΧΩΡΟΥΝΤΟΣ ΠΡΟΕΔΡΟΥ
κ. ΕΜΜΑΝΟΥΪΛ ΡΟΥΚΟΥΝΑ

Από πέρυσι ο άπερχόμενος πρόεδρος αναλαμβάνει να παρουσιάσει έν συντομία τὸ ἐρευνητικὸ ἔργο τῶν Κέντρων καὶ τῶν Γραφείων Ἐρευνῶν τοῦ Ἰδρύματός μας. Ἡ συμβολὴ τῆς ἔρευνας ποὺ πραγματοποιεῖται στὴν Ἀκαδημία τυγχάνει γενικῆς ἀναγνωρίσεως, ἀλλὰ ἡ ἐδῶ παρουσίαση δὲν γίνεται ἀπαραιτήτως μὲ ἀξιολογικὰ κριτήρια. Μᾶς κρίνουν ἡ κοινωρία, καὶ οἱ ὁμότεχνοί μας, ἰδίως διεθνῶς.

Ἀπὸ τὰ πεπραγμένα σταχυολογῶ:

I. Κέντρον Ἐρεῦνης τῶν Νεοελληνικῶν Διαλέκτων καὶ Ἰδιωμάτων

Συνεχίζει τὴν ἠλεκτρονικὴ ἔκδοση τοῦ συνοπτικοῦ λημματολογίου τοῦ *Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Νέας Ἑλληνικῆς, τῆς τε κοινῶς ὁμιλουμένης καὶ τῶν ἰδιωμάτων.*

Ἐξέδωσε τὸ ἐτήσιο Λεξικογραφικὸ Δελτίο καὶ τὰ Πρακτικὰ Συμποσίου γιὰ τὰ ὀνοματολογικὰ τοῦ Νομοῦ Εὐβοίας.

Προσέθεσε στὴν Ἠλεκτρονικὴ Βάση Δεδομένων τοῦ Ἑλληνικοῦ Τοπωνυμικοῦ *νέα τοπωνύμια*, ἐγκαινίασε συνεργασία μὲ τὸ ἀντίστοιχο Ἰνστιτοῦτο τῆς *Ἀυστριακῆς Ἀκαδημίας Ἐπιστημῶν* καὶ πραγματοποιοῖσε (σὲ συνεργασία) συνέδριο στὴν Τῆγο μὲ θέμα τὰ Ὄνοματολογικὰ τῶν Κυκλάδων.

Σημειῶνω πῶς ἄλλη ὁμάδα, στὴν ὁποία ἀναφέρθηκε ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς κατὰ τὴν πανηγυρικὴ συνεδρία τῆς 29ης Δεκεμβρίου, διαμορφώνει τὸ *Χρηστικὸ Λεξικὸ τῆς Νεοελληνικῆς Γλώσσας.*

* Δημοσίαι Συνεδρία τῆς 12ης Ἰανουαρίου 2006.

2. Κέντρον Ἐρεύνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας

Ψηφιοποιεῖ τὸ λαογραφικὸ ὕλικὸ ποὺ θὰ ἐνταχθεῖ στὸ Ἐθνικὸ Κέντρο Τεκμηρίωσης τοῦ Λαϊκοῦ Πολιτισμοῦ.

Παρουσίασε στὸ Ἐκδειακὸ Κέντρο Περιστερίου καὶ στὴ Δημοτικὴ Πινακοθήκη τῆς Λάρισας τὴν ἐκδουση «Ἐλαίας Ἐγκώμιον». Ἡ ἐκδουση θὰ μεταφερθεῖ στὸ Πεκίνο γιὰ τοὺς Ὀλυμπιακοὺς Ἀγῶνες καὶ τὸ βιβλίον «Ὡδὴ στὴν Ἐλιά» μεταφράζεται στὴν κινεζικὴ γλῶσσα.

Ὁργάνωσε συνέδριον στὴ Νεάπολη Λασιθίου. Ἐξέδωσε τὴν Ἐπετηρίδα τοῦ Κέντρον Λαογραφίας στὴ μνήμη τοῦ καθηγητῆ Δημητρίου Λουκάτου.

Ἀπέκτησε ἠχητικὸ Ἀρχεῖο ἀποτελούμενον ἀπὸ 96 κυλίνδρους φωνογράφου Edison τῶν ἀρχῶν τοῦ προηγουμένου αἰῶνος καὶ φιλοξενεῖ τὴ Συλλογὴ ἀντικειμένων τῆς ἀείμνηστης Ἀγγελικῆς Χατζημιχάλη.

3. Κέντρον Ἐρεύνης τοῦ Μεσαιωνικοῦ καὶ Νέου Ἑλληνισμοῦ

Ὁργάνωσε (σὲ συνεργασία) Ἡμερίδα στὴ μνήμη τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ Μανούσου Μανούσακα. Πραγματοποίησε ἐρευνητικὰ ἀποστολὰς στὸ Πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως, τὸ Ἅγιον Ὅρος καὶ τὴ Βενετία. Προώθησε τὴν ἐκδουση τοῦ τόμου «Μεσαιωνικὰ καὶ νέα Ἑλληνικά», μὲ ἀνακοινώσεις τοῦ Συμποσίου «Νεοελληνικὴ ἐπιστολογραφία, 16ος-19ος αἰῶνας».

4. Κέντρον Ἐρεύνης Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Δικαίου

Ἐξέδωσε τὴν Ἐτήσια Ἐπετηρίδα τοῦ Κέντρον. Ἐπεξεργάζεται μελέτες γιὰ τὸ σωματειακὸ δίκαιον καὶ τοὺς οἰκογενειακοὺς δεσμοὺς τῆς βενετοκρατούμενης Κρήτης. Πραγματοποιεῖ ἐρευνες γιὰ τὰ στοιχεῖα τῶν ἐλληνικῶν ἐπιδράσεων στὴν ἰουστινιάνειον κωδικοποίησιν.

5. Κέντρον Ἐρεύνης τῆς Ἱστορίας τοῦ Νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ

Ἐξέδωσε τὸ ἔργον Correspondence Between the Foreign Office and the British Embassy and Consulates in the Ottoman Empire, 1820-1833. Ἀπὸ κοινοῦ μὲ τὸ Κέντρον Ἐρεύνης τοῦ Μεσαιωνικοῦ καὶ Νέου Ἑλληνισμοῦ προωθεῖ πρόγραμμα μὲ θέμα τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασιν καὶ τὴ συγκρότησιν Ἑλληνικοῦ Κράτους μὲ βάση ἱστορικὰ ἀρχεῖα τοῦ 18ου-19ου αἰῶνα.

6. Κέντρον Ἐρεύνης τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Λατινικῆς Γραμματείας

Ἐδημοσίευσε κριτικὴν ἐκδουσην ἔργου τοῦ 14ου αἰῶνα καὶ ὀλοκλήρωσε ἐπιτομὴν ἔργων τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Μενάνδρου. Καταρτίζει δὲ σχολιασμένον κατάλογον τῶν χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης μέχρι τὸ ἔτος 1500.

7. Κέντρον Ἐρευνῶν Ἀστρονομίας καὶ Ἐφηρμοσμένων Μαθηματικῶν

Δημοσίευσε μελέτες σὲ διεθνή περιοδικὰ καὶ πρακτικὰ συνεδρίων, τὰ ὅποια

αναφέρονται στη χαοτική συμπεριφορά, τη διερεύνηση των ιδιοτήτων του φασικού χώρου μη Γραμμικών Δυναμικών Συστημάτων, τη δημιουργία, εξέλιξη και ευστάθεια των Γαλαξιών και του Ήλιακού συστήματος, την Ήλιακή Δραστηριότητα και τη σχέση Ήλιακών και γήινων φαινομένων. Συνεργάζεται με ξένα συγγενή ιδρύματα.

8. Κέντρον Έρευνας τής Έλληνικής Φιλοσοφίας

Εξέδωσε την Έπετηρίδα «Φιλοσοφία» με άρθρα και επιστημονικές ανακοινώσεις ακαδημαϊκών, έρευνητών του Κέντρου και άλλων Ελλήνων και ξένων φιλοσόφων και ιστορικών τής φιλοσοφίας και συνεχίζει μελέτες και εκδόσεις σε αυτούς τους τομείς.

9. Κέντρον Έρευνας Έπιστημονικών Όρων και Νεολογισμών

Συνεχίζει τη διατύπωση ελληνικής αντιστοιχίας προς ξένες λέξεις.

10. Κέντρον Έρευνας Φυσικής τής Ατμοσφαιρας και Κλιματολογίας

Μελετά τα χαρακτηριστικά του όζοντος τής ατμοσφαιρας πλησίον τής επιφανείας του εδάφους σε μη αστικές περιοχές.

11. Κέντρον Έρευνας τής Αρχαιότητος

Πραγματοποίησε μελέτη των νεολιθικών ειδωλίων τής Θεσσαλίας. Συνέχισε άνασκαφές Προϊστορικής και Κλασσικής Αρχαιολογίας σε Μυκήνες, Θεσσαλία, Αθήνο και Ρόδο.

Ίδιαίτερη έμφαση δόθηκε στη σειρά SYLLOGE NUMMORUM GRAECORUM, με τόμο για τα νομίσματα τής Σύλλογης Σαρόγλου του Νομισματικού Μουσείου.

12. Κέντρον Έρευνας τής Έλληνικής Κοινωνίας

Συνεχίζει τήν έρευνα με τίτλο «Έπιπτώσεις τής οικονομικής μετανάστευσης στην ελληνική κοινωνία».

13. Κέντρο Έρευνας τής Βυζαντινής και Μεταβυζαντινής Τέχνης

Συνέχισε τή σύνταξη εύρετηρίων βυζαντινών τοιχογραφιών στη Σύμη, Τήλο, Χάλκη, Ρόδο, Κέρκυρα, Άνατολική Μακεδονία και Θράκη. Μετέσχε σε άνασκαφές του Αρχαιολογικού Ίνστιτούτου τής Άλβανικής Ακαδημίας στους Αγίους Σαράντα.

14. Γραφείο Θεωρητικής και Έφηρμοσμένης Μηχανικής

Παρουσίασε έρευνητικές έργασίες σε Συμπόσιο που οργανώθηκε από τή Σερβική Ακαδημία Έπιστημών και Τεχνών.

15. Γραφείο Έρευνών τής Αρχιτεκτονικής

Όργάνωσε προκαταρκτική διεθνή συνάντηση με θέμα: «Οί Βαλκανικές

πρωτεύουσες από τον 19ο στον 21ο αιώνα. Πολεοδομικός Σχεδιασμός και Νεότερη Αρχιτεκτονική Κληρονομιά».

16. Γραφείο τής Έπιστήμης τής Πληροφορικής και Ηλεκτρονικής

Πρόεβαλε τή μεθοδολογία και τούς αλγορίθμους επεξεργασίας και αναλύσεως εικόνας, καθώς και μελέτες υπολογιστικών συστημάτων Ιατρικής διαγνώσεως στην “Εβδομάδα Έπιστήμης και Τεχνολογίας 2005”.

17. Γραφείο Πειραματικής Φυσικής

Δημοσίευσε τήν πρώτη πειραματική ένδειξη υπέρξεως σχέσεως μεταξύ τής τοξικότητας μορίων (αλογονούχων υδρογονανθράκων) και τής ικανότητας να συλλαμβάνουν θερμικά ηλεκτρόνια που οδηγούν στη διάσπασή τους.

18. Γραφείο Στρατιωτικών και Αμυντικών Θεμάτων

Συνεργάσθηκε με Ίνστιτούτα και Έταιρειες Στρατηγικών Μελετών και ανέπτυξε δράση με σχετικές όμιλίες και άρθρογραφία.

19. Γραφείο Έρευνας τής Νεοελληνικής Τέχνης

Συνεχίζει τή σύνταξη Εύρετηρίου υπαίθριων γλυπτών μνημείων τής Ελλάδος και κατέγραψε τὰ γλυπτά Κοζάνης, Κιλκίς, Σερρών, Δράμας και Πολυγύρου.

20. Γραφείο Έρευνας Διεθνών και Συνταγματικών Θεσμών

Συνέχισε έρευνα περί του καθεστώτος του Έλληνος ναυτικού, τών μεταναστριών που εργάζονται κατ' οίκον και συνεργάζεται με τὸ διεθνές δίκτυο τών Ακαδημιῶν γιά τήν προστασία τών ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων.

21. Γραφείο Οικονομικών Μελετῶν

Όλοκλήρωσε έρευνα γιά τήν «Οικονομία και Τεχνολογία στην Αρχαία Ελλάδα», καθώς και μία άλλη με θέμα: «τὸ πρόβλημα τών επενδύσεων και προτάσεις γιά τήν αντιμετώπισή του».

22. Ίδρυμα Ίατροβιολογικών Έρευνῶν

Δημιούργημα του ἀκαδημαϊκού κ. Γρηγόρη Σκαλκιά, έχει μόλις συμπληρώσει 3 χρόνια από τήν έναρξη τής λειτουργίας του. Τὰ 6 έρευνητικά Κέντρα με τούς 28 έργαστηριακούς τομείς καλύπτουν τή Βασική Κλινική Έρευνα, Βιοτεχνολογία, Φαρμακολογία-Φαρμακοτεχνία, Άνοσολογία και Μεταμοσχεύσεις, Νευροεπιστήμη και Περιβαλλοντική Υγεία, Χειρουργική Έρευνα και Οίκο Ζωικών Προτύπων.

Έγκατέστησε τήν πρώτη σέ κρατικό ίδρυμα Ποζιτρονική τομογραφία, καθώς και τράπεζα όμφαλοπλακουντιακού αίματος γιά μεταμοσχεύσεις δλαστικών κυττάρων σέ λευχαιμικούς ασθενείς.

Δημοσιεύθηκαν 105 έρευνητικές έργασίες συνεργατών του σέ περιοδικά της άλλοδαπής ύψηλου δείκτου άπηχίσεως, 10 κεφάλαια σέ διεθνή συγγράμματα και έλήφθησαν 3 διπλώματα εύρεσιτεχνίας, ενώ έχουν κατατεθεί άλλα 2 πρòς έγκριση.

23. Τέλος, τò Έλληνικό Ίνστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών Βενετίας, τò μοναδικò πολιτιστικό ίδρυμα τής Ελλάδος στην άλλοδαπή, τò όποιο τελεί υπό τήν έπιστημονική έποπτεία τής Ακαδημίας Αθηνών, έόρτασε σέ Αθήνα και Βενετία 50 χρόνια από τήν ίδρυσή του, όργάνωσε δύο άλλες έπιστημονικές συναντήσεις και εξέδωσε άποτελέσματα έρευνών.

Κυρίες και κύριοι,

Όπως είχαμε ύποσχεθεί, κατὰ τò διαρρευσαν έτος έπισκεφθήκαμε και επικοιωνήσαμε με συναδέλφους από άλλες χώρες στò πλαίσιο εύρύτερης συγκριτικής μελέτης περι τής λειτουργίας τών Ευρωπαϊκών Ακαδημιών. Βέβαια, κάθε Ακαδημία έχει τή δική της προέλευση, ιστορική διαδρομή και διάρθρωση. Όλες όμως παρουσιάζουν τουλάχιστον τρία κοινά χαρακτηριστικά. Αυτά είναι:

Πρώτον ή προαγωγή τής έπιστημονικής έρευνας και ή προβολή τών γραμμάτων και τών τεχνών. Αυτή ή δραστηριότητα έπαυσε πιά νά πραγματοποιείται στην Ευρώπη μεμονωμένα και εντάσσεται τώρα σέ σχήματα συνεργασίας με άλλους ιδιωτικούς και δημόσιους φορείς τής παραγωγής και τού πολιτισμού.

Τò δεύτερο κοινό στοιχείο είναι ή διεθνής επικοινωνία με όμοιειδή Ίδρύματα. Η Ακαδημία Αθηνών διατηρεί στενές διμερείς σχέσεις με μερικές ξένες Ακαδημίες, ενώ μετέχει στα ύπάρχοντα πολυμερή σχήματα συνεργασίας, όπως ή *Union Académique Internationale*, ή *All European Academies*, τò *International Council of Science*. Μετέχει τής διεθνούς Έπιτροπής πολιτιστικών αγαθών τής Βαλκανικής και τής Κύπρου. Είναι έταίρος και χορηγός τής νεοπαγούς Ίσραηλο-Παλαιστινιακής Ακαδημίας. Μετέχει επίσης ένεργώς στò Διεθνές Δίκτυο τών Ακαδημιών πού δραστηριοποιείται για τήν Προστασία τών Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων.

Τò τρίτο κοινό στοιχείο τών Ακαδημιών είναι ή γνωμοδοτική τους άποστολή πρòς τήν πολιτεία.

Πέρα όμως από αυτές τις τρεις κύριες λειτουργίες, αναδεικνύεται στις μέρες μας και μία νέα εύθύνη, ή όποία ανατίθεται όλοένα περισσότερο στις Ευρωπαϊκές Ακαδημίες: είναι ή αξιολόγηση τών έπιστημονικών δραστηριοτήτων άλλων έπιστημονικών φορέων στην ίδια τή χώρα και διεθνώς.

Μεταξύ τῶν φιλοδοξίῶν πού καταγράφηκαν ὅταν ἀναλάβαμε τὴν Προεδρία (μὲ τὴν προτροπὴ ἄλλωστε καὶ συναίνεση τοῦ νέου μας Προέδρου, ἀντιπροέδρου τότε), ἦταν νὰ ἀνοιχθεῖ ἀκόμη περισσότερο ἡ Ἀκαδημία μας πρὸς τὴν ἑλληνικὴ κοινωνία. Ὑπῆρξε λοιπὸν εὐλογία ἢ χαρὰ μας, ὅταν στὰ ἐγκαίνια τῆς ἐκδέσεως «Ἐλαίας Ἐγκώμιον» πού ὀργάνωσε ἐπιτυχῶς τὸ Κέντρο Λαογραφίας τῆς Ἀκαδημίας σὲ συνεργασία μὲ τὸ Δῆμο Περιστερίου στὸν Ἐλαιώνα τῆς Ἀττικῆς, μᾶς πλησίασαν δεκάδες νέοι καὶ νέες ζητώντας ἐνημέρωση γιὰ τὸ ἔργο τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν καὶ πρόσβαση σὲ αὐτό. Τὸ ἴδιο ἐνδιαφέρον συναντήσαμε σὲ εὐρύτερης συμμετοχῆς ἐκδηλώσεις στὴν περιφέρεια, στὴ Θεσσαλονίκη, τὸν Πύργο τῆς Ἡλείας, τὸ Μεσολόγγι, τὴ Ρόδο, τὴν Κρήτη καὶ τὴν Κέρκυρα. Αὐτὸ τὸ αἶσθημα συλλειτουργίας τῆς Ἀκαδημίας μὲ ὅλους τοὺς παράγοντες τῆς κοινωνίας εἶναι ἐλπιδοφόρο, ἀξίζει νὰ ἐξαρθεῖ καὶ νὰ ἐνισχυθεῖ. Μιά τελευταία παρατήρηση: ἡ διαρκείας ἐνὸς ἔτους θητείας τοῦ Προέδρου περᾶ ἀνεπαισθήτως, ἰδίως λόγῳ τοῦ ὀργανικοῦ νόμου τῆς Ἀκαδημίας πού χρονολογεῖται ἀπὸ τὸ 1926. Οὕτως ἢ ἄλλως, ἀπαιτεῖται μακροπρόθεσμη προοπτικὴ καὶ σύγκλιση γιὰ τὴν πιὸ ἐπιτυχημένη πορεία τοῦ Ἰδρύματος.

Μὲ τὴ λήξῃ τῆς θητείας, ἐκφράζω εὐχαριστίες γιὰ τὴ συνεργασία, πρὸς τίς κυρίες καὶ τοὺς κυρίους ἀκαδημαίκοις, τὸν Γενικὸ Γραμματέα, τὰ μέλη τῆς Συγκλήτου, τὸ ἐπιστημονικὸ, διοικητικὸ καὶ τεχνικὸ προσωπικὸ τῆς Ἀκαδημίας.

Εἶμαι εὐτυχῆς διότι παραδίδω τὴν προεδρία στὸν φίλο κ. Κωνσταντῖνο Στεφανῆ, δυναμικὸ καὶ διεδνοῦς κύρους ἐπιστήμονα, ἐνεργῶς δρῶντα στὶς κοινωνικὲς διεργασίες, φιλόμουσο καὶ δοκιμασμένο στὴ διοίκηση συνάδελφο, καὶ τοῦ εὐχομαι ὑγεία, κάθε χαρὰ καὶ ἐπιτυχία. Ἐπιτυχῆ θητεία εὐχομαι καὶ στὸν νέο ἀντιπρόεδρο ἐκλεκτὸ συνάδελφο κ. Παναγιώτη Βοκοτόπουλο.

Κύριε Πρόεδρε, μὲ ἐγκάρδια αἰσθήματα, σᾶς περιβάλλω τώρα μὲ τὸ μεγάλο διάσημο τοῦ ἀξιωματὸς σας.

ΔΗΜΟΣΙΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 9^{ΗΣ} ΜΑΡΤΙΟΥ 2006

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ

Πρώιμα επαναστατικά γεγονότα στην περιοχή τής Κατσάνας, υπό του
Ακαδημαϊκού κ. Έπαμεινώνδα Σπηλιωτοπούλου*.

Ἡ ἀνακοίνωσή μου στηρίζεται σὲ γνωστὲς ἱστορικὲς πηγές, ὅπως εἶναι π.χ. τὰ Ἀπομνημονεύματα τοῦ Φωτάκου καὶ τοῦ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανοῦ, ἀλλὰ καὶ σὲ στοιχεῖα ποὺ δημοσιεύθηκαν πρόσφατα, ὅπως τὰ πιστοποιητικὰ γιὰ τὴ δράση ἀγωνιστῶν, τὰ ὁποῖα ἐκδόθηκαν τὸ 1846.

Α' Ἡ περιοχή

Μεταξὺ τῶν ὄρεινῶν ὄγκων τοῦ Παναχαΐκου καὶ τῆς Ζήρειας, στὴ βόρεια Πελοπόννησο, βρίσκεται ὁ ὄρεινὸς ὄγκος τῶν Ἄροανίων (γνωστὸς ὡς Χελμός), ἡ ψηλὴ κορυφὴ τοῦ ὁποίου φθάνει τὰ 2.318 μέτρα. Στὶς βόρειες κλιτύς τοῦ Χελμοῦ εἶναι ἡ κωμόπολη τῶν Καλαβρύτων (ὕψόμετρο 600 μ.), ἡ ὁποία ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἦταν ἔδρα Βοεβόδα, ποὺ πρὶν, καὶ κατὰ τὴν ἐπανάσταση, ἦταν ὁ Ἰμπραήμ Ἄρναούτογλους, ὁ ὁποῖος κατοικοῦσε σὲ ὄχυρὸ πύργο. Ἐπῆρχε δὲ καὶ μικρὴ φρουρὰ στρατωνισμένη σὲ δυὸ ἄλλους πύργους.

Στὶς νότιες κλιτύς τοῦ Χελμοῦ, σὲ ὕψόμετρο 1250 μέτρων, ἦταν τὸ χωριὸ Μάζι (ποὺ τὸ 1964 μετονομάστηκε σὲ Ἐλατόφυτο καὶ σήμερα κατοικεῖται μόνο τοὺς θερινοὺς μῆνες), σὲ μία λαγκαδιὰ μὲ πυκνὸ δάσος ἐλάτων καὶ πολλὰς πηγές.

* EP. SPILIOTOPOULOS, *Événements révolutionnaires précurseurs dans la région de Katsana.*

Στους πρόποδες του Χελμού, προς την πλευρά του Μάζι, σε ύψόμετρο 800 μ., από τις ρίζες μεγάλων πλατάνων πηγάζει ο συνεχούς ροής Άροάνιος ποταμός, ο οποίος διατρέχει μία εύφορη κοιλάδα κυμαινόμενου πλάτους, που σχηματίζει διαδοχικά ύψωματα ύψους 800-1.100 μ. Ο Άροάνιος εκβάλλει στον ποταμό Λάδωνα. Η περιοχή ανήκει στην ευρύτερη περιοχή που λέγεται Κατσάνα, και σήμερα υπάγεται στον Δήμο Λευκασίου.

Η πρόσβαση στο Μάζι, μέχρι πρόσφατα, ήταν πολύ δυσχερής. Υπήρχε μία στενή ήμιονική οδός τεσσάρων χιλιομέτρων, μεγάλης κλίσης με διαδοχικές κορδέλλες, που είχε δημιουργηθεί στις βραχώδεις πλευρές ενός φαραγγιού. Υπήρχαν και δύο δύσβατα μονοπάτια που οδηγούσαν μέσα από πυκνό δάσος προς το χωριό Βάλτος (ανατολικά) και Σουδένα (βόρεια).

Πριν από την έναρξη του αγώνα της ανεξαρτησίας, υπολογίζεται ότι το Μάζι είχε 800-1.000 κατοίκους και σχολείο. Οι Μαζαίοι ήταν καλλιεργητές πολλών ποτιστικών αγρών στην κοιλάδα του Άροανίου και, κατά τη συνήθεια που επικρατούσε, είχαν κατασκευάσει πρόχειρες οικοδομές, τα γνωστά «Καλύβια», για την αποθήκευση καλλιεργητικών μέσων, την προσωρινή αποθήκευση έσοδειας και άλλων ειδών, αλλά, και ως πρόχειρα καταλύματα. Επίσης, είχαν αναπτύξει μεγάλη κτηνοτροφία, με κοπάδια από πρόβατα και κατσίκια. Στο χωριό είχαν δημιουργηθεί ισχυρές οικογένειες, όπως η πλέον εξέχουσα πλούσια οικογένεια των Παπαδαίων, τρία μέλη της οποίας ήταν όπλαρχηγοί, και η οικογένεια των Χονδρογιανναίων που ήταν περίφημοι κλέφτες. Υπήρχαν και άλλες ένοπλες ομάδες υπό τοπικούς καπεταναίους. Ο σπουδαιότερος καπετάνιος ήταν ο Ίωάννης Χονδρογιάννης, ο οποίος ίσως είχε μνηθεί στη Φιλική Έταιρεία. Οι τοπικοί αυτοί άρχηγοί ήταν σε άμεση επικοινωνία με τους προκρίτους της έπαρχίας των Καλαβρύτων, Ζαΐμηδες, Πετιμεζαίους, Φωτῆλες και Χαραλάμπηδες, τις οδηγίες των οποίων ακολουθούσαν. Τούρκοι δὲν υπήρχαν στο Μάζι. Περιοδικά ἐπήγαινε ἐκεῖ ὁ Τούρκος εἰσπράκτορας γιὰ τὴ συλλογὴ τῶν φόρων.

Η κύρια ήμιονική οδός, που συνέδεε τις ακτές του Κορινθιακού με την Τρίπολη, περνούσε από τα Καλάβρυτα και, μετά τα ύψωματα του χωριού Καστριά, διέτρεχε την κοιλάδα του Άροανίου ποταμού, τον οποίο ακολουθούσε από τη δεξιά μεριά, και μετά τη γέφυρα του Ἀμπήμπαγα από την ἀριστερή.

Β' Τὰ γεγονότα

Γιὰ τὰ γεγονότα τὰ ὁποῖα διαδραματίστηκαν κατὰ τὸ δεύτερο δεκαήμερο

τοῦ Μαρτίου τοῦ 1821, κρίσιμες εἶναι τέσσερις θέσεις τῆς κοιλάδας τοῦ Ἄροανίου: τὰ Μαζέϊκα Καλύβια (ὅπου σήμερα εἶναι ἡ κωμόπολις Κλειτορία), τὸ γεφύρι τοῦ Ἀμπήμπαγα, ἡ Φροξυλία καὶ ἡ Χελωνοσπηλιά.

Γιὰ τὴν κατανόηση τῆς ἱστορικῆς σημασίας τῶν γεγονότων ποὺ διαδραματίστηκαν κατὰ τὴν περίοδο αὐτή, πρέπει νὰ ὑπενθυμίσω ὀρισμένα προηγούμενα σημαντικὰ γεγονότα.

Ὅπως εἶναι γνωστό, τὸ 3^ο δεκαήμερο τοῦ Ἰανουαρίου τοῦ 1821, μετὰ τὴν ἀφίξι τοῦ Παπαφλέσσα, ἐγίνε ἡ σύσκεψη τῆς Βοστίτσας, στὴν ὁποία ἔλαβαν μέρος οἱ ἔφοροι τῆς Ἀρχῆς ποὺ εἶχε ὀρίσει ἡ Φιλικὴ Ἐταιρεία, οἱ ἐπίσκοποι Χριστιανουπόλεως καὶ ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανός, ὁ Νικόλαος Λόντος καὶ ὅλοι οἱ πρόκριτοι τῆς περιοχῆς τῶν Καλαβρύτων, μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Ἀσημάκης Ζαΐμης.

Στὴν Τουρκικὴ Διοίκηση, στὴν Τρίπολι, εἶχαν ἀρχίσει νὰ φθάνουν πληροφορίες γιὰ τὶς σκέψεις κήρυξης ἐπανάστασης. Ὁ Μεχμέτ Χουρσίτ Πασάς, ποὺ εἶχε διορισθεῖ Διοικητὴς Πελοποννήσου (Μοριά Βάλεση), ἦταν ἐπικεφαλῆς τῶν τουρκικῶν δυνάμεων, μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ πολλὲς μονάδες τῆς Πελοποννήσου, ποὺ πολιορκοῦσαν τὸν Ἀλῆ Πασά στὰ Γιάννενα. Αὐτὸς διαβίβασε στὸν Καϊμακάμη, δηλαδὴ τὸν τοποτηρητὴ ποὺ εἶχε ἀφήσει στὴν Τρίπολι, δύο φερμάνια τοῦ Σουλτάνου, τὰ ὁποῖα τοῦ ἔδιναν ἀπόλυτη ἐξουσία νὰ θανατώσει τοὺς ἀρχιερεῖς, τοὺς προκρίτους καὶ τοὺς ἐμπόρους ποὺ θὰ ἦταν ὑποπτοὶ κινήσεων γιὰ ἐπανάσταση.

Κατόπιν αὐτοῦ, ἀπὸ τὰ μέσα Φεβρουαρίου δόθηκαν διαταγὲς πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ τοὺς προκρίτους νὰ μεταβοῦν στὴν Τρίπολι, δῆθεν γιὰ νὰ συσχεφθοῦν ἐπὶ σπουδαίων ζητημάτων τοῦ τόπου. Οἱ περισσότεροὶ συμμορφώθηκαν.

Δὲν ἐπῆγαν οἱ πρόκριτοι τῆς Βοστίτσας καὶ τῶν Καλαβρύτων, ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανός καὶ ὁ Κερνίκης Προκόπιος, πρὸς τοὺς ὁποίους ὁ Καϊμακάμης ἔστειλε καὶ δευτέρη κλήση. Συγκεντρώθηκαν δὲ ὅλοι στὰ Καλάβρυτα γιὰ νὰ ἀποφασίσουν τελικῶς ἂν θὰ ὑπακούσουν. Καθυστεροῦσαν ὅμως τὴν ἀναχώρησή τους μὲ πρόφασιν δῆθεν ἀσθένεια τοῦ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανοῦ. Τελικὰ ξεκίνησαν στίς 9 Μαρτίου, συνοδευόμενοι ἀπὸ Τοῦρκο ἀξιωματικὸ καὶ μερικοὺς στρατιῶτες. Ὅταν ἔφθασαν στὰ Μαζέϊκα Καλύβια, ἀποφάσισαν νὰ διανυκτερεύσουν ἐκεῖ. Οἱ μὲν πρόκριτοι καὶ ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανός στὸ Χάνι τοῦ Μαζαίου γερο-Θανάση Δαφαλιᾶ, οἱ δὲ Τοῦρκοι σὲ διάφορα Καλύβια. Ὁ Δαφαλιᾶς τοὺς παρέδωσε μίαν ἐπιστολὴν τοῦ Ἐπισκόπου Χριστιανουπόλεως, τὴν ὁποία τοῦ εἶχε φέρεи ἓνας Μαζαῖος συγγενὴς τοῦ Ἱεράρχη, μὲ τὴ συμβουλή νὰ μὴν πᾶνε

στήν Τρίπολη διότι θά φυλακιστούν όλοι. Κατόπιν αυτού έγινε σύσκεψη μέχρι άργά τή νύκτα και αποφασίστηκε νά μή μεταθούν στήν Τρίπολη, αλλά νά επιστρέψουν στήν Άγία Λαύρα από διαφορετικό δρομολόγιο.

Υπάρχουν δέ δύο έκδοχές για τήν πραγματοποίηση τής απόφασης αυτής.

Κατά τή μία έκδοχή, δέν έπρεπε νά δοθεϊ ή έντύπωση άνυπακοής, αλλά νά βρεθεϊ μία πρόφαση καθυστέρησης, και γι' αυτό χρησιμοποιήσαν τό έξης τέχνασμα:

Έγραψαν ένα πλαστό γράμμα, δηθεν άπευθυνόμενο πρós αυτούς και προερχόμενο από φίλο τους Τουρκο τής Τριπόλεως, ό όποιος τούς συνεβούλευε ότι δέν πρέπει νά πάνε στήν Τρίπολη «διότι άφεύκτως θανατώνεσθε αν έμβήτε εις Τριπολιτσάν».

Τήν πλαστή έπιστολή τήν παρέδωσαν σέ έναν έμπιστό τους με τήν έντολή νά τούς τήν παραδώσει, όταν θά έβγαιναν από τά Μαζέικα Καλύβια πρós Τρίπολη. Έτσι και έγινε. Όταν ό άνθρωπός τους τούς παρέδωσε τήν πλαστή έπιστολή, προσποιήθηκαν ότι έξεπλάγησαν για τήν άποκάλυψη τής παγίδας πού τούς είχε στηθεϊ, και γνωστοποίησαν στους Τούρκους συνοδούς τους ότι δέν μπορούν νά συνεχίσουν τήν πορεία τους και θά επιστρέψουν στα Καλάβρυτα, προκειμένου νά σκεφθούν τί θά πράξουν. Κατόπιν αυτού, διέκοψαν τήν πορεία τους πρós τήν Τρίπολη και έπήγαν στήν Άγία Λαύρα. Εκεί συνέταξαν έπιστολή πρós τόν Καϊμακάμη, επικαλούμενοι τό περιεχόμενο τής πλαστής έπιστολής και παραπονούμενοι γιατί ήθελαν νά τούς βλάψουν, και τόν παρακαλούσαν ταυτοχρόνως νά τούς έπιτραπει νά μείνουν στις Έπαρχίες τους. Επίσης ειδοποίησαν τόν Βοεβόδα Καλαβρύτων για τó περιεχόμενο τής πλαστής έπιστολής, και ότι ύστερα απ' αυτό δέν ήταν δυνατόν νά μεταθούν στήν Τρίπολη, φοβούμενοι για τή ζωή τους. Προσπάθειες τού Βοεβόδα νά τούς μεταπέσει απέβησαν άκαρπες. Ο Π. Π. Γερμανός, με πρόσχημα τó πανηγύρι πού γινόταν κάθε χρόνο στήν Άγία Λαύρα στις 17 Μαρτίου, ήμέρα έορτής τού Άγίου Άλεξίου, παρέμεινε εκεί.

Τήν άποψη αυτή δέχεται ό Κόκκινος.

Η προφορική παράδοση τής περιοχής θέλει τά γεγονότα ως εξής:

Οί πρόκριτοι και ό Παλαιών Πατρών Γερμανός σκέφθηκαν νά φύγουν για τήν Άγία Λαύρα χωρίς νά τούς αντιληφθούν οι Τουρκοι. Ο γερο-Δαφалиάς τούς πρότεινε νά δέσουν κουρέλια στα πόδια τών αλόγων, για νά μήν κάνουν θόρυβο μέχρι νά βγούν από τά Μαζέικα Καλύβια, και τήν άλλη μέρα θά έλεγε στους Τούρκους ότι οι πρόκριτοι ξεκίνησαν με τήν αύγή για τήν Τρίπολη. Στόν δρόμο θά έβάζε δικούς του ανθρώπους νά έρχονται δηθεν από τήν Τρίπολη, πού θά θε-

βαίωναν τούς Τούρκους ὅτι μόλις συνάντησαν τούς προκρίτους. Ἔτσι καὶ ἔγινε, καὶ ἀπὸ τὰ Μαζέικα Καλύβια πῆγαν στὴν Ἁγία Λαύρα.

Στις 10 Μαρτίου στὴν Ἁγία Λαύρα, ἔγινε σύσκεψη στὴν ὁποία ἔλαβαν μέρος οἱ ἱεράρχες Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸς καὶ ὁ Κερνίκης Προκόπιος, ὁ Ἀσημάκης Ζαΐμης, ὁ Ἀσημάκης Φωτήλας, ὁ Σωτήρης Θεοχαρόπουλος, ὁ Σωτήρης Χαραλάμπης, ὁ Παναγιώτης Φωτήλας, ὁ Ἀνδρέας Ζαΐμης καὶ ὁ Ἀνδρέας Λόντος. Παρὰ τούς ἐνδοιασμούς ὀρισμένων, ἀποφασίστηκε τελικὰ νὰ κηρυχθεῖ ἡ ἐπανάσταση, καὶ ἀναχώρησαν γιὰ διάφορες περιοχὲς γιὰ στρατολογία ἀγωνιστῶν.

Οἱ Ἀσημάκης Ζαΐμης καὶ Ἀσημάκης Φωτήλας πῆγαν στὸ χωριὸ Κερπινή, βορείως τῶν Καλαβρύτων, ὅπου ἦταν καὶ ὁ Ἰωάννης Χονδρογιάννης.

Στις 15 Μαρτίου, τὴν ὥρα τοῦ φαγητοῦ, ὁ Ἰωάννης Χονδρογιάννης ἀνέφερε στὸν Ἀσημάκη Ζαΐμη ὅτι, κατὰ τὶς πληροφορίες του, τὴν ἐπομένη ἐπρόκειτο νὰ φύγει ἀπὸ τὰ Καλαβρυτα γιὰ τὴν Τρίπολη ὁ εἰσπράκτορας τῶν φόρων Σεΐδης Λαλιώτης, καὶ ὅτι αὐτὸς καὶ οἱ σύντροφοί του εἶναι ἔτοιμοι νὰ τὸν χτυπήσουν καὶ νὰ φέρουν τὰ χρήματα. Ὁ Ζαΐμης, ἀφοῦ ἔκανε τὸν σταυρό του, εἶπε «στὴν εὐχή μου παιδιά».

Μετὰ τὴν καθοριστικὴ ἐγκριση, ἂν ὄχι ἐντολή, ὅπως τὴ χαρακτηρίζει ὁ Κόκκινος, τοῦ Ζαΐμη, ὁ Χονδρογιάννης σκέφθηκε νὰ ὀργανώσει ἐνέδρα («χωσιά») στὴ θέση Χελωνοσπηλιά, ὅπου ἔφθασε μὲ τούς ἄνδρες του μετὰ ἀπὸ ὀλονύκτια πορεία. Πράγματι, ἡ θέση αὐτὴ ἦταν φύσει κατάλληλη γιὰ ἐνέδρα. Ἀπὸ τὴ μία μεριά τῆς κύριας ἡμιονικῆς ὁδοῦ ὑπάρχει ἓνας κατάφυτος λόφος, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη εἶναι ὁ Ἀροάνιος ποταμός, ποῦ ἦταν φουσκωμένος ἀπὸ τὸ λιώσιμο τῶν χιονιῶν.

Μὲ τὸν Σεΐδη καὶ τὴν ἀκολουθία του πήγαινε στὴν Τρίπολη καὶ ὁ Νικόλαος Ταμπακόπουλος, τραπεζίτης καὶ τοκογλύφος, ὁ ὁποῖος κυρίως, ἀντὶ εἰσπράξεων εἶχε πάρει χρεωστικὰ ὁμόλογα, δηλαδὴ ἔντοκα γραμματίδια. Ὅταν ἔφθασαν στὴ θέση τῆς ἐνέδρας, ἡ ὁμάδα τοῦ Χονδρογιάννη ἄρχισε πυκνούς πυροβολισμούς. Σκοτώθηκε ἓνας Τούρκος, οἱ δὲ Σεΐδης, Ταμπακόπουλος καὶ οἱ ἄνδρες τῆς ἀκολουθίας του διασκορπίσθηκαν πρὸς διάφορες κατευθύνσεις ἐγκαταλείποντας τὰ ἔμφορτα ὑποζύγια, τὰ ὁποῖα ὁ Χονδρογιάννης ἔστειλε μὲ μικρὴ ἐνοπλὴ συνοδεία, ἀπὸ διαφορετικὸ δρομολόγιο στὴν Ἁγία Λαύρα, ὅπου ἦταν πάλι συγκεντρωμένοι οἱ ἱεράρχες καὶ οἱ πρόκριτοι.

Ὁ Βοεβόδας τῶν Καλαβρύτων Ἀρναούτογλους, μετὰ τὴν ἄρνηση τῶν ἱεραρχῶν καὶ τῶν προκρίτων νὰ ὑπακούσουν στὴ διαταγὴ μετάβασής τους στὴν Τρίπολη, ἀποφάσισε νὰ πάει ὁ ἴδιος ἐκεῖ γιὰ νὰ ἐνημερώσει τὸν Καϊμακάμη καὶ

νά πάρει οδηγίες. Έτσι, τή 17η Μαρτίου, αγνοώντας τὸ ἐπεισόδιο τῆς Χελωνοσπηλιάς, ξεκίνησε γιὰ τὴν Τρίπολη. Ἀπὸ τὴν προηγούμενη ἡμέρα ἔστειλε ἕνα Τούρκο ἀγγελιοφόρο γιὰ νὰ προαναγγεῖλει τὴν ἄφιξή του καὶ νὰ προετοιμάσει τὴ διαμονή του στὸ χωριὸ Δάρα, πού ἀνῆκε στὸ τσιφλίκι του καὶ βρίσκεται στὴ μέση περίπου τῆς ὁδοῦ Καλαβρύτων -Τριπόλεως, ὅπου εἶχε σκοπὸ νὰ διανυκτερεύσει. Τῆς ἀκολουθίας τοῦ Ἀρναούτογλους προηγείτο ὁ Καφετζῆς του καὶ μικρὴ ομάδα. Τὶς προθέσεις τοῦ Ἀρναούτογλους πληροφορήθηκε ὁ ὄπλαρχηγὸς Σωτήρης Παπαδαῖος, ὁ ὁποῖος ἀσφαλῶς γνώριζε ὅτι ἐτοιμάζεται ἡ ἐνέδρα τῆς Χελωνοσπηλιάς, καὶ ἀποφάσισε νὰ ὀργανώσει ἄλλη ἐνέδρα στὴ θέση Φροξυλιά, ἡ ὁποία καὶ αὐτὴ ἦταν κατάλληλη. Ὅπως καὶ στὴν περίπτωση τῆς Χελωνοσπηλιάς, στὴν ἀριστερὴ μεριὰ τῆς ὁδοῦ ὑπάρχει κατάφυτος λόφος, καὶ στὴ δεξιὰ ὁ Ἀροάνιος, στὶς ὄχθες τοῦ ὁποῖου ὑπῆρχαν πολλὰ πλατάνια (γι' αὐτὸ ἡ θέση λέγεται καὶ Πλατανιά). Ὅταν ἔφθασε στὴν περιοχὴ τῆς ἐνέδρας ὁ ἀγγελιοφόρος τοῦ Ἀρναούτογλους, οἱ ἄνδρες τοῦ Παπαδαίου τὸν ἐφόνευσαν. Παρέμειναν ὅμως στὶς θέσεις τους. Ἐκεῖ ἔφθασε καὶ ὁ Χονδρογιάννης ἀπὸ τὴ Χελωνοσπηλιά, ἀφοῦ ἄφησε μικρὸ ἀπόσπασμα στὴ θέση Δερβένι ἢ Πόλεμοι, 3 χιλιόμετρα νοτίως τῆς Χελωνοσπηλιάς πρὸς Τρίπολη, γιὰ νὰ παρατηρήσει τυχὸν κίνηση τουρκικῶν μονάδων ἀπὸ Τρίπολη πρὸς Καλάβρυτα. Ὅταν τὴν ἐπομένη, 17 Μαρτίου, ἐμφανίστηκε ἡ προπομπὴ τῆς συνοδείας τοῦ Ἀρναούτογλους, οἱ ὀμάδες Παπαδαίου-Χονδρογιάννη ἀνοῖξαν πῦρ καὶ σκότωσαν τὸν Καφετζῆ. Οἱ ἄλλοι Τούρκοι διέφυγαν πρὸς Καλάβρυτα, καὶ συνάντησαν τὸν ἐρχόμενο Ἀρναούτογλους, ὁ ὁποῖος μὲ ταχὺ ρυθμὸ ἐπέστρεψε στὰ Καλάβρυτα καὶ κλείστηκε στοὺς πύργους του.

Στὶς 18 Μαρτίου οἱ ὀμάδες Παπαδαίου-Χονδρογιάννη ὀργάνωσαν ἐνέδρα στὸ γεφύρι τοῦ Ἀμπήμπαγα. Τὸ γεφύρι αὐτὸ ἦταν ἤδη γνωστὸ καὶ ἀπὸ προηγούμενο σημαντικὸ γεγονός τῆς ἀντίστασης στὸν τουρκικὸ ζυγὸ. Ὁ Κωνσταντῆς Κολοκοτρώνης, ἀρχηγὸς σώματος κλεφτῶν, σὲ ἐνέδρα ἐφόνευσε τὸν διαβόητο Ἄλθανὸ Μπεκιάρη καὶ τοὺς ἄνδρες του. Τὴν ἡμέρα ἐκείνη, 18 Μαρτίου, ἐρχόταν ἀπὸ τὴν Πάτρα διὰ Καλαβρύτων ὁ Τούρκος Σελήμαγᾶς, κλειδοῦχος τοῦ Ναυπλίου, μὲ ἄλλους τρεῖς Τούρκους. Τοὺς ἐπιτέθηκαν καὶ τοὺς συνέλαβαν.

Στὴ συνέχεια, οἱ ὀμάδες αὐτές, ἐνισχυμένες καὶ μὲ ἄλλους ὀπλοφόρους ἀπὸ τὰ γύρω χωριά, προχώρησαν πρὸς Καλάβρυτα, ὅπου ἐνώθηκαν μὲ τὶς δυνάμεις πού εἶχαν συγκεντρωθεῖ ἐκεῖ. Μετὰ τὰ ἐπεισόδια πού προανέφερα, οἱ Ἱεράρχες καὶ οἱ πρόκριτοι ἀποφάσισαν τὴν ἐπίθεση κατὰ τοῦ Βοεβόδα καὶ τῆς φρουρᾶς τῶν Καλαβρύτων, οἱ ὁποῖοι, ὕστερα ἀπὸ μικρῆς διάρκειας ἐπιθετικῆς πολιορκία τῶν ὀχυρῶν πύργων στοὺς ὁποῖους εἶχαν καταφύγει, παραδόθηκαν στὶς 21 Μαρτίου.

Εἶναι πολὺ δύσκολο νὰ ἀμφισβητηθεῖ ὅτι τὰ ἐπεισόδια τῆς Χελωνοσπηλιᾶς, τῆς Φροξυλιᾶς καὶ τοῦ γεφυριοῦ τοῦ Ἀμπήμπαγα ἦταν μία προσχεδιασμένη καὶ ὀλοκληρωμένη πολεμικὴ ἐπιχείρηση μὲ τρεῖς φάσεις, ποὺ πραγματοποιήθηκε μὲ τὸν συντονισμό τῆς ὁμάδας τοῦ Χονδρογιάννη καὶ τῆς ὁμάδας τῶν Παπαδαίων.

Ἡ χρονικὴ διαδοχὴ τῶν γεγονότων κατὰ μῆκος τῆς κύριας ἡμιονικῆς ὁδοῦ ποὺ διέτρεχε τὴν κοιλάδα τοῦ Ἄροανίου, εἶχε κύριο σκοπὸ τὴ διακοπὴ τῆς ἐπικοινωνίας τῶν Καλαβρύτων μὲ τὴν Τρίπολη.

Παράλληλα μὲ τὰ γεγονότα στὴν κοιλάδα τοῦ Ἄροανίου ποταμοῦ, ἔλαβαν χώρα καὶ ἄλλα ἐπεισόδια στὴ γύρω περιοχὴ. Ἔτσι, στὴ θέση Ἀγρίδι, τῆς περιοχῆς τῶν Σουδενῶν, οἱ ὀπλαρχηγοὶ Σολιώτης καὶ Κιλδῆς, κατόπιν ἐντολῆς τοῦ Σωτήρη Χαραλάμπη, ἐφόνευσαν τρεῖς Τούρκους γραμματοφόρους ποὺ μετέφεραν ἔγγραφα τοῦ Καϊμακάμη στὸν Χουρσίτ. Ἐπίσης, στὴν περιοχὴ τοῦ Σοπωτοῦ, κατὰ διαταγὴ τοῦ Ἀσημάκη Φωτήλα, ἐφονεύθησαν δύο Τούρκοι σπαχῆδες (ἐνοικιαστὲς φόρων).

Στις 21 Μαρτίου, ἄρχισαν τὰ ἐνοπλὰ ἐπεισόδια στὴν Πάτρα, ποὺ ἐξελίχθηκαν στὴν πολιορκία τοῦ Φρουρίου, ὅπου εἶχαν καταφύγει οἱ Τούρκοι. Τὴν ἴδια περίοδο, ἄρχισε ἡ συγκρότηση τοῦ στρατοπέδου τῆς Μονῆς Ὀμπλοῦ.

Στις 22 Μαρτίου, ὁ Πετρόμπεης, γνωρίζοντας τὰ γεγονότα τῶν Καλαβρύτων, ἐκήρυξε τὴν ἐπανάσταση στὴ Μάνη, καὶ ἄρχισε νὰ συγκεντρώνει δυνάμεις γιὰ νὰ προσβάλλει τὴν Καλαμάτα, στὴν ὁποία μῆκε στις 23 Μαρτίου.

Στις 25 Μαρτίου στὴν Πάτρα, ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸς ὕψωσε τὴ σημαίαν τῆς Ἐπανάστασης, καὶ οἱ Πατρινοί, Καλαβρυτινοί καὶ Βοσπιτσιῶτες πρόκριτοι συγκρότησαν τὸ Ἐπαναστατικὸ Διευθυντήριον καὶ ὑπέγραψαν τὴν ἐπαναστατικὴν διακήρυξιν ποὺ συνέταξε ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανός, τὴν ὁποία τὴν ἐπομένην ἐπέδωσαν στοὺς προξένους τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν.

Ἔτσι, κατὰ τὸ δεκαπενθήμερον ἀπὸ 10 ἕως 25 Μαρτίου, ἄρχισε νὰ πνέει καὶ νὰ δυναμώνει μέχρι βαθμοῦ θύελλας ὁ ἐπαναστατικὸς ἄνεμος ποὺ παρέσυρε κάθε προηγούμενον δισταγμὸν. Ἡ φλόγα τῆς ἐπανάστασης εἶχε ἀνάψει καὶ ἐξαπλωνόταν μὲ ταχὺ ρυθμὸν σὲ ὅλη τὴν Πελοπόννησον.

Καθοριστικὸ ἐναρκτήριο στοιχεῖον ἦταν ἡ δραματικὴ ἀπόφασις τοῦ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανοῦ καὶ τῶν προκρίτων τῆς ἐπαρχίας Καλαβρύτων, τὴ νύκτα τῆς 9ης πρὸς τὴ 10η Μαρτίου, στὸ γάνι τοῦ Δαφалиᾶ στὰ Μαζεῖκα Καλύβια, νὰ μὴν ὑπακούσουν στὴ διαταγὴν τοῦ Καϊμακάμη νὰ πᾶνε στὴν Τρίπολη. Μὲ τὴν ἀνυπακοὴν αὐτὴν, διατυπώθηκε βούλησις ἀρνήσεως τῆς κυριαρχίας τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους, ποῦ, νομικά, συνιστᾷ ἐπανάστασιν. Ἡ νομικὴ αὐτὴ ἐνέργεια, γιὰ νὰ

επιφέρει τις έννομες και πραγματικές συνέπειες, αναγκαίως έπρεπε να οδηγήσει στην κατάλυση τής Όθωμανικής έννομης τάξης και του συστήματος καταναγκασμού που έξασφάλιζε την επίβολή της. Αυτό μπορούσε να επιτευχθεί μόνο με τον ένοπλο άγώνα για την έξουδετέρωση των τουρκικών ένόπλων δυνάμεων.

Οι ήγέτες που έλαβαν την άπόφαση για την άνυπακοή, προφανώς είχαν πλήρη επίγνωση τής σημασίας της και των συνεπειών τής άπόφασής τους, και άσφαλώς γι' αυτό την έλαβαν.

Ός έναυσμα του πολεμικού άγώνα μπορεί να χαρακτηριστεί ή όργάνωση τής πολεμικής επιχείρησης που διεξήχθη στις 16, 17 και 18 Μαρτίου στην κοιλάδα του Άροανίου ποταμού, και κορυφώθηκε με την επίθεση κατά τής φρουράς των Καλαβρύτων, την έξουδετέρωσή της και την άπελευθέρωση τής πόλης.

Οι ήγέτες, οί καπεταναίοι και οί άνδρες των ομάδων, και στη συνέχεια των σωμάτων, που έλαβαν μέρος στις επιχειρήσεις αυτές, είχαν συνείδηση ότι οί ένέργειές τους ήταν ή άρχή για τον σκληρό, άδυσώπητο άγώνα, ό όποιος χρειαζόταν για την πραγματοποίηση του όράματος και του πόθου τής έλευθερίας, που αναγκαίως θά είχε την κόψη του σπαθιού την τρομερή και θά έξβαινε άπό τά ίερά κόκαλα των ήρώων του άγώνα.

Ό Άκαδημαϊκός κ. **Μιχαήλ Σακελλαρίου** λαμβάνει τον λόγο και λέγει τά έξής:

Έν πρώτοις, παρατηρώ ότι ό άγαπητός κύριος συνάδελφος χειρίστηκε τό θέμα ως ιστορικός. Τόν χαιρετίζω λοιπόν, και άπό αυτής τής σκοπιάς συνάδελφο. Συνέδεσε τά γεγονότα προσδίδοντας σ' αυτά νόημα: τά τοποθέτησε, όχι μόνον επί του χάρτου, αλλά και στους πραγματικούς χώρους, όπου αυτά διαδραματίσθηκαν, έπεσήμανε δέ και εκείνο που άποτελέσε τή συνειδητή άπόφαση έπαναστάσεως.

Οί άχροατές θά πρόσεξαν, βέβαια, πόσες φορές οί πρόκριτοι χειρίσθηκαν κρίσιμες καταστάσεις με προφανή έμπειρία. Επί του προκειμένου, επιτρέψατέ μου να παρατηρήσω ότι όντως, όχι μόνον οί συγκεκριμένοι πρόκριτοι τής Άχαΐας, αλλά και άλλοι στην Πελοπόννησο, είχαν μεγάλη πείρα χειρισμού κρίσεων. Αυτό τό γεγονός προέκυψε εκ τής μεγάλης άναπτύξεως τής ελληνικής τοπικής

αυτοδιοικήσεως στην Πελοπόννησο κατά τις δεκαετίες που προηγήθηκαν της έθνεγερσίας του 1821. Μόνη ή Πελοπόννησος είχε αναπτύξει θεσμούς αυτοδιοικήσεως τριών βαθμών, και δὴ ικανούς νὰ ἀντιμετωπίζουν τὶς ὄθωμανικὲς ἀρχὲς ἀντιστοίχου ἐπιπέδου. Οἱ δημογεροντίες τῶν ἐλληνικῶν κοινοτήτων, πόλεων καὶ κωμοπόλεων ἀντιμετώπιζαν τὶς ἀντίστοιχες κρατικὲς ἀρχὲς. Οἱ δημογέροντες ἀναδείκνυαν τοὺς προκρίτους πού συγκροτοῦσαν τὶς ἀρχὲς αυτοδιοικήσεως σὲ ἐπίπεδο ἐπαρχίας, οἱ ὅποιοι καὶ ἀντιμετώπιζαν τὶς ὄθωμανικὲς τῆς ἴδιας ἐπαρχίας. Οἱ ἐπαρχιακοὶ πρόκριτοι ἐξέλεγαν δυὸ μωρογιάννηδες καὶ δυὸ θεκίληδες. Οἱ πρῶτοι ἀντιμετώπιζαν τὸν βαλὴ (διοικητικὸ καὶ στρατιωτικὸ ἄρχοντα τῆς Πελοποννήσου), ἐνῶ οἱ δεύτεροι, ἐγκαθιστάμενοι μονίμως στὴν Κωνσταντινούπολη, ὑπεράσπιζαν τὰ συμφέροντα τοῦ ἐλληνικοῦ πληθυσμοῦ τῆς Πελοποννήσου ἐνώπιον τῆς Πύλης. Οἱ πηγές, ἐκτὸς τοῦ ὅτι συγκροτοῦν τὴν ὡς ἄνω εἰκόνα, παρέχουν πληροφορίες γιὰ συγκεκριμένες ἐπιτυχημένες ἐνέργειες μωρογιάννηδων καὶ θεκίληδων.

Ἐξ ἄλλου, χρειάζεται νὰ διευκρινίσω ὅτι ὁ σπαχὴς ἦταν δευτερευόντως εἰσπράκτωρ φόρων. Πρωτίστως λέγονταν σπαχῆδες οἱ Ὀθωμανοὶ κάτοχοι τιμαρίων ἐνὸς κατωτέρου βαθμοῦ εἰσοδήματος. Οἱ κάτοχοι τιμαρίων μεσαίου βαθμοῦ εἰσοδήματος λέγονταν ἐλληνικὰ ζαΐμηδες. Τιμάρια ἀνώτερα ἀπὸ τὰ προηγούμενα προσέδιδαν στὸν κάτοχό τους τὸν τίτλο τοῦ σαντζάκ-μπέη, πού ἦταν διοικητὴς σαντζακίου (ἐπαρχίας) καὶ στρατιωτικὸς ἡγέτης τῶν τοπικῶν δυνάμεων.

Μόλις ὀλοκληρώθηκε ἡ παρέμβαση τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ κ. Μιχαὴλ Σακελλαρίου, ζήτησε τὸν λόγο ὁ ἀκαδημαϊκὸς κ. Κωνσταντῖνος Δεσποτόπουλος καὶ εἶπε τὰ ἑξῆς:

Συγχαίρω τὸν παλαιὸ μαθητὴ μου, ἀκαδημαϊκὸ Ἐπαμεινώνδα Σπηλιωτόπουλο, γιὰ τὴν ἐμπεριστατωμένη ἀνακοίνωσή του ἐπὶ θέματος σπουδαίου τῆς ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος, ὅπως εἶναι ἡ ἐναρξὴ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821. Συγχαίρω καὶ τὸν φίλο μου, ἀπὸ τὰ φοιτητικὰ χρόνια μας, ἀκαδημαϊκὸ Μιχαὴλ Σακελλαρίου, γιὰ τὴν ἐμβριθέστατη παρέμβασή του. Ἡ διεύρυνση αὐτῆ τοῦ θέματος, μὲ παρακίνησε νὰ προσθέσω τὴν ἰδική μου γνώμη γιὰ τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση, τὴν ἐναρξὴ της καὶ τὴν αἴσια λήξη της, ἢ ἀκριβέστερα, τὴ γνώμη τοῦ ἀειμνήστου ἀδελφοῦ μου Ἀλεξάνδρου, σὲ προσωπικὴ μου κατ' αὐτοσχεδιασμὸ διατύπωση.

Ἡ σημερινὴ ἀνακοίνωση παρουσίασε μὲ ἀκρίβεια καὶ γεωγραφικὰ στηριγμένη τὴν ἐναρξὴ τῆς Ἐπαναστάσεως τὸν Μάρτιο 1821 στὴ βόρεια Πελοπόννησο.

Καί θυμούμαι από τὰ φοιτητικά μου χρόνια τὴν ἔριδα μεταξύ Καλαβρυτινῶν καὶ Μανιατῶν φοιτητῶν, καὶ ὄχι μόνο αὐτῶν, ὡς πρὸς τὸ ἂν ἡ ἑναρξὴ τῆς ἐπαναστάσεως ἐπιτελέσθηκε στὴν περιοχὴ Καλαβρύτων ἢ στὴ νότιο Πελοπόννησο, δηλαδὴ ποιά τοπικὴ ἑναρξὴ τῆς Ἐπαναστάσεως, τῶν Καλαβρύτων ἢ τῆς Μάνης, εἶναι ἡ κύρια ἑναρξὴ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως. Ἀλλά, ὀφείλω νὰ τονίσω, εἶναι ματαιὰ ἡ ἀλληλοαμφισβήτηση αὐτὴ καὶ ἡ διεκδίκηση ἐκατέρωθεν τοῦ ἱστορικοῦ προβαδίσματος. Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση ἄρχισε πρὶν ἀπὸ τὸν Μάρτιο καὶ ὄχι στὴν Πελοπόννησο, δηλαδὴ στὶς 22 Φεβρουαρίου 1821 στὴ Μολδοβλαχία, καὶ μὲ ἀπόφαση, ὄχι τῶν Πελοποννησίων προκρίτων, ἀλλὰ τοῦ Ἀλέξανδρου Ὑψηλάντη, ὡς Ἀρχηγοῦ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας. Ἡ θαυμαστὴ αὐτὴ, μυστικὴ, ἀπελευθερωτικὴ Ἐταιρεία, μετὰ προετοιμασία ἐπτὰ σχεδὸν ἐτῶν, καὶ τελικὰ ὁ ἀρχηγὸς τῆς, Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης, ἔχουν τὴν τιμὴ καὶ τὴν εὐδύνη γιὰ τὸ παράτολμο αὐτὸ ἐγχείρημα, παρ' ὀλίγον καταστροφικὸ τοῦ Ἑθνους.

Ἡ ἐπαναστατικὴ δράση τῶν περὶ τὸν Ὑψηλάντη Ἑλλήνων ὑπῆρξε πολὺμηνη, ἀλλὰ παρὰ τὸν ἥρωισμό καὶ τὴν αὐτοθυσία πολλῶν ἀγωνιστῶν, δὲν κατορθώθηκε νὰ τελεσφορήσει ἐπιτόπια. Παρὰ τὴν φαινόμενη ὅμως ἀποτυχία, συνέβαλε κατὰ πολὺ γιὰ τὴν ἐπιτυχημένη στὸν νότιο ἑλλαδικὸ χῶρο ἑναρξὴ τῆς Ἐπαναστάσεως, καθὼς λειτούργησε παραπλανητικὰ γιὰ τοὺς Τούρκους. Νόμισαν αὐτοί, ὅτι ὁ μικρὸς στρατὸς τοῦ Ὑψηλάντη ἀποτελοῦσε προπομπὸ τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ, κινητοποιήσαν λοιπὸν μεγάλες στρατιωτικὲς δυνάμεις πρὸς τὴ Μολδοβλαχία καὶ γιὰ τὴν ἄμυνα τῆς Κωνσταντινουπόλεως, οὕτως ὥστε οἱ Ἕλληνες ἐπαναστάτες στὴν Πελοπόννησο καὶ στὴ Στερεὰ Ἑλλάδα νὰ ἔχουν ἐναντίον τους, ἀρχικὰ τουλάχιστον, μόνο τις ἐπιτόπιες Τουρκικὲς στρατιωτικὲς δυνάμεις, ἐλαττωμένες μάλιστα καὶ αὐτὲς ἀπὸ τὴν ἐπιχείρηση ἐναντίον τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ.

Μὲ τὴ συνδρομὴ λοιπὸν τῶν εὐνοϊκῶν αὐτῶν προϋποθέσεων, ἐδραιώθηκε ἡ ἐπανάσταση τοπικὰ στὴν Πελοπόννησο καὶ στὴ Στερεὰ Ἑλλάδα καὶ σὲ πολλὰ νησιὰ τοῦ Αἰγαίου, μὲ χωριστὲς ἐξεγέρσεις, κλιμακούμενες ἀπὸ Μάρτιο ἕως Ἰούλιο 1821, ἐνῶ σὲ ἄλλες περιοχὲς τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου, οἱ ἐπαναστατικὲς ἐξεγέρσεις ἀπέληξαν σὲ τραγωδίες τοῦ ἐπιτόπιου πληθυσμοῦ.

Προπάντων ὅμως, ἡ ἑναρξὴ τῆς Ἐπαναστάσεως εἶχε αὐτόματο ἀποτέλεσμα νὰ περιέλθει σὲ κατάσταση ὁμηρίας τὸ μέγιστο πλῆθος τῶν Ἑλλήνων τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Καὶ μόλις ματαιώθηκε ἡ συνολικὴ ἐξόντωσή του, καθὼς ἀρνήθηκε νὰ ὑπογράψει τὸ σχετικὸ μὲ αὐτὴ διάταγμα τοῦ Σουλτάνου ὁ θρησκευτικὸς ἀρχηγὸς τῶν Τούρκων Χατζὴ Χαλίλ Ἐφέντης, ἐνισχυμένος ἀπὸ

τὸν Πατριάρχη Γρηγόριο τὸν Ε΄ μὲ τὴν ἀποκήρυξή τῆς ἐπαναστάσεως, ἀποφασισμένη μετὰ ὀλονύκτια ἐναγώνια διάσκεψη. Καὶ ἄς ὑπομνησθεῖ, ὅτι καὶ οἱ δύο αὐτοὶ ἄντρες θανατώθηκαν γιὰ τὴν, σωστικὴ τῶν Ἑλλήνων ἀμάχων, συμπεριφορά τους.

Ἐκινδύνευσε ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση, εὐθύς ἀπὸ τὴν ἔναρξή της, νὰ κατασταλεῖ μὲ τὴν ἐπέμβαση τῶν συνασπισμένων Μεγάλων Κρατῶν, στὴν Ἱερή, λεγόμενη, Συμμαχία. Καὶ μόλις ἀποτράπηκε ἡ ἐχθρική ἐπέμβασή τους, μὲ τοὺς ἐπιδέξιους διπλωματικούς χειρισμούς, στὸ Λάυμπαχ, τοῦ Καποδίστρια ὡς Ὑπουργοῦ καὶ κυρίου συμβούλου τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ρωσσίας. Καὶ πρέπει νὰ ὁμολογηθεῖ ὅτι ἐπιτεύχθηκε τελικὰ ἡ αἴσια ἔκβαση τῆς ἐπαναστάσεως μὲ τὴν ἀποφασιστικὴ ἐπέμβαση Ρωσσίας, Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας. Παρὰ τὶς ἀρχικὲς ἐπιτυχίες, παρὰ τὶς ἥρωικὲς πράξεις, παρὰ τὴν καρτερία τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ καὶ τὶς τεράστιες θυσίες του, μόνο μὲ τὴν στρατιωτικὴ ἐπέμβαση καὶ διπλωματικὴ ἐπιβολὴ τῶν Μεγάλων αὐτῶν Δυνάμεων, ὑποκινουμένων καὶ ἀπὸ τὸ ἠθικὰ ἔξοχο διεθνὲς κίνημα τοῦ φιλελληνισμοῦ κατορθώθηκε νὰ τερματισθεῖ αἴσια ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση, μὲ τὴν ἴδρυση τοῦ, μικροῦ ἔστω, ἀνεξάρτητου ἐλληνικοῦ κράτους. Συνέβη τὸ μέγα ἱστορικὸ αὐτὸ παράδοξο γεγονός: Οἱ μεγάλες τῆς Εὐρώπης ἐπικράτειες, συνασπισμένες γιὰ τὴν καταπολέμηση τῶν ἐπαναστάσεων, νὰ ἐπέμβουν ἀπὸ κοινοῦ ὑπὲρ μιᾶς ἐπαναστάσεως. Ἡ ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου τὸ 1827 καὶ ἡ προέλαση τοῦ Ρωσικοῦ στρατοῦ ἕως τῆ Θράκη τὸ 1829, τιμοῦν τὴν ἀνθρωπότητα. Ὁ φιλελληνισμὸς, γέννημα προπάντων εὐλάβειας πρὸς τὸ ἀρχαῖο ἐλληνικὸ πνεῦμα, ἀλλὰ καὶ συμπάθειας πρὸς τὸν ἀγωνιζόμενον ἥρωικὰ ἐλληνικὸ λαό, χαρίζει ἠθικὸ φέγγος στὴν τρίτη δεκαετία τοῦ δέκατου ἑνατου αἰώνα.

Ὁ Ἀκαδημαϊκὸς κ. Γρηγόριος Σκαλκέας ἀναφέρεται στὰ γεγονότα τῆς ἐπίσημης κήρυξης τῆς Ἐπαναστάσεως στὶς 17 Μαρτίου 1821 στὴν Ἀρεόπολη, πρωτεύουσα τοῦ Δήμου Οἰτύλου. Κατ' αὐτὸν, τὰ ὅσα εἶπε ὁ κ. Σπηλιωτόπουλος δὲν ἀναιροῦν τὰ γεγονότα τῆς Μάνης, τὰ ὁποῖα προηγήθηκαν ἐκείνων ποὺ ἐκτέθησαν ἀπὸ τοὺς προλαλήσαντες.

RÉSUMÉ

Événements révolutionnaires précurseurs dans la région de Katsana

La région de Katsana est une zone montagneuse entourant la rivière Aroaneios, dont la source jaillit d'un platane à 800 m d'altitude, au pied du mont Helmos (alt. 2.318 m), sur son flanc sud-ouest. À 500 m environ au-dessus des sources de l'Aroaneios est perché le village de Mazi qui, durant la période 1800-1821, comptait entre 800 et 1.000 âmes. De l'autre côté, sur le versant nord-ouest de l'Helmos, s'étend la bourgade de Kalavryta, qui était alors le siège du voïvode (gouverneur) turc de la région et de sa petite garnison. Le principal chemin muletier reliant le rivage septentrional du Péloponnèse à Tripolis, résidence du gouverneur du Péloponnèse, passait par Kalavryta et suivait l'Aroaneios.

Les habitants de Mazi cultivaient des champs dans la vallée de l'Aroaneios et y avaient construit des chaumières de fortune, dites Mazeïka Kalyvia; il s'y trouvait également une auberge.

En janvier 1821 s'étaient tenues plusieurs rencontres entre des membres de la Société des Amis, des notables et des chefs armés, et les Turcs avaient eu vent de préparatifs insurrectionnels. C'est pourquoi ils convoquèrent tous les notables et les évêques du Péloponnèse à Tripolis et les y consignèrent. Mais les notables de la région de Kalavryta et de Vostitsa et les évêques de Palaiai Patrai, Germanos, et de Triki, réunis à Kalavryta au début du mois de mars, décidèrent de ne pas se rendre à Tripolis, invoquant divers prétextes.

Le 9 mars, le voïvode de Kalavryta leur intima l'ordre de prendre la route de Tripolis, sous escorte militaire.

Il était prévu qu'ils fassent étape le soir aux Mazeïka Kalyvia.

Pendant la nuit, au cours d'une réunion dramatique, ils résolurent de ne pas obéir à l'ordre de se rendre à Tripolis, pleinement conscients des conséquences de cette décision. Ce fut là le premier refus face au pouvoir turc. Il fut suivi des opérations combinées suivantes.

Le 15 mars 1821, le bruit courut que le percepteur turc quitterait Kalavryta pour Tripolis. Assimakis Zaïmis, notable de Kalavryta, donna son assentiment à la proposition de Hondroyannis, chef d'une bande armée natif

de Mazi, de tendre une embuscade au lieu dit Chelonospilia, sur les berges de l'Aroaneios.

C'est ainsi que l'attaque du convoi d'argent eut lieu le 16 mars. Le percepteur en réchappa, mais les mules et le butin furent emmenés au monastère d'Agia Lavra, où les notables et l'évêque de Palaiai Patrai, Germanos, se réunirent à nouveau.

Le 16 mars, le voïvode de Kalavryta décida de se rendre à Tripolis pour informer les autorités des événements. La bande armée de Papadaias, lui aussi originaire de Mazi, monta une autre embuscade au lieu dit Froxyliia, en amont de Chelonospilia, et tua un messager du voïvode.

Le 17 mars, ce groupe, auquel vint s'adjoindre celui de Hondroyannis, attaqua au même endroit l'escorte du voïvode. Celui-ci regagna Kalavryta et s'enferma dans sa tour.

Le 18 mars, au pont d'Ambimbaga, sur l'Aroaneios, ces groupes armés attaquèrent et firent prisonnier un haut fonctionnaire turc, puis marchèrent sur Kalavryta où s'étaient rassemblés d'autres bandes armées. Ils attaquèrent les tours du voïvode et sa garnison, qui se rendirent le 21 mars.

ΔΗΜΟΣΙΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 16^{ΗΣ} ΜΑΡΤΙΟΥ 2006

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ

Θεοδοσίου Παλάσκα, Ανδρέα Παπαθεοδώρου, Μαρίας Τσάμπρα, Ή πολιτιστική κληρονομιά ως παράγων ανάπτυξεως τής ελληνικής οικονομίας*, υπό του Ακαδημαϊκού κ. Κωνσταντίνου Δρακάτου.

Σε όμιλία μου κατά την Έκτακτη Συνεδρία τής Ακαδημίας Αθηνών στις 2 Μαρτίου 1999 με θέμα «Δυνατότητες χρησιμοποίησεως τής πολιτιστικής κληρονομιάς για τήν αναδιάρθρωση τής οικονομίας» είχα τήν ευκαιρία να αναφερθώ σε ένα μείζον πρόβλημα τής οικονομικής μας ανάπτυξεως, τὸ ὁποῖο με ἀπασχολοῦσε ἀπὸ ἐτῶν, χωρίς ὅμως νὰ ἔχει μέχρι τότε τύχει ὀλοκληρωμένης ἐξετάσεως. Πρόκειται γιὰ τήν ἀξιοποίηση τοῦ τουριστικοῦ τομέα, ὁ ὁποῖος, ὅπως ἐξελίχθησαν τὰ πράγματα, καλεῖται νὰ παίξει σημαίνοντα ρόλο - καί, πάντως, πολὺ πιὸ οὐσιαστικὸ ἀπὸ ὅ,τι μέχρι τώρα - στὴν ἐλληνικὴ οἰκονομία, τὴ στιγμὴ μάλιστα ποὺ ὑπάρχουν ἐνδείξεις ὅτι οἱ ἐσωτερικὲς καὶ διεθνεῖς συνθήκες δὲν διαγράφονται εὐνοϊκὲς γιὰ τὴν περαιτέρω πορεία του.

Ἔτσι, κατόπιν σχετικῆς αἰτήσεως (ἀπὸ 3.5.2004) τοῦ Γραφείου Οἰκονομικῶν Μελετῶν, ἡ Τάξη τῶν Ἡθικῶν καὶ Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν προέτεινε καὶ ἡ Σύγκλητος ἐνέκρινε τὴν ἐκτέλεση τῆς ἀνωτέρω ἔρευνας με οἰκονομικὴ ἐνίσχυση ἀπὸ τὰ εἰσοδήματα τοῦ κληροδοτήματος Ἰωάννου Ζάρρα. Ἀκολούθως, ἡ Ἐπιτροπὴ Ἐρευνῶν τῆς Αἰκαδημίας Αθηνῶν τὴν περιέλαβε στὸ πρόγραμμά της. Ἡ διεξαγωγή τῆς ἔρευνας - ποὺ διήρκεσε ἕνα ἔτος - ἀνετέθη στὸν Καθηγητὴ κ. Θεοδόσιο Παλάσκα, με ἐπιστημονικοὺς συνεργάτες τὸν Ἐπίκουρο Καθηγητὴ

* TH. PALASKAS, A. PAPATHEODOROU, M. TSAMBRA, **Cultural Heritage as a Growth Factor in the Greek Economy.**

κ. Ανδρέα Παπαθεοδώρου και την Επίκουρη Καθηγήτρια κα Μαρία Τσάμπρα, υπό την επίσημη ευθύνη του όμιλου.

Σκοπός τής μελέτης

Στήν πολιτιστική κληρονομιά καταγράφεται ή μακροχρόνια ιστορική πορεία, ή ταυτότητα και ή συλλογική μνήμη του έθνους. Στις σύγχρονες κοινωνίες ή ιστορία και ό πολιτισμός έχουν μετασχηματισθεί από διαδικασία σε προϊόν, αποτελώντας, έτσι, αναπόσπαστο μέρος και δυναμικό σημείο αναφοράς τής οικονομικής ζωής. Κύριο μέσο του μετασχηματισμού αυτού έχει αποτελέσει ό πολιτιστικός τουρισμός, ό όποιος κατά τις δυο τελευταίες δεκαετίες έχει αναγάγει τήν πολιτιστική κληρονομιά σε συγκεκριμένη τουριστική αγορά και, συνεπώς, σε παράγοντα οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης.

Η ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού ως εναλλακτικής μορφής τουρισμού, συμβάλλει στην προβολή τής ιστορικής κληρονομιάς και στη βελτίωση τής στάσεως του κοινού έναντι στον πολιτισμό. Παράλληλα, συντελεί και στην ολοκληρωμένη οικονομική ανάπτυξη, καθώς συνδέεται: Πρώτον, με τουριστική δραστηριότητα μικρού βαθμού εποχικότητας. Δεύτερον, με τή δημιουργία έστιών στη διεθνή αγορά τουρισμού, που βοηθούν στην αξιοποίηση των ιδιαίτερων πλεονεκτημάτων ενός τόπου και, Τρίτον, με ύψηλή εξειδίκευση, που οδηγεί στην ανάπτυξη των δεξιοτήτων του ανθρώπινου δυναμικού. Τα χαρακτηριστικά αυτά δημιουργούν ευνοϊκές συνθήκες για τή ενίσχυση τής απασχολήσεως και τή βιώσιμη ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού σε νέο αντικείμενο τουριστικής ζήτησεως.

Η Ελλάδα, χώρα με πολιτιστικούς πόρους ανεκτίμητης αξίας, διαθέτει μοναδικό συγκριτικό πλεονέκτημα για τήν ανάπτυξη ενός τέτοιου τουριστικού υποδείγματος. Σκοπός μιας μελέτης του είδους αυτού είναι να καταδείξει τις αναπτυξιακές δυνατότητες τής πολιτιστικής κληρονομιάς, με βάση τή διαφοροποίηση του ελληνικού προϊόντος και τήν ολοκληρωμένη ανανέωση των παραδοσιακών τουριστικών προορισμών τής χώρας. Ό εμπλουτισμός του τουριστικού προϊόντος, που μέχρι τώρα στηριζόταν στον παραθαλάσσιο παραθερισμό, και με τον μνημειακό πλούτο μπορεί να τροφοδοτήσει μακροχρονίως τήν οικονομική ανάπτυξη, δημιουργώντας νέες προοπτικές απασχολήσεως και άμβλύνσεως τής εποχικότητας τής εργασίας στον τουρισμό, αλλά και ενισχύοντας τó εισόδημα και τήν περιφερειακή συνοχή τής χώρας.

Δομή του κειμένου

Για την επίτευξη του σκοπού της μελέτης, η ύλη αναπτύσσεται σε τέσσερις ενότητες, που αναφέρονται στο θεωρητικό και έννοιολογικό πλαίσιο, στις διεθνείς εξελίξεις και την υπάρχουσα πείρα, στην ανάλυση των έγχώριων συνθηκών και στον στρατηγικό σχεδιασμό. Προκειμένου να καταστεί σαφής η γενική δομή της έργασίας, σκιαγραφούνται, στη συνέχεια, οι ενότητες και τα κεφάλαια που την απαρτίζουν.

Η πρώτη ενότητα περιλαμβάνει ένα κεφάλαιο, στο οποίο εξετάζεται το ζήτημα της πολιτιστικής κληρονομιάς και των δυνατοτήτων αξιοποίησής της μέσω του πολιτιστικού τουρισμού. Μετά τον προσδιορισμό του διεθνούς πλαισίου συνθηκών και φορέων διαχείρισεως της πολιτιστικής κληρονομιάς, επισημαίνονται οι αναπτυξιακές διαστάσεις της τουριστικής αξιοποίησής της. Γίνεται αναφορά στις συνθήκες που συντείνουν στην εμφάνιση και ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού και αναλύονται τα πλεονεκτήματά του για την επίτευξη ολοκληρωμένης και βιώσιμης ανάπτυξεως.

Η δεύτερη ενότητα, που περιλαμβάνει δύο κεφάλαια, αφορά στις εξελίξεις της διεθνούς τουριστικής ζήτησεως και προσφοράς και στη διεθνή πείρα ανάπτυξεως του πολιτιστικού τουρισμού. Αποτιμάται η συμβολή του τουρισμού γενικώς στην οικονομική ανάπτυξη και εξετάζονται οι προοπτικές εξελίξεως του πολιτιστικού τουρισμού σε διεθνές επίπεδο. Ακολούθως, παρουσιάζεται το θεσμικό πλαίσιο ανάπτυξεως του πολιτιστικού τουρισμού στην Ευρώπη και παρατίθενται οι στρατηγικές και πρακτικές που υιοθέτησαν όρισμένες ευρωπαϊκές χώρες με ιδιαίτερη έμφαση στην περίπτωση της Χώρας των Καθαρών στη Νοτιοδυτική Γαλλία.

Η τρίτη ενότητα, η οποία επίσης περιλαμβάνει δύο κεφάλαια, εστιάζεται στην ελληνική περίπτωση και εξετάζει την πορεία της τουριστικής ανάπτυξεως της Ελλάδος, βάσει στοιχείων τουριστικής ζήτησεως και προσφοράς. Η ανάλυση των στοιχείων αυτών εντοπίζει τα διαρθρωτικά προβλήματα του ελληνικού τουρισμού, που συνδέονται με την επικράτηση του ύποδείγματος του μαζικού παραθαλάσσιου παραθερισμού. Στη συνέχεια, γίνονται συγκρίσεις των επιδόσεων των ανταγωνιστριών χωρών της Μεσογείου στον τομέα του τουρισμού, προκειμένου να εντοπισθούν οι πιο επιτυχείς στρατηγικές τουριστικής ανάπτυξεως.

Ἡ τελευταία ἐνότητα τῆς ὕλης, πού περιλαμβάνει δύο κεφάλαια, ἀναφέρεται στή νέα στρατηγική καί στήν ἐφαρμοστέα πολιτική ἀναπτύξεως τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτιστικοῦ τουρισμοῦ. Ἐκτίθενται οἱ κατευθύνσεις καί παρεμβάσεις ποιοτικῆς ἀναβαθμίσεως τῶν παρεχόμενων ὑπηρεσιῶν καί διαφοροποιήσεως τοῦ τουριστικοῦ προϊόντος. Ἀκολούθως, γίνεται ἀναφορὰ στοὺς γενικοὺς ἀναπτυξιακοὺς στόχους γιὰ τὸν πολιτιστικὸ τουρισμὸ καί σὲ θεσμικὲς μεταβολὲς πού προωθοῦν τὴν προσαρμογὴ τῆς τουριστικῆς πολιτικῆς τῆς χώρας στὸν στόχο τῆς βιώσιμης ἀναπτύξεως.

Σὲ εἰδικὸ Παράρτημα ἐπιχειρεῖται ἀποτίμηση τῆς συμβολῆς τῆς πολιτιστικῆς κληρονομιάς στήν ἑλληνικὴ οἰκονομία κατὰ τὴν περίοδο 1990-2000. Σημειωτέον ὅτι ἡ μελέτη πλαισιώνεται ἀπὸ 25 πίνακες, 10 διαγράμματα καθὼς καί ἀπὸ ἐκτενῆ ἑλληνικὴ καί ξενόγλωσση βιβλιογραφία.

Ἡ ἀνάπτυξη τοῦ πολιτιστικοῦ τουρισμοῦ

Ὁ τουρισμὸς ἀποτελεῖ γιὰ πολλὲς χώρες βασικὴ πηγὴ πλούτου καί συναλλάγματος. Ἀλλὰ ἡ σημασία του γιὰ τὴν παγκόσμια οἰκονομία καθίσταται μεγαλύτερη, ἂν συνυπολογισθεῖ καί τὸ μέγεθος τοῦ ἐγχώριου τουρισμοῦ. Σημειωτέον ὅτι ἡ θεαματικὴ αὔξηση τῶν τουριστικῶν ἀφίξεων πού παρατηρήθηκε μετὰ τὸν δεῦτερο παγκόσμιο πόλεμο, συνετέλεσε στήν ἐμφάνιση τοῦ φαινομένου τοῦ μαζικοῦ τουρισμοῦ. Στὴν ἀναπτυξιακὴ αὐτὴ ἔκρηξη σημαντικὸ ρόλο ἔπαιξε ἡ μείωση τῶν ὠρῶν ἐργασίας καί ἡ καθιέρωση τῆς ἄδειας μετ' ἀποδοχῶν, ἡ γενικὴ ἀνοδος τῶν εἰσοδημάτων, ἡ βελτίωση τῆς ποιότητος τῶν μεταφορῶν, ἡ ἀπλοποίηση τῶν διατυπώσεων στὰ σύνορα, ὁ ἐκδημοκρατισμὸς πολλῶν χωρῶν, ἡ παγκοσμιοποίηση τῶν ἀγορῶν καί ἡ διάδοση τῶν προηγμένων τεχνολογιῶν.

Ὡστόσο, ἡ μεταπολεμικὴ ἀνάπτυξη τοῦ τουρισμοῦ ἀντιμετωπίζει ὀρισμένα προβλήματα πού συνδέονται μὲ ἀλλαγὲς τῆς ζήτησεως στήν παγκόσμια τουριστικὴ ἀγορά, τὴν συρρίκνωση τοῦ χρόνου τῶν διακοπῶν, τὴν ἐμφάνιση νέων προορισμῶν καί τὴν εὐρεία χρῆση ἠλεκτρονικῶν ὑπολογιστῶν ἀπὸ τοὺς πελάτες. Ἀρνητικὲς ἐπιδράσεις ἀσκοῦν, ἐπίσης, γεγονότα, ὅπως τρομοκρατικὲς ἐπιδέσεις, πόλεμοι καί ἐμφύλιες διενέξεις, ἐπιδημίες καί θεομηνίες. Πέραν, ὅμως, τῶν γεγονότων αὐτῶν, ἡ ἴδια ἡ ἐντατικὴ τουριστικὴ ἀνάπτυξη ἐνὸς τόπου ἐπιφέρει συνήθως ὑποβάθμιση καί κρίση, λόγω ἐξαντλήσεως τῆς χωρητικότητος,

κορεσμού τής φέρουσας ικανότητας, χρονικής και χωρικής υπερσυγκεντρώσεως και, τελικά, λόγω αλλαγής του φυσικού και κτισμένου περιβάλλοντος.

Επί πλέον, ο μαζικός τουρισμός χαρακτηρίζεται από χαμηλή πραγματική τουριστική πρόσοδο, δεδομένου ότι ή τιμή του τουριστικού προϊόντος συμπιέζεται από την αδυναμία αξιοποίησεως των οικονομικών κλίμακας και από τή συμπεριφορά των διεθνών ταξιδιωτικών πρακτορείων εις βάρος των τοπικών φορέων παροχής τουριστικών υπηρεσιών. Αντιθέτως, οί ήπιες μορφές τουρισμού είναι πιό προσοδοφόρες σέ κατά κεφαλήν όρους, διότι στην περίπτωση αυτή οί τουρίστες δίδουν μεγαλύτερη σημασία στην ποιότητα του τουριστικού προϊόντος, παρά στο επίπεδο των τιμών του.

Στή βιώσιμη ανάπτυξη συμβάλλει ο πολιτιστικός τουρισμός, υπό τήν προϋπόθεση ότι διασφαλίζει τή διαχείριση όλων των τουριστικών πόρων κατά τέτοιο τρόπο, ώστε οί οικονομικές, κοινωνικές και αισθητικές ανάγκες νά ικανοποιούνται, διατηρώντας, παραλλήλως, τήν πολιτιστική άκεραιότητα, τις απαραίτητες οικολογικές διαδικασίες, τή βιολογική ποικιλομορφία και τά φυσικά οικοσυστήματα. Η βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη συνδέεται άμεσα και με τήν έννοια τής φέρουσας ικανότητας ενός προορισμού, ή οποία προσδιορίζει τή μέγιστη χρήση κάθε τόπου, χωρίς νά ασκούνται άρνητικές επιδράσεις στους πόρους, τήν κοινωνία, τήν οικονομία, τόν πολιτισμό και τó περιβάλλον, αλλά και χωρίς νά μειώνεται ή ικανοποίηση του επισκέπτη.

Ο πολιτιστικός τουρισμός αναμένεται νά εύνοηθεί από τις δημογραφικές εξελίξεις στις άνεπτυγμένες χώρες, καθώς οί μελλοντικές κοινωνίες συνταξιούχων θά διαθέτουν περισσότερο χρόνο και ένδιαφέρον για τήν ιστορία και τόν πολιτισμό, έναντι των παραδοσιακών παραθεριστών-τουριστών. Αλλά και οί κοινωνικές συνθήκες εξελίσσονται θετικά για τήν ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού, καθώς τó μορφωτικό επίπεδο βελτιώνεται και οί κοινωνίες γίνονται πιό άνοιχτες και άνεκτικές σέ ξένα ήδη και έθιμα. Έτσι, ή ραγδαία ανάπτυξη των χωρών τής Νοτιοανατολικής Ασίας, του Ειρηνικού και τής Κίνας είναι πιθανό νά ενισχύσει τήν κατανάλωση τουριστικών υπηρεσιών στο άμεσο μέλλον και, ιδίως, του πολιτιστικού τουρισμού.

Η τουριστική αξιοποίηση τής πολιτιστικής κληρονομιάς ρυθμίζεται από τή Συνθήκη για τήν Προστασία τής Παγκόσμιας Φυσικής και Πολιτιστικής Κληρονομιάς, πού υιοθετήθηκε τó 1972 από 127 χώρες και όρισε ως Τοποθεσίες Παγκόσμιας Κληρονομιάς περίπου 450 σύνολα με κριτήρια τήν ιστορική, έπιστημονική ή αισθητική αξία τους. Οί τοποθεσίες αυτές αποτελούν τουριστι-

κούς προορισμούς ύψηλης προτιμήσεως, τῶν ὁποίων ἡ ἀξιοποίηση δημιουργεῖ ἔσοδα. Ἡ τουριστική ἀξιοποίηση τῆς πολιτιστικῆς κληρονομιάς ἐνέχει, βέβαια, καὶ κινδύνους, ὅπως εἶναι ἡ ἔντονη ἐμπορευματοποίηση τῶν πολιτιστικῶν πόρων καὶ ἡ φθορά, καθὼς καὶ ἡ ἀλλοίωση τῆς ἱστορίας μέσω τῆς ἐπιλεκτικῆς ἢ καὶ ἐκλεκτικῆς προβολῆς τῶν μνημείων.

Ἐπομένως, ἡ οἰκονομικὴ ἀξιοποίηση τοῦ πολιτιστικοῦ παράγοντα προϋποθέτει τὴν ἀναδιάρθρωση τῆς τουριστικῆς δραστηριότητος πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς προσφοράς ὑπηρεσιῶν καὶ ἀγαθῶν ὑψηλῆς ποιότητος καὶ προστιθέμενης ἀξίας, ὥστε νὰ ἀνταποκρίνεται στὴ στροφή τῶν ἀνεπτυγμένων κοινωνιῶν πρὸς τὶς ἀνθρωπιστικὰς ἀξίες καὶ τὴν προσωπικὴ καλλιέργεια. Ἡ ποικιλία τῶν προϊόντων αὐτῶν μπορεῖ νὰ ἀρχίζει ἀπὸ τὴν ὀργάνωση ἐπιμορφωτικῶν ἐπισκέψεων, ἐνημερωτικῶν διαλέξεων καὶ εἰδικῶν σεμιναρίων καὶ νὰ φθάνει μέχρι τῆς λειτουργίας ἐρευνητικῶν κέντρων. Προϋποθέτει, ἐπίσης, τὴν καθιέρωση κατάλληλων κινήτρων καὶ τὴν ἀσκηση τῆς ἀναγκαίας τουριστικῆς πολιτικῆς γιὰ τὴ συντήρηση καὶ ἀνάδειξη τοῦ μνημειακοῦ πλούτου, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐνίσχυση τῶν σχετικῶν πολιτιστικῶν ἐκδηλώσεων. Πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτὴ πρέπει νὰ χαραχθεῖ μιὰ ὀλοκληρωμένη στρατηγικὴ προωδήσεως τοῦ τουριστικοῦ προϊόντος καὶ ἀποκτήσεως τῶν ὑποδομῶν ποὺ χρειάζονται γιὰ νὰ τὴν στηρίξουν.

Ἡ διεθνὴς πείρα

Κατὰ τὴν τελευταία εἰκοσαετία παρατηρεῖται στὶς ἀνεπτυγμένες χώρες τῆς Εὐρώπης ὅλο καὶ πιὸ ἔντονα ἡ διαφοροποίηση τοῦ τουρισμοῦ ἀπὸ τὸ μαζικὸ καταναλωτικὸ πρότυπο καὶ ἡ ἐπιλογή προορισμῶν μὲ βάση περιβαλλοντικὰ καὶ πολιτιστικὰ κριτήρια. Στὴν κατεύθυνση αὐτὴ στρέφεται καὶ ἡ ἐφαρμογὴ συγκεκριμένων μέτρων σὲ θέματα πολιτιστικῆς κληρονομιάς ἀπὸ τὸ Συμβούλιο τῆς Εὐρώπης καί, κυρίως, τὴν Εὐρωπαϊκὴ Ἔνωση. Τέτοιες πρωτοβουλίες ἀποτελοῦν οἱ Εὐρωπαϊκὲς Πολιτιστικὲς Διαδρομές, ποὺ ἐντάσσουν διαφόρους προορισμοὺς σὲ ἓνα σύνθετο θεματικὸ προϊόν, ἀποσκοπώντας στὴ γνωριμία τῶν Εὐρωπαίων μὲ τὴν ἡπειρὸν τους καὶ στὴν οἰκοδόμησι μίᾳς εὐρωπαϊκῆς πολιτιστικῆς ταυτότητας.

Ἄλλες ἀξιοσημειώτερες πρωτοβουλίες τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης ποὺ προωθοῦν τὰ κράτη-μέλη, ἀφοροῦν στὴ βελτίωση τῆς ποιότητος τοῦ ἀνθρώπινου δυναμικοῦ στὸν τουρισμὸν μέσω προγραμμάτων ἐνδαρρύνσεως τῆς κινητικότητος

και της εκπαίδευσης των εργαζομένων στον χώρο της πολιτιστικής, αρχαιολογικής και αρχιτεκτονικής κληρονομιάς. Η ανταλλαγή απόψεων και δεξιοτήτων σε ευρωπαϊκό επίπεδο είναι πολύ σημαντική, καθώς επιτρέπει στους επαγγελματίες του χώρου να αντιμετωπίσουν κοινά προβλήματα και να αναπτύξουν νέες πρακτικές στο εργασιακό τους περιβάλλον. Σημαντικές είναι, επίσης, οι δράσεις δημιουργικής προβολής της διαφορετικότητας τμημάτων του πληθυσμού ενός τόπου, στο πλαίσιο ανάδειξης της πολιτιστικής κληρονομιάς, όπως και η παροχή κινήτρων ενίσχυσης της περιφερειακής απασχολήσεως.

Καθοριστικό ρόλο στην επιτυχία των κοινοτικών προγραμμάτων χρηματοδότησης του πολιτιστικού τουρισμού παίζει η χωρική κατανομή των σχετικών κονδυλίων. Οι πρακτικές και στρατηγικές που υιοθετούν οι διάφορες χώρες χαρακτηρίζονται από τη μεγάλη βαρύτητα που δίδουν στην άσκηση αποκεντρωτικής πολιτικής. Η εκχώρηση αρμοδιοτήτων πολιτιστικής κληρονομιάς και τουριστικής ανάπτυξης στην τοπική αυτοδιοίκηση είναι εδραιωμένη στο Ήνωμένο Βασίλειο και τη Γερμανία, που μπορούν να θεωρηθούν όμοσπονδιακά κράτη. Βρίσκει, όμως, πρόσφορο έδαφος και στην Ισπανία, αλλά και στη Γαλλία και την Ιταλία.

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, οι τεχνολογικές εξελίξεις μπορούν να αξιοποιηθούν τόσο για την προστασία και διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς, όσο και για τη σχετικά ανέξοδη τουριστική προβολή της. Σχετικά προγράμματα βοηθούν στην αξιοποίηση των χώρων της πολιτιστικής κληρονομιάς και, παράλληλα, διευκολύνουν την πρόσβαση στην τελευταία, συμβάλλουν σημαντικά στη μείωση του χρόνου συλλογής πληροφοριών, αλλά και επιτρέπουν την εξ αποστάσεως ανταλλαγή ιδεών και απόψεων των φορέων που σχετίζονται με τον πολιτιστικό τουρισμό.

Η μελέτη της περιπτώσεως της Χώρας των Καθαρών στην Aude της νοτιοδυτικής Γαλλίας δείχνει ότι ακόμη και μια μελανή σελίδα της ιστορίας μιας περιοχής μπορεί να χρησιμοποιηθεί καταλλήλως για τη δημιουργία ενός πολιτιστικού προϊόντος. Έτσι, για την έξοδο από την κρίση εφαρμόσθηκε στην Aude πολιτική ενίσχυσης του πολιτιστικού τουρισμού, που συνέβαλε θεαματικά στη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας μέσα σε μία πενταετία. Για τους λόγους αυτούς κρίνεται ότι η ειδική αυτή μελέτη θα μπορούσε να αποτελέσει υπόδειγμα για διάφορες περιοχές της Ελλάδος, που διαθέτουν αξιόλογους φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους.

Ἡ κρίση τοῦ ἑλληνικοῦ τουρισμοῦ

Ὁ τουρισμὸς ἔχει συμβάλει καθοριστικὰ στὴν ἀνάπτυξη τῆς ἑλληνικῆς οἰκονομίας, καθὼς καὶ στὸν εὐρύτερο κοινωνικὸ ἐκσυγχρονισμό τῆς χώρας, καθ' ὅλη τὴ μεταπολεμικὴ περίοδο καὶ ἰδιαίτερος μετὰ τὸ 1965. Ἡ διεθνὴς τουριστικὴ κίνηση, ποὺ προσελκύει ἡ Ἑλλάς, ἔχει συνεισφέρει σημαντικὰ στὴν ἀνοδο τοῦ εἰσοδήματος, στὴ δημιουργία εὐκαιριῶν ἀπασχολήσεως καὶ ἐπενδύσεων, στὸν περιορισμὸ τῆς μεταναστεύσεως ποὺ μάστιζε τὴ χώρα, καθὼς καὶ στὴ διαμόρφωση τῆς σύγχρονης ἐθνικῆς ταυτότητάς της καὶ στὴν προβολὴ τῆς εἰκόνας της στὴν παγκόσμια ἀγορά. Εἶναι γεγονός ὅτι ἡ χώρα μας ἀποτελεῖ ἕναν ἀπὸ τοὺς δημοφιλέστερους τουριστικοὺς προορισμοὺς παγκοσμίως, ἰδιαίτερος θελκτικὸ γιὰ τὸν ἐπισκέπτη, λόγω τῶν πανέμορφων τοπιῶν, τοῦ ἥπιου κλίματος καὶ τῆς μοναδικῆς ἱστορικῆς κληρονομιάς ποὺ διαθέτει.

Κατὰ τὶς πρῶτες μεταπολεμικὲς δεκαετίες ἡ ἀνδηση τοῦ ἑλληνικοῦ τουρισμοῦ ἦταν ἄμεσα συνδεδεμένη μετὰ τὴν περίοδο οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως τῶν βιομηχανικῶν χωρῶν τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Βόρειας Ἀμερικῆς. Σταδιακὰ, ἡ τουριστικὴ ἀνάπτυξη τῆς χώρας - ὅπως καὶ τῶν ἄλλων χωρῶν τῆς Μεσογείου - προσαρμόσθηκε στὴ διεθνή τουριστικὴ ζήτηση γιὰ παραθερισμὸ σὲ προορισμοὺς φυσικῆς ὀμορφιάς, ἥπιου κλίματος καὶ, κυρίως, παραθαλάσσιους. Ἀποτέλεσμα αὐτοῦ τοῦ τρόπου ἀναπτύξεως ἦταν ἡ ἐπικράτηση τοῦ ὀργανωμένου μαζικοῦ τουρισμοῦ, ποὺ συνδέεται μετὰ τὰ προβλήματα χωρικοῦ καὶ ἐποχικοῦ κορεσμοῦ τῆς τουριστικῆς κινήσεως, τὰ ὁποῖα, ὅμως, μετὰ τὴ σειρά τους ἀσχοῦν ἀρνητικὴ ἐπίδραση στὴν προσέλκυση τουριστῶν.

Ὁ προσανατολισμὸς τῶν τουριστικῶν ἐπενδύσεων σὲ μεγάλα ξενοδοχειακὰ συγκροτήματα στὴ Ρόδο, τὴν Κῶ, τὴν Κέρκυρα καὶ τὴν Κρήτη κατὰ τὴ δεκαετία τοῦ 1960 εἶχαν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἐξέλιξη τοῦ ἑλληνικοῦ τουρισμοῦ σὲ μαζικὴ βιομηχανία, χωρὶς μακρόπνοο στρατηγικὸ προγραμματισμὸ καὶ ἀνάλογες ὑποστηρικτικὲς ὑποδομές. Οἱ ἐπιπτώσεις ἔγιναν ἐμφάνεις κατὰ τὴν τελευταία εἰκοσαετία καὶ ἀποτυπώνονται πρωτίστως στὴν ἀλλοίωση καὶ ὑποβάθμιση τοῦ φυσικοῦ καὶ κοινωνικοοικονομικοῦ περιβάλλοντος τῶν δημοφιλέστερων τουριστικῶν προορισμῶν τῆς χώρας. Συνδέονται δὲ μετὰ διαρθρωτικὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ ὑποδείγματος παραθαλάσσιου παραθερισμοῦ, ὅπως εἶναι ἡ ἐντονὴ ἐποχικότητα, ἡ ἄνιση χωρικὴ κατανομὴ τῆς τουριστικῆς κινήσεως, τὸ φθινὸ τουριστικὸ προϊόν, ἡ περιορισμένη τουριστικὴ πρόσδοδος καὶ ἡ μεγάλῃ ἐξάρτηση ἀπὸ

διεθνή τουριστική πρακτορεία. Επιπλέον, η απουσία κάθετης συναρθρώσεως του τουριστικού τομέα με άλλους παραγωγικούς τομείς δεν επέτρεψε την αναζωογόνηση της ελληνικής περιφέρειας. Εξάλλου, η εισοδος της χώρας μας στην Ευρωζώνη και η έντονη ανατιμητική πορεία του ευρώ το τελευταίο διάστημα θέτουν την Ελλάδα έξω από τους φθηνούς τουριστικούς προορισμούς.

Ωστόσο, από την ανάλυση των επιδόσεων της χώρας μας στον τουρισμό, συγκριτικά με τις άλλες ανταγωνίστριες χώρες της Μεσογείου, προκύπτει ο επαναπροσδιορισμός του σχεδιασμού και της πρακτικής των άλλων χωρών για τη διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος τους και την προσφορά εναλλακτικών μορφών τουρισμού ως διεξόδου στη στασιμότητα και την κρίση. Σημαντικό στοιχείο του ανταγωνισμού των Μεσογειακών χωρών στη διεθνή τουριστική αγορά είναι η ποικιλία των τουριστικών υπηρεσιών και προϊόντων που παρέχουν, με χαρακτηριστικό παράδειγμα την Ισπανία. Στη βάση σύγχρονων υποδομών, αναπτύσσονται μορφές τουρισμού, όπως είναι ο θαλάσσιος, ή ορειβάσια και ποδηλασία στο βουνό, ή πεζοπορία στη φύση και οι χιονοδρομίες, ο τουρισμός υγείας, το γκολφ και ο συνεδριακός τουρισμός. Τα διαθέσιμα στοιχεία δείχνουν την υστέρηση της χώρας μας στην ανάπτυξη τέτοιων εναλλακτικών μορφών, σε επίπεδο τόσο στρατηγικής όσο και υποδομών.

Στο πεδίο του πολιτιστικού τουρισμού, ειδικότερα, το μεγαλύτερο αρχαιολογικό και ιστορικό ενδιαφέρον συγκεντρώνει η Αίγυπτος, ενώ το μεγαλύτερο πολιτιστικό ή Ισπανία. Και οι δύο χώρες προωθούν συστηματικά, κατά τα τελευταία έτη, την απεμπλοκή τους από τον παραδοσιακό τρόπο τουριστικής προβολής και ανάπτυξης. Επίσης, η γειτονική Τουρκία πραγματοποιεί ειδικά προγράμματα θρησκευτικού και ιστορικού τουρισμού. Αλλά και για την Κύπρο ο πολιτιστικός τουρισμός αποτελεί άξονα και αναπόσπαστο στοιχείο προβολής.

Η νέα στρατηγική

Από τα πρώτα μεταπολεμικά έτη ο πολιτιστικός τουρισμός άρχισε να αποτελεί στοιχείο της πολιτικής τουριστικής ανάπτυξης της Ελλάδος, το οποίο όμως, μέχρι σήμερα έχει παραμείνει σε μεγάλο βαθμό αναξιοποίητο. Η συστηματική προβολή και ενίσχυση της συνδέσεως του ελληνικού φυσικού τοπίου με τα μνημειακά αξιοθέατα της χώρας θα έδινε νέες δυνατότητες ανάπτυξης στον ελληνικό τουρισμό. Οι περισσότεροι, όμως, από τους αρχαιολογικούς χώρους

στήν Ελλάδα συνιστούν, σε μεγάλο βαθμό, πόρους που υποβαθμίζονται, λόγω ανεπαρκούς ή και κακής συντηρήσεως ή ακόμη και εγκαταλείψεως.

Τα διαρθρωτικά προβλήματα του μαζικού τουρισμού στην Ελλάδα επιβάλλουν σήμερα τη δραστική στροφή προς εναλλακτικές μορφές τουρισμού και, συγκεκριμένα, προς εκείνες που αξιοποιούν το μεγάλο πλεονέκτημα της χώρας μας. Πρόκειται για τον συνδυασμό μεγάλων εναλλαγών φυσικού και πολιτιστικού τοπίου σε πολύ μικρές αποστάσεις, με τις παραδόσεις του τόπου, που διατρέχουν όλες τις ιστορικές περιόδους. Η διαφοροποίηση του προτύπου του οργανωμένου μαζικού τουρισμού διακοπών μπορεί να επιτευχθεί μέσω του εμπλουτισμού του ελληνικού τουρισμού με υπηρεσίες και προϊόντα ειδικών και εναλλακτικών μορφών, που συγκροτούν μια σημαντική ποιοτική αγορά. Η ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού θα συντελέσει στη γεωγραφική διασπορά της τουριστικής προσφοράς, που αποτελεί προϋπόθεση για την ανατροπή της σημερινής καταστάσεως τουριστικής υπερσυγκεντρώσεως σε μικρό αριθμό νησιωτικών και παράκτιων περιοχών.

Η ανάλυση των σχετικών δεδομένων οδηγεί στη διαπίστωση ότι οι φορείς που διαχειρίζονται τη μνημειακή κληρονομιά της χώρας αδυνατούν να επιτύχουν την επιστροφή των επισκεπτών, γεγονός που θα συνέβαλλε στην αύξηση των επισκέψεων των αρχαιολογικών χώρων. Η επίτευξη ενός τέτοιου στόχου, πέραν από την αναβάθμιση των υποδομών και των συνθηκών συντηρήσεως και εκθέσεως των μνημειακών αξιοθέατων, προϋποθέτει την ανανέωση του περιεχομένου τους με την ένταξή τους σε ένα διαρκώς εξελισσόμενο πλαίσιο δραστηριοτήτων και εναλλακτικών πολιτιστικών προϊόντων.

Ταυτοχρόνως, απαιτείται αναβάθμιση της προσφοράς του ελληνικού τουρισμού, προκειμένου να ανταγωνισθεί σε ποιότητα και τιμές τους νέους τουριστικούς προορισμούς. Οι προϋποθέσεις αυτές είναι καθοριστικές για την προσέλκυση ύψηλου επιπέδου τουρισμού, όπως είναι οι εύποροι πολίτες της Βόρειας Ευρώπης. Στο πλαίσιο αυτό, η χώρα καλείται να υιοθετήσει νέα στρατηγική τουριστικής ανάπτυξεως, να αναζητήσει νέες αγορές και ομάδες-στόχους, με κριτήριο και επιδίωξη τη σταθερή αύξηση της ροής, αλλά και τη βελτίωσή της ποιότητας των τουριστών. Είναι αναγκαία ή επανατοποθέτηση των προτεραιοτήτων της ζητήσεως και η εξειδίκευση της έρευνας της τουριστικής αγοράς, με στόχο την αναβάθμιση και δυναμική προβολή της εικόνας της χώρας.

Με τὰ μέτρα αὐτὰ τεκμηριώνεται ὅτι ἡ τουριστική ἀξιοποίηση τοῦ ἐνδιαφέροντος γιὰ τὸ φυσικὸ περιβάλλον καὶ τὴν πολιτιστικὴ κληρονομιά:

Πρῶτον, δημιουργεῖ νέες θέσεις ἐργασίας ποὺ συνίστανται στὴν παροχὴ ἐξειδικευμένων ὑπηρεσιῶν.

Δεύτερον, διαφοροποιεῖ τὴν τουριστικὴ παραγωγὴ καί, κατ' ἐπέκταση, διευρύνει καὶ σταθεροποιεῖ τὴ βάση τῆς τοπικῆς οἰκονομίας.

Τρίτον, συμβάλλει στὴν ἀναβάθμιση τοῦ ἐπιπέδου διαβίωσης μέσω τῆς ἀλλαγῆς τῶν προτύπων τουριστικῆς ἀναπτύξεως καὶ τῆς εὐαισθητοποίησεως τῆς κοινῆς γνώμης.

Πολιτικὴ ἀναπτύξεως τοῦ πολιτιστικοῦ τουρισμοῦ

Προϋποθέσεις γιὰ τὴ βιώσιμη ἀνάπτυξη τοῦ πολιτιστικοῦ τουρισμοῦ ἀποτελοῦν ἡ στοχευμένη στρατηγικὴ ἀναπτύξεως τοῦ πολιτιστικοῦ τουριστικοῦ προϊόντος, ἡ περαιτέρω βελτίωση τῶν τουριστικῶν ὑποδομῶν ὑποστηρίξεως συναφῶν μορφῶν τουρισμοῦ, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀρτιότερη ἐκπαίδευση τοῦ ἀνθρώπινου δυναμικοῦ στὸν τουριστικὸ τομέα. Στὴν Ἑλλάδα, οἱ ἐπισκεψίμοι ἀρχαιολογικοὶ χώροι καὶ τὰ μουσεῖα λειτουργοῦν ὡς ἰσχυροὶ πόλοι ἔλξεως. Αἰταιεῖται, ὅμως, νὰ δοθεῖ ἰδιαίτερη ἔμφαση στὴν προώθηση τῆς πολιτιστικῆς κληρονομιάς σὲ συνδυασμὸ μὲ ἄλλες δραστηριότητες.

Νέοι παράγοντες ποὺ πρέπει νὰ συνυπολογισθοῦν γιὰ τὴν ἀξιοποίηση τῶν μνημείων πολιτισμοῦ τῆς χώρας μας (ἀρχαιολογικοὶ χώροι, ἀξιοθέατα κ.λπ.) εἶναι:

Πρῶτον, ὁ τρόπος διαχειρίσεως τῶν μουσείων καὶ ἀρχαιολογικῶν χώρων, ὥστε νὰ ἀυξηθεῖ τὸ κοινὸ τους.

Δεύτερον, ἡ ἐνίσχυση τῆς πολιτιστικῆς παιδείας καὶ τοῦ προσανατολισμοῦ τῆς πρὸς τὴν πολιτιστικὴ κληρονομιά, μὲ ἓναν τρόπο σύγχρονο καὶ ἐλκυστικό.

Τρίτον, ἡ δημιουργία περισσότερων μουσείων ἀναδείξεως τῆς ἐλληνικῆς πολιτιστικῆς κληρονομιάς καὶ ἡ διαμόρφωση κατάλληλων ὑποδομῶν, ποὺ ἀποτελεῖ αἴτημα τῶν τοπικῶν κοινωνιῶν στὴν ἐλληνικὴ περιφέρεια.

Ἡ χωρική ὑπερσυγκέντρωση πολιτιστικῶν τουριστῶν στὴν Ἀθήνα καί, εἰδικά, σὲ ἓνα μνημεῖο τῆς πόλεως εἶναι ἐνδεικτικὴ τῆς περιφερειακῆς ἀνισοκατανομῆς πόρων καὶ ὑποδομῶν ποὺ διέπει τὴν προβολὴ καὶ ἀξιοποίηση τῆς πολιτιστικῆς κληρονομιάς τῆς χώρας. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ἡ ὑποβάθμιση τοῦ μνημειακοῦ πλούτου στὴν περιφέρεια καὶ ἡ μὴ ἀξιοποίηση τῶν ὑφιστά-

μενων αποθεμάτων στην κατεύθυνση μιας βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης, που θα αναβαθμίσει την ελληνική περιφέρεια συνολικότερα, δημιουργώντας νέες ευκαιρίες απασχολήσεως και όπωσδήποτε καλύτερες συνθήκες διαβιώσεως.

Ιδιαίτερη έμφαση πρέπει φυσικά να δοθεί στα πολιτιστικά δρώμενα τόσο αυτόνομως όσο και στους χώρους των μνημείων και των μουσείων με τη μετατροπή τους σε ζωντανούς πολιτιστικούς χώρους και την παράλληλη λειτουργία σχετιζόμενων πολιτιστικών πάρκων. Πρόκειται, άλλωστε, για τον καλύτερο τρόπο επιτεύξεως της επανεπισκέψεως ενός πολιτιστικού προορισμού. Μεταξύ των προσδιοριστικών παραγόντων της ζήτησεως ελληνικού πολιτιστικού τουρισμού συγκαταλέγεται και ο κατακερματισμός των αγορών, στις οποίες μετέχουν κυρίως Ευρωπαίοι μεσαίοι εισοδήματος και άνωτερης μορφώσεως ή εύποροι κάτοικοι μακρινών χωρών. Απαιτούνται, επομένως, εξειδικευμένοι και πρωτότυποι τρόποι προσεγγίσεως και προσελκύσεώς τους, στη βάση συστηματικής διερευνήσεως της ζήτησεως.

Η πολιτική ανάπτυξεως του τουρισμού στην Ελλάδα σήμερα, μέσω του νέου αναπτυξιακού νόμου της χώρας, δίδει προτεραιότητα στα κίνητρα έκσυγχρονισμού και ποιοτικής αναβαθμίσεως του ξενοδοχειακού δυναμικού, καθώς και δημιουργίας ειδικών τουριστικών υποδομών, εκπαιδευτικής ή άλλης φύσεως. Αλλά και οι νέες στρατηγικές του Υπουργείου Τουριστικής Αναπτύξεως δεν φαίνεται να έχουν την απαιτούμενη επικεντρωμένη στόχευση, πράγμα που δεν εγγυάται και την επιτυχία του αναπροσανατολισμού της προσφοράς του ελληνικού τουρισμού. Έτσι, όρθως επισημαίνεται στη μελέτη ότι η επάνοδος του ελληνικού τουρισμού σε αναπτυξιακή τροχιά δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί με τις παραδοσιακές διαδικασίες, δηλαδή μέσω της ενισχύσεως του μαζικού τουρισμού. Για τη διασφάλιση βιώσιμης ανάπτυξεως απαιτείται η προώθηση νέων εναλλακτικών μορφών τουρισμού, που άπαραιτήτως θα έχουν ως κοινή βάση την πολιτιστική κληρονομιά.

SUMMARY

Cultural Heritage as a Growth Factor in the Greek Economy

Heritage is undoubtedly of immense societal value in terms of preserving and fruitfully capitalizing on the memories of the past. Interestingly, heritage may also act as an important factor of economic growth its appropriate exploitation in the context of cultural tourism. The present study aims to investigate this issue in the case of Greece. Although the country has rich heritage resources, Greece has not yet realized their economic potential.

The gradual strengthening of competition of the low cost Mediterranean countries in the tourism sector relies heavily on tourist product differentiation, which forms the base for an alternative approach to sustainable development. Best practices focus on high quality and value added tourism supply, sustained by vocational training, state-of-the-art infrastructures, improved transportation and accessibility, and culture-centre marketing. The case study on Pays Cathare in Aude, France, is a clear example of regional economic rejuvenation achieved thanks to cultural tourism.

Tourism in Greece is largely associated with the typical “sea and sun” mass product; this is of low added-value at least in per capita terms and cannot contribute to sustainable economic growth any further given the rising international competition from a multitude of cheaper countries. Hence the need to differentiate by transforming the profile of mass tourism and complementing the product portfolio with cultural activities and alternative forms of tourism, which are potentially more sustainable and profitable in the longer term.

Integrated quality development is a solution to the deficiencies of the domestic tourism product delivery. Similarly, vocational training and improvement of tourism infrastructure are essential to strengthen the profile of a country and attract high income tourists. The Greek experience is rather disappointing in this context, hence the need for active implementation of integrated quality management (IQM) policies. The successful adoption of IQM practices in European countries shows that it can yield interesting results. In the same spirit, valid measures are proposed to develop cultural tourism in Greece in a sustainable yet profitable manner. Abundance in heritage

resources in one thing; what really matters though is to offer vivid cultural tourism experiences which capture the essence of the Greek civilization and yield maximum tourism satisfaction without reverting to cheap commercial techniques.

ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 24^{ΗΣ} ΜΑΡΤΙΟΥ 2006

ΕΟΡΤΑΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΠΕΤΕΙΟΥ ΤΗΣ 25^{ΗΣ} ΜΑΡΤΙΟΥ 1821

ΕΙΣΗΓΗΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ κ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΣΤΕΦΑΝΗ

Ἐξοχότατε κ. Πρόεδρε τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας,

Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, ὅπως καὶ οἱ ἀπανταχοῦ τῆς γῆς Ἕλληνες, γιορτάζει σήμερα τὴν 186ῃ ἐπέτειο τῆς ἐναρξῆς τοῦ ἐνοπλοῦ ἀγώνα τῶν Ἑλλήνων γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς ἐλευθερίας τους. Ἡ δική σας παρουσία σήμερα ἐδῶ, Ἐξοχότατε κ. Πρόεδρε, περιποιεῖ τιμὴ στὸ ἀνώτατο πνευματικὸ ἴδρυμα τῆς χώρας καὶ προσδίδει ἰδιαίτερο κύρος καὶ λαμπρότητα στὴν τελετὴ αὐτή.

Ἡ 25ῃ Μαρτίου τοῦ 1821 σηματοδοτεῖ τὸ σημαντικότερο ἱστορικὸ γεγονός τῆς νεότερης ἱστορίας μας. Ἀποτέλεσε τὴν ἀπαρχὴ τῆς συνταύτισης τοῦ Ἑλληνισμοῦ μὲ τὸ Ἑλληνικὸ ἔθνος-κράτος καὶ ἐμπέδωσε τὴν ἐννοια τῆς πατρίδας. Μετὰ ἀπὸ σκληροὺς καὶ ἥρωικούς ἀγῶνες ποὺ κόστισαν ἀφθονο αἷμα καὶ θυσίες, καὶ παρ' ὅλους τοὺς διχασμοὺς καὶ τὰ πισωγυρίσματα, ἐκπληρώθηκε τελικὰ ὁ προαιώνιος πόθος καὶ ἰδρύθηκε τὸ 1830 σὲ μία γωνιὰ τοῦ Ἑλλαδικοῦ χώρου τὸ πρῶτο οὐσιαστικὰ ἀνεξάρτητο Ἑλληνικὸ Κράτος. Ἡ σημασία του ξεπερνάει τὰ στενὰ ὄρια τῶν συνόρων αὐτοῦ τοῦ μικροῦ Κράτους καὶ διεκδικεῖ ἓνα σημαντικό κομμάτι τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἱστορίας.

Βρισκόμαστε στὸ 1821, σὲ ἐκείνη τὴ φάση τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἱστορίας ποὺ ὁ ἀπόηχος τῶν ἰδεῶν τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης ἐξακολουθεῖ νὰ διαποτίζει τὸ πνεῦμα, ὄχι μόνον τῶν διανοουμένων, ἀλλὰ καὶ εὐρέων στρωμάτων τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, τὸ τέλος τῶν Ναπολεόντειων πολέμων ἔχει ἐπαναφέρει ἰσχυροποιημένες τὶς Εὐρωπαϊκὲς δυναστείες, ποὺ κάθε ἄλλο παρὰ εὐνοοῦν αὐτονομίες καὶ –χωρὶς τὴ δική τους προτροπή– ἐξεγέρσεις. Ἡ Ὄθωμανι-

κή Αὐτοκρατορία, παρὰ τὰ ὅποια περιφερειακὰ τῆς προβλήματα, ἐξακολουθοῦσε νὰ μένει μία ἰσχυρὴ στρατιωτικὴ δύναμη, νὰ διαθέτει ἕναν ἀποτελεσματικὸ μηχανισμό διοίκησης καὶ ἐλέγχου τῶν ἀλλόθρησκων ὑπηκόων τῆς καὶ νὰ καταστέλλει μὲ σχετικὴ εὐχέρεια τὶς ὅποιες ἀποσχιστικὰς τάσεις ἢ τὶς ἀπόπειρας ἐξέγερσης.

Βρισκόμαστε ἀκόμα στὸ 1821, σὲ μιὰ σταθερότητα τῶν σχέσεων τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας μὲ τὶς ἄλλες δυνάμεις, πού καλλιεργεῖ στοὺς ὑποταγμένους λαοὺς ἕνα κλίμα παθητικῆς προσαρμογῆς. Ἀπουσιάζουν οἱ ἐνθαρρύνσεις ἀπὸ τὶς ξένες δυνάμεις, καὶ ἰδιαίτερα ἀπὸ τὴν ὀμόδοξο Ρωσία, γιὰ ἐξεγέρσεις καὶ κινήματα διαμαρτυρίας. Μετὰ τὴν ὑπογραφή τῆς συνθήκης τοῦ Tilsit, πού ἔδωσε τέλος στὴν ἐξέγερση τῶν Σέρβων, δέσποζε ἡ πικρία καὶ ἡ μοιρολατρικὴ παραδοχὴ ὅτι ὅλες οἱ ἐλπίδες γιὰ ἐξωτερικὴ βοήθεια καὶ συμπαράσταση τῶν ὑπόδουλων λαῶν τῆς Βαλκανικῆς ἦταν φροῦδες.

Μέσα ἀπὸ ἕνα τέτοιο δυσμενὲς κλίμα ξεπήδησε ἡ Ἐπανάσταση τοῦ '21. Ἀπὸ μία σκοπιά, πολλοὶ «νουνεχεῖς» καὶ κατὰ τὰ ἄλλα καλοπροαίρετοι Ἑλληγες διανοούμενοι καὶ ἀξιωματοῦχοι ξένων Αὐλῶν ἐκτιμοῦσαν ὅτι μία τέτοια ἐξέγερση εἶναι καταδικασμένη σὲ ἀποτυχία. Εὐτυχῶς, δὲν ἦταν αὐτοὶ πού τὴν ἀποφάσισαν. Ἡ ἐξέγερση τοῦ '21 δὲν ἦταν «διατεταγμένη» ἢ ἔστω ὑποκινούμενη ἀπὸ ξένες δυνάμεις, οὔτε τὴν πραγματοποιοῦσαν οἱ διανοούμενοι, οἱ ἐκπαιδευμένοι ἀξιωματικοί, οὔτε οἱ βολεμένοι τῶν ξένων Αὐλῶν. Τὴν πραγματοποιοῦσαν οἱ ὀρεσίβιοι κλέφτες, ἐνωμένοι ἀργότερα μὲ τοὺς ἀρματολούς, οἱ χωριάτες, οἱ παπάδες καὶ οἱ γραμματοδιδάσκαλοι, καὶ σταδιακὰ ὅλος ὁ ὑπόδουλος ἐλληνισμὸς τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδας.

Τίποτα βέβαια δὲν γεννιέται ἀπ' τὸ κενό. Σποραδικὲς ἐξεγέρσεις, ἀτελέσφορες, εἶχαν προηγηθεῖ, ἢ κλεφτουριὰ τῶν βουνῶν, «ἡ μαγιά τῆς λευτεριάς», ὅπως ἔγραψε ἀργότερα ὁ Μακρυγιάννης, αὐτὸς ὁ γνήσιος λαϊκὸς ἐπαναστάτης, ἐξακολούθησε νὰ προκαλεῖ τοὺς Τούρκους, καὶ ὁ πόθος γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση σιγὸβράζε σὲ πολλοὺς. Ἡ Φιλικὴ Ἐταιρεία ἦταν πάντα κάπου ἐκεῖ, ἀλλὰ τὴν ἐλπίδα τῆς ἀπελευθέρωσης τὴν διατηροῦσε ζωντανὴ ἡ λαϊκὴ παράδοση καὶ τὸ δημοτικὸ τραγοῦδι. Τὰ ποιήματα τοῦ Ρήγα ἔγιναν τραγοῦδι καὶ σάλπισμα καὶ ζύμωναν τὶς κατοπινὲς ἐξελίξεις. Ἦταν καὶ ἕνα κάλεσμα σὲ ὅσους πρόσφεραν τὶς ὑπηρεσίες τους σὲ ξένους στρατοὺς γιὰ νὰ ξεφύγουν ἀπὸ τοὺς δυνάστες.

Ὡς πότε ὀφφικιάλος σὲ ξένους βασιλεῖς;
 Ἔλα νὰ γίνεις στύλος τῆς ἴδιας τῆς φυλῆς.
 Κάλιο γιὰ τὴν πατρίδα κανένας νὰ χαθεῖ
 ἢ νὰ κρεμάσει φούντα γιὰ ξένου τὸ σπαθί

Πολλὰ εἰπώθηκαν καὶ πολλὰ θὰ λέγονται καὶ στὸ μέλλον ἐρμηνεύοντας τὸ ξεκίνημα, μέσα σὲ ἓνα ὄχι ιδιαίτερα εὐνοϊκὸ κλίμα, τῆς ἐξέγερσης τοῦ 1821 ἀλλὰ καὶ τὴν ἐπιβίωση τοῦ ἀγώνα μέχρι τὴν ὀλοκλήρωσή του, μὲ τὴν ἐγκαθίδρυση, ἔστω καὶ σὲ μία γωνιά τῆς Ἑλλαδικῆς γῆς, τοῦ πρώτου Ἐθνικοῦ Κράτους τῶν Ἑλλήνων, τὸ 1830. Ἔνα εἶναι βέβαιο, πῶς μέσα ἀπὸ αὐτὸ τὸν ἀγώνα διαμορφώθηκαν ἀξίες ποὺ λειτούργησαν ἔκτοτε ὡς κιβωτὸς τῆς ἐθνικῆς μας παράδοσης. Ὁ ἀγώνας αὐτὸς ἀνέδειξε, ὡς πρωταρχικὴ καὶ ὑψιστὴ ἀξία, τὴν ἐλευθερία χωρὶς ἀνταλλάγματα. Οὔτε τὴν εὐμάρεια, οὔτε τὰ ὀφφίκια, οὔτε τὸ βόλεμα στὶς ξένες Αὐλές, οὔτε ἀκόμα τὴν ἴδια τὴ ζωὴ. Αὐτὴ τὴν ἀξία, τὴν περιφρόνηση τοῦ θανάτου γιὰ χάρι τῆς ἐλευθερίας συντήρησαν καὶ οἱ ἐπόμενες γενιές, ἡ γενιά τοῦ πολέμου τοῦ '40 καὶ τῆς ἀντίστασης στὴ Γερμανικὴ κατοχή.

Συνοφασμένη μὲ τὴν ἀξία τῆς ἐλευθερίας ἦταν καὶ ἡ διαμόρφωση τῆς συλλογικῆς συνείδησης, ποὺ ἀνέδειξε τὴν ἔννοια «Ἐθνός» ὡς τὸ βασικὸ πλαίσιο ἀναφοράς καὶ συνοχῆς τῶν Ἑλλήνων. Μὲ ὅλες τὶς παρενέργειες ποὺ συνεπέφερε αὐτὴ ἡ ἔννοια, κυρίως μὲ μερικὸς ἄστοχους, καὶ ἀτυχεῖς στὴν ἐκβασή τους, ἀλυτρωτικὸς τυχοδιωκτισμούς, παρέμεινε ὡς τὶς ἡμέρες μας μέρος τῆς ὑπαρξιακῆς μας ταυτότητας.

Καὶ τώρα, Ἐξοχότατε κ. Πρόεδρε, ἐπιτρέψατέ μου νὰ προσθέσω μερικὲς παρατηρήσεις.

Τὸ '21 δὲν τὸ γιορτάζουμε μόνον γιὰ νὰ τὸ θυμόμαστε, γιὰ νὰ δοξολογοῦμε τοὺς ἥρωες καὶ νὰ ἀποτίομε φόρο τιμῆς καὶ εὐγνωμοσύνης στὶς θυσίες τους. Εἶναι καὶ ἓνα γεγονός ἱστορικὸ, ἀπὸ τὸ ὁποῖο καὶ σήμερα μποροῦμε καὶ πρέπει νὰ ἀντλήσουμε διδάγματα. Εἶναι ἓνα γεγονός, ποὺ, μεταθέτοντάς το χρονικὰ στὸ σήμερα, μᾶς φέρνει ἀντιμέτωπους μὲ καυτὰ ἐπίκαιρα ἐρωτήματα. Σὲ μία φάση τῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητας κολοσσιαίων ἀνακατατάξεων, γεωπολιτικῶν καὶ ἰδεολογικῶν, μὲ μιὰ οἰκονομία παγκοσμιοποιημένη, μὲ ἓνα πλανῆτη τεχνολογικὰ ἐνοποιημένο, πῶς ἐννοιολογοῦμε καὶ ποῖο εἶδοποιὸ καὶ οὐσιαστικὸ περιεχόμενο δίνουμε στὸ θεσμὸ «Ἐθνός» γενικὰ, καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐθνός εἰδικότερα;

Μὲ τὴν ἀδρόα μετακίνηση πληθυσμῶν, μὲ τὴ μαζικὴ ἄυλη μεταφορὰ

κεφαλαίων, πού μετακυλύουν τήν ἰσχύ –μέ τή σημερινή της ἐκδοχή– χωρίς συννοριακά ἐμπόδια, ἀπό τὸ ἓνα ἄκρο τοῦ πλανήτη στό ἄλλο, πῶς διαμορφώνουμε τή δική μας ταυτότητα; Ἰδιαίτερα, ὅταν σταδιακά περιορίζεται ἡ γλωσσική ἀνομοιογένεια τῶν λαῶν. Πῶς οἱ ὑπερεθνικές ὑπαγορεύσεις καί κανόνες θὰ συμβίβαστοῦν μέ τή διαφύλαξή τῆς πολιτισμικῆς μας ἰδιαιτερότητας, πού εἶναι τόσο στενά συνυφασμένη μέ τίς παρακαταθήκες πού μᾶς κληροδότησαν, ὄχι μόνο οἱ μακρινοί μας πρόγονοι ἀλλά καί οἱ λαϊκοί ἀγωνιστές τοῦ 1821;

Ἐρωτήματα πού ἔχουμε χρέος νά τὰ ἐπεξεργαστοῦμε, ὄχι μέ προγονοληψία, ἀλλά μέ νηφαλιότητα καί τόν πραγματισμό τῆς ἐποχῆς πού ζοῦμε.

Ἐξοχότατε κ. Πρόεδρε, ἡ σημερινή ἐπέτειος, τῆς ἐξέγερσης τοῦ '21, συμπίπτει καί μέ τόν Εὐαγγελισμό τῆς Θεοτόκου, ἀλλά καί μέ τὰ 80 χρόνια ζωῆς τῆς Ἀκαδημίας μας, πού ἡ ἴδρυσή της ἦταν καί ἓνα ἀπό τὰ ὄραματα τοῦ νεοϊδρυθέντος Κράτους μας. Δυστυχῶς, κτιριακά προβλήματα μᾶς ἐμπόδισαν νά πραγματοποιήσουμε τή σημερινή τελετή στό μέγαρο τῆς Ἀκαδημίας. Ἡ φιλόξενη στέγη τῆς Αἴθουσας Τελετῶν τοῦ Πανεπιστημίου μᾶς ἔδωσε τήν εὐκαιρία νά τήν πραγματοποιήσουμε ἐδῶ, σέ ἓνα χώρο πού ἀποτελεῖ γιά μᾶς, τοὺς περισσοτέρους τουλάχιστον, τὸ πνευματικό μας λίκνο. Εὐχαριστοῦμε θερμὰ τὸν Πρύτανη καί τὴ Σύγκλητο γιά τὴ φιλοξενία καί εὐχαριστοῦμε καί ἐσᾶς κυρίως, Ἐξοχότατε, γιά τὴν παρουσία σας, πού προσδίδει τιμὴ καί αἴγλη στὴ σημερινή ἐορταστικὴ τελετή.

Τὸν πανηγυρικὸ τῆς ἡμέρας θὰ ἐκφωνήσει, μετὰ ἀπὸ ἔγκριση τῆς Συγκλήτου τῆς Ἀκαδημίας, ὁ συνάδελφος Ἀκαδημαϊκὸς κ. Μενέλαος Τουρτόγλου. Ὁ τίτλος τῆς ὀμιλίας του εἶναι: «Ἡ συμβολὴ τῶν νησιωτικῶν κοινοτήτων τοῦ Αἰγαίου στὴν ἐπιβίωση τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὴν τουρκοκρατία καί στὴ διατήρηση τοῦ ἐθνικοῦ τους φρονήματος».

Παρακαλῶ τὸν κ. Τουρτόγλου νά ἀνέλθει εἰς τὸ βῆμα.

Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΩΝ ΝΗΣΙΩΤΙΚΩΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ ΤΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ
ΣΤΗΝ ΕΠΙΒΙΩΣΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ
ΚΑΙ ΣΤΗ ΔΙΑΤΗΡΗΣΗ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΤΟΥΣ ΦΡΟΝΗΜΑΤΟΣ

ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ κ. ΜΕΝΕΛΑΟΥ ΤΟΥΡΤΟΓΛΟΥ

Συστατικό στοιχείο της πολιτικής ύπαρξως και ανεξαρτησίας των εθνών είναι ή διατήρηση της εθνικής τους μνήμης. Έθνη δίχως μνήμη είναι καταδικασμένα να ένταφιασθούν στο μνήμα της λησμοσύνης, στη λήθη της ιστορίας.

Αγώνες και θυσίες αιώνων έχουν οικοδομήσει, διαμορφώσει και καθιερώσει την πνευματική φυσιογνωμία του ελληνικού έθνους. Η φυσιογνωμία δέ αυτή έχει σμιλευθεί στο έργαστηρι της έλευθερίας. Έτσι, ό έρωτας των Έλλήνων για την έλευθερία είναι ένα βίωμα κληρονομικό, που ξεκινά από τά βάδη των αιώνων και επιβεβαιώνεται κάθε φορά στους μεγάλους σταθμούς της ιστορικής πορείας του έθνους.

Ένας τέτοιος μεγαλειώδης σταθμός στην ιστορία του ελληνικού έθνους αλλά και με παγκόσμια απήχηση υπήρξε αναμφισβήτητα ή Έπανάσταση του 1821. Όταν δηλαδή τό Έλληνικό έθνος, ύστερα από μακραιωνη οθωμανική δυναστεία, απέτινάξε τό ζυγό των τυράννων του και εκήρυξε την πολιτική του ύπαρξη και ανεξαρτησία. Κατέστησε δέ ταυτοχρόνως σαφές, ότι ήταν ικανό να συνεχίσει τή διακοπέισα από τή μακρόχρονη δουλεία μεγάλη πολιτιστική του παράδοση.

Η Έπανάσταση του 1821 είχε χρονική έγγύτητα με τή Γαλλική Έπανάσταση, τελείως όμως διαφορετικό περιεχόμενο. Η Γαλλική Έπανάσταση είχε ως στόχο την κατάλυση της μοναρχίας και την εγκαθίδρυση φιλελεύθερου και δημοκρατικού πολιτεύματος. Αντιθέτως, ό άγώνας των Έλλήνων, παρά τό ότι τά ψηφισθέντα από τις Έθνικές Συνελεύσεις επαναστατικά συντάγματα αποπνέουν τις άρχές της Γαλλικής Έπαναστάσεως, ήταν χωρίς καμιά άμφιβολία πρωτίστως άπελευθερωτικός. Άποσκοπούσε δηλαδή στην επανάκτηση της εθνικής άυθυπαξίας των Έλλήνων. Αυτό άλλωστε διακηρύσσεται, κατά τρόπο διαυγή, στο Προσωρινό Πολίτευμα της Ελλάδος, που ψηφίσθηκε κατά την πρώτη Έθνική Συνέλευση στην Επίδαυρο, την 1η Ιανουαρίου 1822.

Συγκεκριμένα, στο προοίμιό του αναγράφονται τὰ ἑξῆς χαρακτηριστικά:

«Τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, τὸ ὑπὸ φρικώδη ὀθωμανικῆν δυναστείαν, μὴ δυνάμενον νὰ φέρῃ τὸν βαρύτετον καὶ ἀπαραδειγματίστον ζυγὸν τῆς τυραννίας, καὶ ἀποσεῖσαν αὐτὸν μὲ μεγάλας θυσίας, κηρύττει σήμερον διὰ τῶν νομίμων παραστατῶν του, εἰς Ἑθνικὴν συνηγμένων Συνέλευσιν, ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ὑπαρξίν καὶ ἀνεξαρτησίαν»¹. Ἡ δὲ ἐν συνεχείᾳ διακήρυξις τῆς ἴδιας Ἑθνικῆς Συνελεύσεως, τῆς 15ης Ἰανουαρίου τοῦ 1822, διευκρινίζει ὅτι: «Ὁ κατὰ τῶν Τούρκων πόλεμος... εἶναι πόλεμος ἐθνικός, πόλεμος ἱερός, πόλεμος, τοῦ ὁποίου ἡ μόνη αἰτία εἶναι ἡ ἀνάκτησις τῶν δικαίων τῆς προσωπικῆς ἡμῶν ἐλευθερίας, τῆς ἰδιοκτησίας, τῆς τιμῆς, τὰ ὅποια, ἐνῶ τὴν σήμερον ὄλοι οἱ εὐνομούμενοι καὶ γειτονικοὶ λαοὶ τῆς Εὐρώπης τὰ χαιρούσιν, ἀπὸ ἡμᾶς μόνον ἡ σκληρὰ καὶ ἀπαραδειγματίστος τῶν Ὀθωμανῶν τυραννία ἐπροσπάθησε μὲ βίαν ν' ἀφαιρέσῃ, καὶ ἐντὸς τοῦ στήθους ἡμῶν νὰ τὰ πνίξῃ».

Ἀργότερα, τὸ φωτεινὸ ὄροσσημο τοῦ ἔπους τοῦ Εἰκοσιένα θὰ ἀποτελέσει σύμβολο ἐλευθερίας καὶ ἀρετῆς, ποῦ θὰ ἐμπνέει καὶ τίς ἐπερχόμενες γενεές τῶν Ἑλλήνων, στὴ συνέχιση τῶν ἡρωικῶν παραδόσεων. Ἔτσι καὶ ὁ ποιητὴς θὰ παροτρύνει τοὺς νέους τοῦ 1940 νὰ μεθύσουν «μὲ τ' ἀθάνατο κρασί τοῦ Εἰκοσιένα».

Ὅταν, ὕστερα ἀπὸ συνεχῆ συρρίκνωση τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, ἐπηκολούθησε τελικὰ καὶ ἡ πτώση τῆς βασιλεύουσας, τὸ 1453, τὸ γεγονός αὐτὸ ἀπετέλεσε τὸ σοβαρότερο πλήγμα κατὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἐκτοτε, οἱ δουλωθέντες ἑλληνικοὶ πληθυσμοὶ βρέθηκαν ὑπὸ τραγικὲς συνθῆκες, καὶ διέτρεξαν τὸν κίνδυνο τοῦ πλήρους ἀφανισμοῦ ἀπὸ τὴν πρωτοφανῆ ἀγριότητα τῶν Ὀθωμανῶν κατακτητῶν. Παρὰ ταῦτα ὅμως, τὸ ἑλληνικὸ ἔθνος δὲν ὑπέκυψε οὔτε καὶ ἀπώλεσε τὴν ἐθνικὴ του συνείδηση. Ἀντιθέτως, κατόρθωσε νὰ διαφυλάξῃ ἀλώβητο τὸ ἐθνικὸ του φρόνημα, σὲ ὅλη τὴ διάρκεια τῆς μακρόχρονης δουλείας.

Στοὺς παράγοντες ἐκείνους οἱ ὁποῖοι συνετέλεσαν στὴ διατήρησι τῶν φρονήματός αὐτοῦ καὶ στὴ δημιουργία πνεύματος ἀντιστάσεως στοὺς ὑπόδουλους Ἑλληνας, κατὰ τῆς αὐθαιρεσίας τοῦ Ὀθωμανοῦ δυνάστη, ἐξέχουσα θέσι κατέχει καὶ τὸ ἔργο ποῦ ἐπετέλεσαν οἱ ἑλληνικὲς κοινότητες. Στὸ ἔργο ἀκριβῶς αὐτό, καὶ ἰδιαιτέρως τῶν νησιωτικῶν κοινοτήτων τοῦ Αἰγαίου, ἀναφέρεται ἡ σημερινὴ ὀμιλία γιὰ τὴν ἐπέτειο τῆς ἐθνικῆς παλιγγενεσίας.

1. Α. Μάμουκα, Τὸ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος, τ. Β', ἐν Πειραιεῖ 1839, σ. 15.

Τὴν ἐποχὴ πού ὁ Ἑλληνισμὸς εὐρίσκετο ὑπὸ τὴν κυριαρχία τῶν Ὀθωμανῶν, τὸ καθεστῶς ὑπὸ τὸ ὁποῖον ἐβίωσε τὸ ὑπόδουλο ἑλληνικὸ ἔθνος δὲν ὑπῆρξε παντοῦ ὁμοιόμορφο. Εὐνοϊκὲς συνθήκες συνέτρεξαν, κατὰ χρονικὲς περιόδους, σὲ ὀρισμένες μόνον περιοχὰς τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου. Σ' αὐτὲς ἐμφανίζονται καὶ ἀνεπτυγμένες μορφὲς αὐτοδιοικήσεως, μὲ κυριώτατο πυρῆνα τὴν κοινότητα.

Οἱ Ὀθωμανοὶ κατακτητὲς ἀνέχθησαν τὴ λειτουργία τῶν κοινότητων, ὄχι ἀπὸ μεγαθυμία, ἀλλὰ γιατί ἐξυπηρετοῦσαν ζωτικὰ συμφέροντά τους. Οἱ κοινότητες ἀποτελοῦσαν γι' αὐτοὺς τὸ ἀπαραίτητο τοπικὸ ὄργανο διὰ τοῦ ὁποῖου ἐπετυγχάνετο ὄχι μόνον ἡ ἀνετη συλλογὴ τῶν ἐξοντωτικῶν φορολογικῶν ἐπιβαρύνσεων, ἀλλὰ καὶ ἡ πραγμάτωση καὶ ἄλλων ἐπαχθεστάτων ἀπαιτήσεων τους εἰς βάρος τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων.

Ἰσχυρὲς κοινοτικὲς διοικήσεις διαμορφώνονται κυρίως ἀπὸ τὸν 17ο αἰῶνα καὶ στὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου. Κατὰ τὸν ἐπόμενοιο δὲ αἰῶνα, ἰδιαίτερος μάλιστα στὶς Κυκλάδες, οἱ ραγδαίως ἀναπτυσσόμενοι θεσμοὶ τῆς αὐτοδιοικήσεως, ἐπικουρούμενοι καὶ μὲ τὰ χορηγηθέντα ἀπὸ τὸν κατακτητὴ προνόμια, φθάνουν στὸ ἀπόγειό τους.

Οἱ λόγοι οἱ ὁποῖοι συνετέλεσαν στὴ δημιουργία ἰσχυρῶν νησιωτικῶν κοινότητων πρέπει νὰ ὀφείλονται:

α) Στὸ γεγονός ὅτι τὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου, πτωχὰ στὴν πλειονότητά τους ἀπὸ πλευρᾶς καλλιεργήσιμης γῆς, ἀποτελοῦσαν περιοχὰς ὑποβαθμισμένου οικονομικοῦ ἐνδιαφέροντος γιὰ τὸν κατακτητὴ. Τὴ φτώχεια δὲ αὐτὴ ἐπέτειναν καὶ οἱ συνεχεῖς ἐπιδρομὲς τῶν πειρατῶν πού ἐλυμαίνοντο τὸ Αἶγαίο. Τὴν κατοχὴ τους ἀπὸ τοὺς Ὀθωμανοὺς ἐπέβαλλαν κυρίως λόγοι στρατηγικοί. Ὡς ἐκ τούτου, τὸ ἄγονον τοῦ ἐδάφους ἀπετέλεσε ἀποτρεπτικὸν παράγοντα γιὰ ἐποικισμοὺς μουσουλμάνων. Ἔτσι, ἡ πληθυσμιακὴ σύνδεση τῶν νήσων παρέμεινε, στὴ συντριπτικὴ τῆς πλειονοψηφία, ἑλληνικὴ.

β) Τὸ ἀπρόσιτο ὀρισμένων περιοχῶν καὶ ἡ ἀδυναμία εὐκολῆς ἐπικοινωνίας μὲ τὰ συγκοινωνιακὰ μέσα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, δὲν εὐνόησαν καθόλου τὴ μόνιμη ἐγκατάσταση ἀξιωματούχων τοῦ κυριάρχου. Ἡ παρουσία Ὀθωμανῶν ὑπαλλήλων ἦταν ἰσχυροτάτη, ἀλλοῦ δὲ καὶ ἀνύπαρκτη.

Ἰπὸ τίς συνθήκες αὐτὲς καὶ ἐκ τῆς ἀνάγκης τῶν πραγμάτων, ἦταν ἐπόμενοιο οἱ Ὀθωμανοὶ κατακτητὲς νὰ στηριχθοῦν, κατὰ κύριον λόγον, στοὺς ἀναδεικνυομένους ἐπιτοπίους ἄρχοντες τῶν ὑποτελῶν, ὄχι μόνον γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν

άνετη συλλογή τῶν φορολογικῶν τους προσόδων, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀσκήση διοικήσεως γιὰ τὴν ἀπρόσκοπτη κυριαρχία τους ἐπὶ τῶν νήσων.

Ἔτσι, οἱ αὐτοδιοικούμενες νησιωτικὲς κοινότητες, ποὺ ἀποτελοῦσαν νομικὰ πρόσωπα μὲ αὐτοτέλεια ἀπέναντι στὸν κυρίαρχο, εἶχαν κατορθώσει μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου νὰ ἀσκοῦν σημαντικὲς ἀρμοδιότητες.

Συγκεκριμένα, τὰ καθήκοντα τῶν ἐκλεγομένων ἀπὸ τοὺς κατοίκους γιὰ τὴ διοίκηση τῶν κοινοτήτων ἀρχόντων, τῶν ὁποίων ἡ θητεία ἦταν κατὰ κανόνα ἐνιαύσιος, δὲν περιορίσθησαν μόνον στὴν δι' ἀκριβοδικαίας κατανομῆς συλλογὴν τῶν φόρων τοῦ κυριάρχου, ἡ ὁποία, βεβαίως, ἀποτελοῦσε τὸ κατ' ἐξοχὴν ἐπίκεντρο τοῦ ἐνδιαφέροντός του, ἀλλὰ ἐπεξετάθησαν μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου καὶ σὲ ἄλλους τομεῖς ζωτικῆς σημασίας γιὰ τοὺς ὑποδούλους Ἑλληνας. Κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο, τὰ αἰρετὰ ὄργανα ποὺ διοικοῦσαν τὴν κοινότητα καὶ ὠνομάζοντο ἐπίτροποι, προεστοί, γέροντες, δημογέροντες, ἐπιστάτες κ.λπ., παράλληλα μὲ τὴν οἰκονομικὴ διαχείριση, ἐμφανίζονται στίς διασωθεῖσες πηγές ὅτι ἐξασκοῦν καὶ ἄλλα, σημαντικότερα, λειτουργήματα. Μεταξὺ δὲ αὐτῶν, συγκατελέγετο ἡ μέριμνα γιὰ τὴν παιδεία, ὅπως καὶ ἡ ἐξουσία ἀπονομῆς δικαιοσύνης ἐπὶ τῶν ὁμοειδῶν τους. Οἱ τελευταῖες ὅμως αὐτὲς δραστηριότητες, εἶναι φανερὸ ὅτι ἦσαν καιρίας σημασίας γιὰ τὸ μέλλον τοῦ ὑποδούλου Ἑλληνισμοῦ.

Εἰδικότερα ὡς πρὸς τὴν παιδεία, πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 17ου αἰῶνα ἀρχίζει νὰ συντελεῖται βαθμιαία στὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου, καὶ νὰ ἐπεκτείνεται προοδευτικὰ μιὰ ἀληθινὴ ἐκπαιδευτικὴ ἀναγέννηση. Ἡ ἐπικοινωνία μάλιστα τῶν νησιῶν μὲ τὸν ἔξω κόσμον καὶ ἡ ἀλματώδης ἀνάπτυξη τῆς ναυτιλίας τους καθιστᾷ περισσότερο ἐπιτακτικὴ τὴν ἀνάγκη τῆς μαθήσεως στοὺς ὑποδούλους Ἑλληνας.

Ἔτσι, παραλλήλως μὲ τὴ γενικὴ προσπάθεια τῆς Ἐκκλησίας, ποὺ πρωταγωνιστεῖ στὴν ἐκπαιδευτικὴ ἀναδημιουργία, φιλοπάτριδες Ἑλληνας τῶν νήσων, ποὺ ἔχουν πλουτίσει κυρίως ἀπὸ τὸ ἐμπόριο, διαθέτουν σημαντικὰ ποσὰ γιὰ τὴν ἵδρυση καὶ τὴ λειτουργία σχολείων. Συγχρόνως ὅμως, καὶ ἡ προσφορὰ τῶν κοινοτήτων γιὰ τὴν παιδεία δὲν εἶναι ἀμελητέα. Οἱ κοινοτικὲς ἀρχές δὲν παραμένουν καθόλου ἀδρανεῖς. Ἀντιθέτως, κινοῦνται δραστηρίως πρὸς τὴν ἴδια κατεύθυνση, καὶ ἐξαιρετικὴ εἶναι ἡ φροντίδα ποὺ καταβάλλουν γιὰ τὴ δημιουργία σχολείων.

Ἐξευρίσκουν οἰκήματα καὶ ἀναζητοῦν τοὺς καταλλήλους διδασκάλους, οἱ ὁποῖοι, ἀμειβόμενοι ἀπὸ τίς κοινότητες, ἐγκαθίστανται στὰ νησιά πρὸς τὸ σκοπὸ

νά καταπολεμηθεί ὁ ἀναλφάβητισμὸς καὶ ἡ ἀμάθεια καὶ νὰ μεταδοθεῖ στοὺς ὑποδούλους ἑλληνοπαῖδες ἡ ἐθνικὴ παιδεία². Ἡ καταβληθεῖσα ἀπὸ τὶς νησιωτικὲς κοινότητες ἀξιόλογη αὐτὴ προσπάθεια γιὰ τὴν προώθηση τῆς παιδείας, εἶναι φανερὸ ὅτι συνέβαλε τὰ μέγιστα στὴν ἐνδυνάμωση τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων καὶ δημιούργησε, βαθμιαία, τὶς προϋποθέσεις γιὰ τὸ γκρέμισμα τῆς τυραννίας. Γιατί, ὅπως ἔγραφε ὁ Κοραΐς, «ὅταν τὰ φῶτα λάμψωσιν, ἡ δουλεία ἐξ ἀνάγκης πρέπει νὰ παύσῃ»³. Ὁ δὲ ἐθνομάρτυς Ρήγας στὸ ἄρθρο 22 τῶν «δικαίων τοῦ ἀνθρώπου», ποὺ περιλαμβάνοντο στὸ ἐπαναστατικὸ του μανιφέστο, ποὺ τυπώθηκε τὸ 1797, διεκήρυττε ὅτι «... ἐκ τῶν γραμμάτων γενναῖα ἢ προκοπή, μὲ τὴν ὁποία λάμπουν τὰ ἐλεύθερα ἔθνη»⁴.

Οἱ νησιωτικὲς ὅμως κοινότητες, ἐκτὸς τῶν ἐπιτυχῶν ἐνεργειῶν τους γιὰ τὴ μάθηση τῶν ἑλληνοπαίδων, δὲν ὑστέρησαν καθόλου καὶ στὸν ἐπίσης νευραλγικώτατο τομέα τῆς δικαιοσύνης.

Ἀρχικά, οἱ Ὀθωμανοὶ κατακτητὲς μὲ προνόμια, εἶχαν παραχωρήσει μία πε-

2. Βλ. Π. Ζερλέντη, *Περὶ τοῦ ἐν Μυκόνῳ σχολείου τοῦ Ἁγίου Λουκά*, Ἐπετ. Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσός, ἔτος δέκατον τρίτον, ἐν Ἀθήναις 1918, σ. 176 ἐπ. I. Σακκελιώνας, *Ἐγγραφα εἰς τὴν ἑλληνικὴν σχολὴν τῆς νήσου Σίφνου ἀναφερόμενα*, Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρίας τῆς Ἑλλάδος, τ. 2, ἐν Ἀθήναις 1885, σ. 317 ἐπ. Τὸ δὲ Κοινὸ τῆς Ἰδρας (1803) προσκαλεῖ τὸν Ἰωάννη Μπενιζέλο, διδάσκαλο τοῦ σχολείου τῶν Ἀθηνῶν, γιὰ νὰ διδάξει στὸ ἑλληνικὸ σχολεῖο τῆς Ἰδρας (Ἀρχ. Κοινότη. Ἰδρας, τ. 2, σ. 100). Βλ. Ὁμοίως Κάρ. Γκιών, *Ἱστορία τῆς νήσου Σίφνου*, ἐν Σύρῳ 1876, σ. 16', κθ' ἐπ. Π. Ζερλέντη, *Προσθήκη εἰς τὰ περὶ τοῦ ἐν νήσῳ Σίφνῳ σχολείου, Νησιωτικὴ ἐπετηρίς*, ἔτος Α', ἐν Ἐρμουπόλει Σύρου 1918 (ἀνατύπωση Ἀθήνα 1987), σ. 308 ἐπ. Θ. Μπελίτσου, *Τὰ κοινοτικὰ σχολεῖα τῆς Λήμνου (18ος-20ος αἰώνας)*, ἔκδ. Συλλ. πρὸς Διάδοσιν Ὠφελίμων Βιβλίων, Ἀθήναι 1997, σ. 31 ἐπ. Πρὸβλ. προχειρῶς καὶ Τρ. *Εὐαγγελίδου*, *Ἡ παιδεία ἐπὶ Τουρκοκρατίας*, τ. 2, ἐν Ἀθήναις 1936, σ. 5 ἐπ. Μ. *Παρανίκα*, *Σχεδιάσμα περὶ τῆς ἐν τῷ Ἑλληνικῷ ἔθνει καταστάσεως τῶν γραμμάτων ἀπὸ τῆς ἀλώσεως Κωνσταντινουπόλεως (1453 μ.Χ.) μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς ἐνεστώσης (ΙΘ') ἑκατονταετηρίδος*, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1867, σ. 165 ἐπ. Π. *Διακογιάννη*, *Ἡ Παιδεία στὴν Σάμο ἀπὸ τὴν Τουρκοκρατία μέχρι σήμερα*, ἔκδ. Συλλ. πρὸς Διάδοσιν Ὠφελίμων Βιβλίων, Ἀθήναι 1989. Ἀπ. *Βακαλοπούλου*, *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ*, τ. Β', ἔκδ. Β', Θεσσαλονίκη 1976, σ. 290 ἐπ.

3. Βλ. Τρ. *Εὐαγγελίδου*, *αὐτόδι*, τ. 1, ἐν Ἀθήναις 1936, σ. CVII.

4. Α. *Βρανούση*, *Ρήγας Βελεστινλής*, ἔκδ. Συλλ. πρὸς Διάδοσιν Ὠφελίμων Βιβλίων, Ἀθήναι 1957, σ. 152.

ριωρισμένη δικαστική δικαιοδοσία στον Πατριάρχη και στα ἐκκλησιαστικά δικαστήρια. Ἡ δικαιοδοσία δὲ αὐτή, ἀνεφέρετο κυρίως σὲ ὑποθέσεις οἰκογενειακοῦ δικαίου, ὅπως καὶ στὴν ἐπίλυση κληρονομικῶν ἐκ διαθήκης διαφορῶν. Ὅσον ἀφορᾶ στὶς λοιπὲς ἀστικές διαφορές, εἶχε ἐπιτραπεί στοὺς ὑπόδουλους ἢ προσφυγὴ στὴ διαιτησία μὲ Ἑλληγες αἰρετοὺς κριτές.

Τὰ παραχωρηθέντα ὅμως αὐτὰ προνόμια, οἱ νησιωτικὲς κοινότητες κατόρθωσαν νὰ τὰ διευρύνουν σημαντικώτατα. Ἔτσι, παραλλήλως μὲ τὴ διαιτησία, οἱ κοινοτικοὶ ἄρχοντες, μὲ τὴν ἀνοχὴ τοῦ κυριάρχου, ἐπέτυχαν νὰ ἀπονέμουν δικαιοσύνη καὶ ὡς πραγματικοὶ δικαστές. Ἡ δικαστικὴ δὲ αὐτὴ δικαιοδοσία τῶν Ἑλλήνων κριτῶν δὲν ἦταν καθόλου εὐκαταφρόνητη. Ἐξεδίκαζαν ὄχι μόνον ἓνα εὐρύτατο φάσμα ἀστικῶν ὑποθέσεων ἀλλὰ καὶ ἓνα σημαντικό μέρος ποινικῶν. Τὸ τελευταῖο αὐτὸ γεγονός ἀπετέλεσε ἐπίτευγμα μεγάλης σημασίας. Καὶ τοῦτο, διότι ὁ κατακτητὴς, γιὰ εὐνοήτους λόγους κρατικῆς του κυριαρχίας, δὲν εἶχε παραχωρήσει ποτὲ στοὺς ὑποδούλους Ἑλληγες ποινικὴ δικαιοδοσία. Ἡ ἀνοχὴ αὐτὴ τοῦ κατακτητῆ ὅπως οἱ κοινοτικοὶ ἄρχοντες ἐπιλαμβάνονται τῆς ἐκδικάσεως καὶ ἀξιοποιῶν πράξεων, ὑπεδήλωνε σαφέστατα ὄχι μόνον τὴ συντελουμένη φθορὰ τοῦ τυραννικοῦ καθεστώτος του ἀλλὰ καὶ τὴν ταυτόχρονη ἀναβάθμιση τοῦ ἔργου τῶν κοινοτικῶν ἀρχῶν. Ἔτσι μὲ τὴ λειτουργία τῶν κοινοτικῶν κριτηρίων ἀρχίζει νὰ ἀποκαθίσταται κατὰ τὸ δυνατὸν καὶ ἡ δικαιοσύνη. Καὶ τοῦτο, διότι ἕως τότε οἱ ὑπόδουλοι Ἑλληγες ἀντὶ δικαίου εἶχαν ὡς ἀπολαβὴ τὴν αὐθαιρεσία καὶ τὴν ἀδικία τῶν Ὀθωμανῶν ἀξιωματοῦχων, τὴν ὁποία ἐπέτεινε καὶ ὁ καθιερωμένος χρηματισμὸς τους.

Εἶναι αὐτονόητο ὅτι ἡ ἀπόδοση τοῦ δικαίου ἔχει ὡς προϋπόθεση τὴν ἐλεύθερη κρίση τῶν ἐντεταλμένων γιὰ τὴν ἀπονομὴ του ὀργάνων. Παραφράζοντας δὲ στὸ σημεῖο αὐτὸ τὸν Ρήγα, ὁ κριτὴς τότε μόνον συλλογᾶται καὶ ἀποφασίζει καλὰ ὅταν συλλογᾶται ἐλεύθερα.

Οἱ Ἑλληγες ὅμως κριτές κατὰ τὴν ἄσκηση τοῦ σημαντικωτάτου λειτουργήματός τους δὲν ἦσαν πάντοτε ἀπρόσβλητοι ἀπὸ παντοειδεῖς πιέσεις προσερχόμενες ἀπὸ τὰ ὄργανα τοῦ κυριάρχου. Ἀντιθέτως τὰ τελευταῖα μὲ αὐστηρὲς διαταγὲς τους ἐπέτασαν συχνὰ τὴ συμμόρφωση τῶν ἐκδιδομένων ἀποφάσεων τῶν Ἑλλήνων κριτῶν σύμφωνα πρὸς τὶς ὑποδείξεις τους. Παρὰ ταῦτα ὅμως, οἱ κοινοτικοὶ κριτές δὲν ἦσαν πάντοτε πρόθυμοι νὰ ἐνδίδουν στὰ κελεύσματα τῶν Ὀθωμανῶν ἐξουσιαστῶν. Ὅπου οἱ περιστάσεις τὸ ἐπέτρεψαν, ἀντέστησαν καὶ ἀντέδρασαν. Σὲ ὀρισμένες μάλιστα περιπτώσεις, οἱ Ἑλληγες κριτές ἐπέδειξαν δικαστικὴ συνείδηση καὶ θάρρος, πού πραγματικὰ ἐντυπωσιάζει. Ἔτσι, δὲν ἐδίστασαν νὰ

ἀνατρέψουν τίς «στανικῶς» ἐκδοθεῖσες ἀποφάσεις τους, καί νά ἀποκαταστήσουν τὸ δίκαιο⁵.

Εἰδικότερα ὡς πρὸς τὴ δικαιοσύνη, οἱ προσπάθειες τῶν νησιωτικῶν κοινοτήτων κατευθύνονται ἐμφανῶς πρὸς δύο σημαντικούς στόχους. Ὁ πρῶτος ἀποβλέπει στὴν περιφρούρηση καὶ στὴν ἐπιβολὴ τῶν τοπικῶν τους ἐθίμων ὡς ἐφαρμοστέου δικαίου. Ἔτσι, οἱ προεστοὶ τῆς Μυκόνου ὑπεραμύνονται σθεναρῶς γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ ἐθιμικοῦ τους δικαίου. Σὲ σχετικὴ δὲ ἀναφορὰ τους πρὸς τὴν ὀθωμανικὴ ἀρχή, δὲν διστάζουν νά ἐπισημάνουν ὅτι δὲν πρέπει νά ἀναιροῦνται τὰ τοπικὰ ἔθιμα διατι διαφθείρεται τὸ τοπικὸν σύστημα», πράγμα πού ἐσήμαινε τὴ μὴ ἐφαρμογὴ τοῦ μουσουλμανικοῦ δικαίου. Ὁμοίως, οἱ ὑπόδουλοι δὲν ἀποκρύπτουν πλέον τὰ ἐθνικά τους φρονήματα. Ἀντιθέτως, οἱ κοινότητες ἀγωνίζονται φανερά ἀλλὰ καὶ συστηματικὰ γιὰ τὸ συμφέρον τῆς πατρίδας τους. Ἔτσι, οἱ προεστῶτες τῆς νήσου Ἰθάρας, οἱ συντάξαντες τὸν ἀστικὸ καὶ ναυτο-εμπορικὸ νόμο τῆς 1ης Μαΐου 1818, ἀναγράφουν στὸ προοίμιό του, ὅτι προβαίνουν στὴ θέσπιση τῶν σχετικῶν διατάξεων, ἀφ' ἑνὸς μὲν γιὰ τὴν προστασία τοῦ ναυτικοῦ ἐμπορίου, πού ἀποτελοῦσε τὸν μοναδικὸ πόρο ζωῆς τῶν κατοίκων, ἀφ' ἑτέρου δὲ «παρορμηθέντες ἐξ ἐνδιαφέροντος διὰ τὴν πατρίδα τους».

Ἰπόσχονται, μάλιστα, τὴν τήρηση τῶν διατάξεων τοῦ νόμου αὐτοῦ «καὶ με θυσιάν ἀκόμη καὶ τῆς ζωῆς» τους⁶. Σὲ ἄλλη δὲ περίπτωση, οἱ ἴδιοι προεστῶτες, ἀπευθυνόμενοι τὴν 13η Νοεμβρίου 1813 πρὸς τοὺς προεστῶτες τῆς Τριπολιτσᾶς, καὶ ἐπαιρόμενοι δικαίως γιὰ τὴν ἀνεξαρτησία τῆς δικαιοσύνης πού ἔχουν ἐπιτύχει, γράφουν τὰ ἐξῆς χαρακτηριστικά: «... πανταχοῦ γνωστόν ἐστί, ὅτι ἐδῶ οὐδεὶς δύναται νά μεταχειρίσῃ δυναστείαν, ἔχομεν δικαιοσύνην, μέσου τῆς ὁποίας καὶ τὰ τῶν κατοίκων συμφέροντα ὀρθῶς κρίνονται καὶ τὰ τῶν παρευρισκομένων ἀκριβῶς καὶ εὐσυνειδήτως θεωροῦνται»⁷.

Ὅσον ἀφορᾶ στὸν δεῦτερο στόχο τῶν νησιωτῶν, αὐτὸς κατέτεινε στὴν ἀποτροπὴ τῶν Ἑλλήνων νά προσφεύγουν στὶς δικαστικὲς ἀρχές τοῦ κυριάρχου. Ἔτσι, κατὰ τὸ Νόμο τῆς Ἰθάρας τοῦ 1818, ἐκεῖνος πού «καταφρονῶν τὸ τοπι-

5. Βλ. Μεν. Τουρτόγλου, Ἡ νομολογία τῶν κριτηρίων τῆς Μυκόνου, Ἐπετ. Κέντρου Ἑρευν. Ἱστορ. Ἑλλήν. Δικαίου, τ. 27-28 (1985), σ. 12.

6. Βλ. Ἀντ. Λιγνοῦ, Ἱστορία τῆς νήσου Ἰθάρας, τ. Α', Ἀθήναι 1946, σ. 257.

7. Ἀρχεῖον τῆς Κοινότητος Ἰθάρας, τ. 5, ἐν Πειραιεὶ 1924, σ. 58.

κόν σύστημα απέλθη εις τήν υπέρτατον ήγεμονίαν» πρέπει να τιμωρηθεῖ «ὡς κακοποιός καὶ φθορεὺς τοῦ νιζαμίου τῆς πατρίδος». Κατὰ δὲ τὰ κωδικοποιημένα ἔθιμα τῆς Θήρας καὶ τῆς Ἀνάφης τοῦ 1797, προβλέπονται ποινές γιὰ ἐκεῖνον ποὺ θὰ «γίνη αἴτιος καὶ συνεργός...να ζημιώσῃ τὸν ἄλλον ἄνευ τινὸς νομίμου διαφορᾶς καὶ δικαϊώματος...καὶ τὸν παραδώσῃ εἰς αὐθεντικὰς κρίσεις ἢ εἰς καδδὴν, καὶ τοῦ ἀκολουθήσουζ ζημίαι καὶ τιμωρίαι»⁸.

Ὅλες ὅμως αὐτὲς οἱ κοινοτικὲς ἀποφάσεις καὶ ἐνέργειες, ἐκφράζουζ σαφέστατα τὸ διαμορφωθὲν ἀκμαῖο ἐθνικὸ φρόνημα καὶ τὸ πνεῦμα ἀντιστάσεως ποὺ διέτρεχε τοὺς ὑπόδουλους Ἑλληνας κατὰ τῆς ὀθωμανικῆς δυναστείας. Ὅπως δὲ εὐστόχως σημειώνει ὁ Ἀνώνυμος Ἑλληνας τῆς «Ἑλληνικῆς Νομαρχίας»: «Ἡ ἀρχὴ τῆς νίκης εἶναι ἡ ἀνδίστασις»⁹. Συνάμα δέ, οἱ ἐκδηλώσεις αὐτὲς ἀποτελοῦζ ἀναμφισβητήτως στοιχεῖα ἐνδεικτικὰ τῆς ψυχικῆς προετοιμασίας τῶν Ἑλλήνων γιὰ τὴν ἐπερχόμενη ἐθνεγεργία τοῦ 1821¹⁰.

Τὸ μόνιμο, ὅμως, καὶ ἐφιαλτικὸ πρόβλημα τῶν νησιωτικῶν κοινοτήτων, ἀποτελοῦσε ἡ δυσβάστακτη φορολογία.

Εἶναι ἀληθές, ὅτι οἱ κατὰ καιροὺς ἐκδοθέντες ὑπὲρ τῶν νησιωτῶν προνομιακοὶ ὀρισμοὶ τῶν σουλτάνων, δημιουργοῦζ τὴν ἐντύπωση ὅτι οἱ ὑπόδουλοι νησιῶτες, ἀπηλλαγμένοι ἀπὸ σωρεῖα τακτικῶν καὶ ἐκτάκτων φορολογιῶν, ὑπεχρεοῦντο στὴν καταβολὴ μόνον δύο φόρων. Ἦσαν δὲ οἱ φόροι αὐτοί: Πρῶτον ὁ κεφαλικός, τὸ καλούμενο χαράτσι, στὸν ὁποῖον ὑπῆγοντο ὅλοι οἱ Ἑλληνας. Μόνον μὲ τὴν πληρωμὴ τοῦ φόρου αὐτοῦ ἐξησφάλιζε ὁ ραγιάς τὸ δικαίωμά του νὰ ζῆ¹¹.

8. Ζέπων J.G-R, τ. 8, σ. 512.

9. Βλ. *Ἀνωνύμου τοῦ Ἑλληνας, Ἑλληνικὴ Νομαρχία ἤτοι λόγος περὶ ἐλευθερίας* (κειμενο-σχόλια-εἰσαγωγή, Γ. Βαλέτα), ἐκδ. τετάρτη, Ἀθήνα 1982, σ. 216.

10. Αἰξίζει στὸ σημεῖο αὐτὸ νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἤδη ἀπὸ τὸ 1653 σ' ἕνα ἐρειπωμένο κελλὶ τῆς μονῆς τοῦ Χρυσοστόμου τῆς Σίφνου εἶναι χαραγμένη σπουδαιότατη εἰδηση, ἐνδεικτικὴ τοῦ ἐπικρατοῦντος ἀκμαῖου ἐθνικοῦ φρονήματος τῶν Σιφνίων δύο περίπου αἰῶνες πρὶν ἀπὸ τὴν ἐκρηξὴ τῆς Ἐπαναστάσεως: «ΕΝ ΜΗΝΙ ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΩ ΣΩΓΗΤΡΙΟΥ ΕΤΟΥΣ αχγγ' (1653) ΤΗ ΕΥΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΟΜΟΣΑΜΕΝ ΤΗΝ ΤΗΣ ΠΑΤΡΙΔΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΝ». (Σ. *Συμμεωνίδης, Τὰ γράμματα στὸ νησί τῆς Σίφνου (1650-1833)*, Πειραιεύς 1962, σ. 13). Πρβλ. καὶ *Μιχ. Γκητάκου, Ἀνέκδοτοι ἐπιγραφαὶ καὶ χαράγματα ἐκ βυζαντινῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδος, ἐν Ἀθήναις 1957, σ. 144.*

11. Βλ. *Ιω. Λυκούρη, Ἡ διοικήσις καὶ δικαιοσύνη τῶν τουρκοκρατουμένων νήσων, Ἀθή-*

Δεύτερον, ο φόρος τής δεκάτης, που αποτελούσε τον κυριώτερο έγγειο φόρο και επεβάλλετο κυρίως επί τής παραγωγής.

Τα πράγματα, όμως, ήσαν τελείως διαφορετικά. Οι ευνοϊκές για τους χριστιανούς των νήσων διατάξεις, σε ό,τι τουλάχιστον αφορούσαν στη φορολογία, δεν φαίνεται ότι εφηρμόσθησαν στην πράξη. Κατεστρατηγήθησαν βαναύσως από τους Όθωμανούς αξιωματούχους, οι οποίοι επέβαλλαν εξοντωτικές φορολογικές επιβαρύνσεις εις βάρος των νησιωτών. Ο διατρέχων κοινοτικά έγγραφα προερχόμενα από τον τουρκοκρατούμενο χώρο του Αιγαίου, μένει κατάπληκτος για την ψυχική άντοχη των υποδούλων νησιωτών. Και τούτο διότι, άπηνής τακτική και έκτακτη φορολογία, αυθαίρετες εισπράξεις άπεσταλμένων των Όθωμανών αξιωματούχων, έρημώσεις από πειρατές και έξανδραποδισμοί, βίαιη ναυτολογία για τo στόλο του κυριάρχου¹², έπινοήσεις νέων φόρων και παντοειδή άλλα οικονομικά βάρη, είναι ή θλιβερή εικόνα που συνδέτουν τὰ άψευδη αυτά ιστορικά μαρτύρια.

Παρά ταύτα όμως, οι νησιώτες δεν εκάμφθησαν ούτε και παρέμειναν οι άδρανείς θεατές του συντελουμένου άφανισμού των νήσων τους. Αντέδρασαν, στο μέτρο των δυνατοτήτων τους, και κατόρθωσαν, στα δύσκολα χρόνια τής δουλείας, να άντεπεξέλθουν έπιτυχώς τις αντιξοότητες των καιρών, διατηρήσαντες, συγχρόνως, φρόνημα έλληνικό. Η αντίσταση δε αυτή έξεδηλώθη δια μέσου των νησιωτικών κοινοτήτων, οι όποτες, με έπιτυχείς ένέργειες, κατόρθωσαν όχι μόνον να άποφύγουν την έπαπειλουμένη οικονομική καταστροφή, αλλά και να ενισχύσουν την τοπική αυτοδιοίκηση.

Έτσι, οι προσπάθειες των κοινοτήτων κατευθύνοντο στο να άνατεθει σ' αυτές τo δικαίωμα εισπράξεως των φορολογικών προσόδων. Κι αυτό, γιατί οι φόροι των τουρκοκρατούμενων νήσων του Αιγαίου αποτελούσαν, κατά κανόνα, άντικείμενο μισθώσεως από τον άρχιναύαρχο του όθωμανικού στόλου, κατόπιν διενεργουμένης δημοπρασίας. Ο πλειοδοτήσας ιδιώτης, που ανέλαμβανε να

ναί 1954, σ. 227. Α. Δρακάκη, Η Σύρος επί Τουρκοκρατίας, τ. Α', έν Έρμουπόλει Σύρου 1948, σ. 245.

12. Χαρακτηριστική έν προκειμένω είναι ή διαταγή του όθωμανού άρχιναύαρχου (Καπουδάν Πασά) τής 30ής Ιουλίου 1799, άπευθυνομένη προς τους Υδραίους, με την όποία άπαιτεί να τού άποστείλουν 64 ναύτες για τις άνάγκες του στόλου του. Σε περίπτωση δε που δεν άνταποκριθούν στη διαταγή του, άπειλει ότι κατερχόμενος με όλη την άρμάδα, τούς μεν προσετούς

καταβάλλει τὸ ὀρισθὲν κατ' ἀποκοπὴν ποσόν, ἀποκτοῦσε τὸ δικαίωμα τῆς εἰσπράξεως τῶν φορολογικῶν προσόδων γιὰ ἓνα χρόνο καὶ ἐκαλεῖτο "βοεβόδας". Οἱ βοεβόδες ὅμως, ὡς μισθωτὲς τῶν φόρων, ἐπενέβαιναν συγχρόνως τόσο στὴ διοίκηση, ὅσο καὶ στὴ δικαιοσύνη τῶν νήσων. Ἐξεδίκαζαν ἀκόμη καὶ ποινικὲς ὑποθέσεις.

Ὁ ἐξοπλισμός, ὅμως, τοῦ βοεβόδα μὲ τόσο ἐκτεταμένες ἐξουσίες, δημιουργοῦσε εὐνοϊκὲς προϋποθέσεις γιὰ ἐκμετάλλευση τῶν ὑποδούλων, ἀφοῦ ἦταν ἀνεξέλεγκτος καὶ εἶχε ἐξησφαλισμένη τὴν ἀτιμωρησία. Ἀκόμη, ἡ οἰκονομικὴ θέση τῶν ὑποδούλων χειροτέρευε περισσότερο, μὲ τὶς συνηθιζόμενες τότε διαδοχικὲς μεταβιβάσεις τοῦ δικαιώματος εἰσπράξεως τῶν φόρων ἀπὸ τὸν πλειοδοτήσαντα δικαιοῦχο σὲ ἄλλο μὲ κέρδος, καὶ οὕτω καθεξῆς. Τὸ γεγονός αὐτό, ὅπως εἶναι φανερό, εἶχε ὡς ἐπακόλουθο τὴν ἐπιβάρυνση τῶν νησιωτῶν μὲ ποσὰ ὑπέρογκα. Πολλὲς φορές μάλιστα, μὲ τὶς ἀλλεπάλληλες πωλήσεις, τὰ ποσὰ αὐτὰ ἐφθάναν καὶ στὸ διπλάσιο τῶν ἀρχικῶς ὀρισθέντων¹³. Ἔτσι ὁ τελευταῖος, στὸν ὅποιο τελικὰ κατέληγε τὸ βοῖθοντιλίκι, μετῆρχετο κάδε παρανομία, ὅχι μόνον γιὰ νὰ εἰσπράξει τὰ καταβληθέντα ἀλλὰ καὶ νὰ κερδοσκοπήσει.

Γιὰ τοὺς λόγους αὐτούς, σταθερὸ μέλημα τῶν κοινοτήτων ἀπετέλεσε ἡ συνεχὴς προσπάθειά τους γιὰ τὴν ἀπόκτηση τοῦ δικαιώματος τῆς εἰσπράξεως τῶν φόρων. Ἡ διεκδίκηση μάλιστα τοῦ δικαιώματος αὐτοῦ, ἐγένετο μὲ ξεχωριστὴ ἀποφασιστικὴ καὶ μαχητικὴ ἀπὸ τὶς πρωτοστατοῦσες κοινότητες. Αὐτὸ μαρτυροῦν ἔγγραφοι πηγές, ὅπου οἱ μὲ πρωτοβουλία τῶν κοινοτήτων συνηγμένοι σὲ γενικὲς συνελεύσεις ὑπόδουλοι, ἀποφασίζουν ὁμοφώνως νὰ ἀντισταθοῦν «ψυχῇ τε καὶ ζῳῇ» γιὰ νὰ ἀποτρέψουν τὸν τυχὸν ἐρχομὸ ξένου, συνήθως ὀδωμανοῦ, βοεβόδα. Τὶς περισσότερες δὲ φορές, οἱ ἐνέργειες τῶν νησιωτικῶν κοινοτήτων τελεσφοροῦσαν. Αὐτὸ εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα ὅχι μόνον τὴ βελτίωση τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως τῶν νήσων, ἀλλὰ καὶ τὴ σημειωθεῖσα ἀργότερα ραγδαία ἀνάπτυξη τῆς τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως.

Ἔτσι, οἱ κοινότητες ἐμφανίζονται μὲ κῦρος καὶ δύναμη. Ἀγωνίζονται σθε-

νὰ τιμωρήσει μὲ κεφαλικὴ ποινὴ, τὴν δὲ Ἰδρα θὰ ἀφανίσει. (Ἀρχεῖον τῆς Κοινότητος Ἰδρας, ἐνδ' ἄν. τ. 1 σ. 208).

13. Πρβλ. καὶ Γ. Κοντογιώργη, Κοινωνικὴ δυναμικὴ καὶ πολιτικὴ αὐτοδιοίκηση, Ἀθήνα 1982, σ. 418-419.

ναρά για την υποστήριξη υποθέσεων των όμοειδων τους, προσπαθούν να περιστείλουν την αίμορραγία των νήσων με την κατ' έτος αναγκαστική ναυτολογία ανδρών για τις ανάγκες της οθωμανικής αρμάδας, ασκούν διευρυμένες αρμοδιότητες σε πολλούς νευραλγικούς τομείς της διοικήσεως, απονέμουν δικαιοσύνη και συντελούν τα μέγιστα στην αναπέρωση του εθνικού φρονήματος των Ελλήνων. Όλα αυτά τα κοινοτικά επιτεύγματα απέτελεσαν, όπως είναι φανερό, σημαντικό βήμα προς την ελευθερία.

Παρά ταύτα όμως, βαρύτατοι και άδικοι φορολογικοί αιφνιδιασμοί και νεοφανεϊς έπινοήσεις «δοσιμάτων» από τους οθωμανούς δυνάστες δέν έλειψαν. Έπιβαρύνσεις έξοντωτικές, για τις όποιες όλοι οι υπόδουλοι ήσαν άλληλεγγύως υπεύθυνοι, έφερναν τους νησιώτες σε πλήρη απόγνωση. Ός εκ τούτου, ή αντιμετώπιση των συχνών αυτών φαινομένων, ήταν εκ των πραγμάτων συλλογική. Λαός και κοινοτικοί άρχοντες έπρεπε να αγωνιστούν ένωμένοι για την επιβίωσή τους. Η έδραιωμένη δέ στους υπόδουλους συνείδηση για την κοινή τους τύχη όδήγησε, μέσω των κοινοτήτων, στη δημιουργία όμαδικού πνεύματος αντίστασεως σε κάθε παρουσιαζόμενη αυθαιρεσία του δυνάστη, σε συσπειρώσεις και στη σύσφιξη δεσμών άλληλεγγύης.

Η συμβολή του διαμορφωθέντος αυτού φρονήματος μεταξύ των υποδούλων Έλλήνων των νησιών του Αιγαίου δέν μπορεί να θεωρηθεί ως παράγων άμελητέας σημασίας για την Έπανάσταση του 1821. Πολύ δέ περισσότερο γιατί, με την πάροδο του χρόνου, τó φρόνημα αυτό μορφοποιείται, με την πρωτοβουλία των κοινοτήτων, σε «ένώσεις» και «συνδέσμους», που παίρνουν μάλιστα και επίσημο χαρακτήρα. Οί συνιστώμενες δέ «ένώσεις» για την αντιμετώπιση κοινών κινδύνων, προσλαμβάνουν μία ιδιαίτερη διάσταση, που φέρει εκδήλα στοιχεία έθνικης άφυπνίσεως.

Έτσι, με πρωτοστατούσες έπτá κοινότητες της Πάρου, τó 1734, κάτοικοι και εκπρόσωποι των κοινοτήτων αυτών συνέπηξαν «**σύνδεσμον**». Απεφασίσθη δέ «**και αυτό τó αίμα του να χύσει ό ένας διά τόν άλλον**», και ότι για οιαδήποτε ζημία ή βλάβη που θά υφίστατο κανείς και θά άφορούσε στα κοινά της νήσου, όλοι ανέλαμβάναν την υποχρέωση να τόν βοηθήσουν «**με τόν έαυτόν**» τους και «**με τó έχρι**» τους. Όποιος δέ, ήθελε τυχόν παραβεί τή συμφωνία αυτή, παρεδίδοτο «**τῷ αιώνιῳ αναθέματι**» και απέβάλλετο «**άπό τή συντροφία της χριστιανικής ένώσεως**». Όστερα μάλιστα από δέκα χρόνια, τó 1744, προεστοί και κάτοικοι των έπτά κοινοτήτων της Πάρου συντάσ-

σουν και άλλο ένωτικό γράμμα, «ἀποβλέποντες εἰς κοινήν ὠφέλειαν τῆς πατρίδος»¹⁴.

Οἱ συστάσεις ὅμως τῶν ἐνώσεων αὐτῶν, πού ἀναμφισβήτητα συνέτειναν στήν καλλιέργεια ἀντιστασιακοῦ πνεύματος στοὺς ὑποδούλους τῶν νήσων, δὲν ἀπετέλεσαν τοπικὸ φαινόμενο μόνον τῆς Πάρου. Παρόμοιες συσπειρώσεις, ὅπως καὶ ἄλλα σαφῆ δείγματα ἐναντιώσεως τῶν ὑποδούλων κατὰ τῶν κατακτητῶν, ἀπαντοῦν καὶ σὲ ἄλλα νησιά τοῦ Αἰγαίου.

Ἔτσι, τὸ 1736, τρεῖς κοινότητες τῆς Νάξου συνήψαν ἐγγραφή συμφωνία, γιὰ νὰ ἀποφύγουν τὸν «παντελῆ ἀφανισμόν» τους¹⁵. Οἱ δὲ Μυκόνιοι, τὸ 1683, προῆλθαν σὲ «συμφωνία καὶ ἀδελφότητα» καὶ ἔγιναν «μιά ψυχὴ καὶ ἓνα κορμί»¹⁶. Τὸ δὲ 1710 ἀπεφάσισαν ὁμοφώνως, νὰ ἐνεργήσουν γιὰ τὴν ἀπομάκρυνση τοῦ Ὀθωμανοῦ ἱεροδικαστῆ ἀπὸ τὸ νησί τους. Ὅμοίως καὶ οἱ «ἐγκάτοικοι» τῆς Σκύρου μὲ ὁμόφωνο κοινὸ τους γράμμα, ἀποφασίζουσαν «ψυχῆ τε καὶ ζωῆ» νὰ ἀγωνισθοῦν γιὰ νὰ παρεμποδίσουν τὴν ἔλευση ξένου βοεβόδα. Ἐὰν ὅμως, παρὰ ταῦτα, οἱ ἐνέργειές τους δὲν τελεσφοροῦσαν καὶ ἐγκαθίστατο ξένος βοεβόδας, ἀπειλοῦν μὲ βαρύτερες κυρώσεις, μὲ ἄλυτο ἀφορισμὸ καὶ μὲ ἔξωση «ἐκ τῆς συναθροίσεως» τους «ὡς προδότη», ἐκείνον ὁ ὁποῖος ἤθελε τυχὸν συμπράξει μὲ τὸν βοεβόδα¹⁷.

Ὅλα αὐτὰ τὰ κοινοτικά πρακτικά, μὲ τοὺς πατριωτικούς «συνδέσμους» καὶ τὰ «ἐνωτικά γράμματα», ὅπου οἱ συμμετέχοντες διαδηλώνουν ὅτι καὶ «τὸ αἷμα του θὰ χύσει ὁ ἓνας διὰ τὸν ἄλλον», μὲ τὴ σύμπληξη «χριστιανικῶν ἐνώσεων» πού ἀντιπαρατίθενται στήν πίστη τῶν ἀλλοθρήσκων κατακτητῶν, καὶ μὲ τὴ συσπείρωση γιὰ τὴ σωτηρία τῆς νήσου-πατρίδας ἀπὸ τὴν ἀρπακτικὴ βουλιμία τῶν ἀξιωματοῦχων τοῦ κυριάρχου, ὑποδηλώνουν συγχρόνως τὴ συντελούμενη ἀπὸ τοὺς ὑποδούλους μορφοποίησι ὀργανωμένων πυρήνων ἀντιστάσεως μὲ

14. Βλ. Μεν. Τουρτόγλου, Παράγοντες ἀντιστάσεως στὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου κατὰ τὴν Τουρκοκρατία. Οἱ τοπικὲς ἐνώσεις, Μελετήματα Ἰστ. Ἑλλ. Δικαίου, τ. 2, Ἀθήνα 1993, σ. 118-123, ἀρ. 1 καὶ 2.

15. Βλ. Φιλ. Κατσουροῦ, Γράμμα συμφωνητικὸν τῶν τριῶν κοινῶν τῆς νήσου Νάξου, Νησιωτικὴ Ἐπετηρίς 1 (1918), σ. 155-159.

16. Π. Ζερλέντη, Παναγιώτης Νικουσίος καὶ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος ἄρχοντες Μυκονίων, Νησιωτικὴ Ἐπετηρίς, ἐν Ἐρμούπολει Σύρου 1918, σ. 194.

17. Βλ. Γ. Κοντογιώργη, ἐνδ' ἄν., σ. 133.

έμπνευστές τις κοινότητες. Είναι δε αξιοσημείωτο, ότι την αλληλεγγύη που πρέπει να έχουν μεταξύ τους οι χριστιανοί έναντι των άλλοθρήσκων κατακτητών, τονίζει και ο δραγομάνος του στόλου Κωνσταντίνος Χαντζερής το 1797, σε γράμμα του, απευθυνόμενο προς τους καρaboκύρηδες της Ύδρας:

«...είναι χρέος μας να αγαπῶμεν και να διαφενδεύωμεν ὄχι μόνον τοὺς Ἀσπροθαλασσίτας, ἀλλὰ καὶ ὅλους τοὺς χριστιανούς, ὡς χριστιανοὶ καὶ ἡμεῖς»¹⁸.

Με τὴν πάροδο τοῦ χρόνου, τὸ πνεῦμα τῆς ἀντιστάσεως κατὰ τῆς ὀθωμανικῆς δυναστείας θὰ προσλάβει διαστάσεις ἐθνικῆς ἀφυπνίσεως. Ἡ ἐθνικὴ παράδοση καὶ ἡ συνείδηση τῆς ιστορικῆς συνεχείας, μετὰ τὴ μνεία τῶν «ἡρωικῶν κατορθωμάτων τῶν ἐνδόξων προγόνων», θὰ ὑπογραμμίζονται ἀφόβως στὰ κοινοτικὰ γράμματα τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων. Ἔτσι, οἱ κάτοικοι τῆς νήσου Πάτμου, τὸ 1819, απευθυνόμενοι πρὸς τὸν διορισθέντα, ὡς δραγομάνο τοῦ στόλου, Νικόλαο Μουρούζη, δὲν παραλείπουν, μεταξύ ἄλλων, νὰ τοῦ τονίσουν: «Μὴ διαλείπης τοίνυν, ἄρχον πανευκλαμπρότατε, καθ' ἐκάστην τοὺς ὁμογενεῖς πάντας ἀντιποιοῦμενος καὶ τὰς ἀρετὰς τῶν πάλαι ἡρώων ἀνανεῶν, ὅπως διὰ τῆς σῆς προστασίας κυβερνώμενοι δυνηθῶσιν ἀντιστῆναι ταῖς ἐναντίας προσβολαῖς»¹⁹. Τὴν προγονικὴ αὐτὴ δόξα θὰ ἐπικαλεῖται ὁμοίως, λίγο μετὰ τὴν ἐκρήξη τῆς Ἐπαναστάσεως, ἡ διακήρυξη τῆς 15ης Ἰανουαρίου 1822 τῆς πρώτης Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, ἡ ὁποία καὶ θὰ ἐπεξηγῆ τοὺς λόγους τοῦ ἀγῶνα γιὰ τὴν ἀνεξαρτησία:

«Ἐκινήσαμεν τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Τούρκων... ἀποφασίσαντες ἢ νὰ ἐπιτύχωμεν τὸν σκοπὸν μας, καὶ νὰ διοικηθῶμεν με νόμους δικαίους, ἢ νὰ χαθῶμεν ἐξολοκλήρου, κρίνοντες ἀνάξιον νὰ ζῶμεν πλέον ἡμεῖς οἱ ἀπόγονοι τοῦ περικλεοῦς ἐκείνου Ἐθνους τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ δουλείαν τοιαύτην, ἰδίαν μᾶλλον τῶν ἀλόγων ζώων, παρὰ τῶν λογικῶν ὄντων»²⁰.

Ἀναμφισβήτητα, οἱ Ἑλληνικὲς Κοινότητες, κατὰ τὰ σκληρὰ χρόνια τῆς δουλείας, εἶχαν ἀναδειχθεῖ ἐκ τῶν πραγμάτων σὲ ἀποφασιστικὸν παράγοντα διατηρήσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὡς ἔθνος.

18. *Αρχεῖον τῆς Κοινότητος Ὑδρας*, τ. 1. σ. 125.

19. *Μιχ. Μαλανδράκης*, *Νησιωτικὰ Χρονικά*, «Ἑλληνικά», τ. 10 (1937-1938) σ. 387.

20. Βλ. *Α. Μάμουκα*, *ἐνθ. ἀν.*, τ. 2, σ. 45.

Με τὴν καλὴ ὀργάνωσιν, τὴ χρηστὴ διοίκησιν, τὴ σύνεσιν καὶ πολλὰς φορὰς τὸ θάρρος τῶν αἰρετῶν μελῶν τους, κατόρθωσαν νὰ ἀντιμετωπίσουν ἐπιτυχῶς καὶ νὰ περιστείλουν, κατὰ τὸ δυνατόν, τὴν ἀπληστία καὶ τὴν αὐθαιρεσία τῶν ὀργάνων τοῦ κατακτητῆ. Συνετέλεσαν τὰ μέγιστα στὴ συντήρησιν τῆς πίστεως, τῶν παραδόσεων, τῆς γλώσσας καὶ τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος τοῦ ὑποδούλου Ἑλληνικοῦ λαοῦ.

ΔΗΜΟΣΙΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 6^{ΗΣ} ΑΠΡΙΛΙΟΥ 2006

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΒΙΒΛΙΩΝ

Σοφίας Δημέλη, Συγκριτικά πλεονεκτήματα τής ελληνικής οικονομίας: Συνολική και κλαδική ανάλυση, 1990-2001. Αναστασίας Λαμπροπούλου, Ή ελληνική γεωργία στο διεθνές ανταγωνιστικό περιβάλλον, υπό του ακαδημαϊκού κ. Κωνσταντίνου Δρακάτου.

Ἡ ἔνταξη τῆς ἐλληνικῆς οἰκονομίας στήν Εὐρωζώνη τῆς ἔδωσε τή δυνατότητα νά ἀξιοποιήσει τὰ πλεονεκτήματα τῆς μεγάλης εὐρωπαϊκῆς ἀγορᾶς. Φυσικά, γιά νά καταστεῖ δυνατή μία τέτοια ἀξιοποίηση σέ σημαντικό βαθμὸ καὶ μόνιμη βάση πρέπει νά δημιουργηθοῦν ὀρισμένες βασικὲς προϋποθέσεις, ποὺ θὰ συντελέσουν στή σοβαρὴ ἐνίσχυση τῆς ἀνταγωνιστικότητος τῶν ἐλληνικῶν προϊόντων. Οὐσιαστικά, πρόκειται γιά τὴ λήψη τῶν διαρθρωτικῶν ἐκείνων μέτρων, τὰ ὁποῖα θὰ ἐπιταχύνουν τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἐλληνικῆς οἰκονομίας, ὥστε νά ἐξασφαλισθεῖ ἕνας ικανοποιητικὸς ρυθμὸς πραγματικῆς συγκλίσεως τῆς πρὸς τὴν εὐρωπαϊκὴν.

Στὴν ἀνάλυση καὶ κατανόηση τοῦ προβλήματος αὐτοῦ, ποὺ βρίσκεται στὸ ἐπίκεντρο τοῦ ἐνδιαφέροντος τῆς οἰκονομικῆς πολιτικῆς, συμβάλλουν δύο πολὺ ἀξιόλογα βιβλία, ποὺ ἐκδόθηκαν προσφάτως ἀπὸ τὸ Κέντρο Προγραμματισμοῦ καὶ Οἰκονομικῶν Ἐρευνῶν στή σειρά μὲ τὸν τίτλο «Μελέτες», τὰ ὁποῖα ἔχω σήμερα τὴν τιμὴ νά παρουσιάσω. Τὰ βιβλία αὐτὰ ἐξετάζουν τὴ θέση τῶν ἐλληνικῶν προϊόντων στή διεθνή ἀγορὰ καὶ τὸ μὲν ἕνα καλύπτει τὸ σύνολο τῆς οἰκονομίας, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ μέρους κλάδους τῆς, τὸ δὲ ἄλλο ἀναφέρεται στὸν γεωργικὸ τομέα.

*
* *

Σοφίας Δημέλη, «Συγκριτικά πλεονεκτήματα της ελληνικής οικονομίας: Συνολική και κλαδική ανάλυση, 1990-2001», Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Έρευνών, Μελέτες 53, Αθήνα, 2004, σελ. 183.

Η συγγραφέας του βιβλίου κυρία Σοφία Δημέλη, που είναι Καθηγήτρια του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών, έρευνά την εξέλιξη του διακλαδικού και ενδοκλαδικού εμπορίου της Ελλάδος κατά την περίοδο 1990-2001, βάσει της θεωρίας του συγκριτικού πλεονεκτήματος. Η μελέτη αποτελείται από εισαγωγικό κεφάλαιο, πέντε κύρια κεφάλαια, κεφάλαιο συμπερασμάτων και προτάσεων πολιτικής, παραρτήματα και βιβλιογραφία. Αρχίζει με τον προσδιορισμό των βασικών χαρακτηριστικών της ελληνικής οικονομίας κατά την κρίσιμη αυτή περίοδο, προκειμένου να δοθούν απαντήσεις σε τρία καιρία έρωτήματα, που προσδιορίζουν τους στόχους της οικονομικής πολιτικής. Τα έρωτήματα αυτά άφορούν στον βαθμό ανταγωνιστικότητας των ελληνικών προϊόντων στη διεθνή αγορά, στη διατήρηση της ανταγωνιστικότητας αυτής στο νέο διευρυμένο οικονομικό περιβάλλον, αλλά και στην περαιτέρω ενίσχυσή της, προκειμένου να διασφαλισθεί ένα ύψηλο επίπεδο ανάπτυξεως και ευημερίας. Άλλωστε, η ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα ζητήματα της ευρωπαϊκής πολιτικής.

Από τα πέντε κύρια κεφάλαια της μελέτης το πρώτο (Δεύτερο κατά σειράν) αναφέρεται στη διερεύνηση των συγκριτικών πλεονεκτημάτων της ελληνικής οικονομίας σε μακροοικονομικό επίπεδο, ή οποία στηρίζεται τόσο στην ανάλυση του ισοζυγίου πληρωμών, που αντικατοπτρίζει τη δομή του εξωτερικού εμπορίου, όσο και στην εξέταση της ανταγωνιστικής θέσεως της χώρας στις διεθνείς αγορές. Από τη διάρθρωση του ισοζυγίου πληρωμών και τη διαχρονική πορεία του προκύπτουν τα επί μέρους πλεονασματικά και έλλειμματικά ισοζύγια και τελικά το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών, που χρηματοδοτείται από το πλεόνασμα του λογαριασμού κεφαλαίων. Επισημαίνεται ότι το έλλειμμα αυτό αναμένεται να αποτελέσει σοβαρό πρόβλημα στο μέλλον, αν δέν αντιμετωπισθούν αποτελεσματικά οι υπάρχουσες διαρθρωτικές αδυναμίες. Ακολούθως, διασαφηνίζεται ότι η ανταγωνιστικότητα σε επίπεδο χώρας (ή περιοχής) αντανακλάται στην ικανότητα της οικονομίας να συνδυάζει ανάπτυξη με ισορροπία στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών.

Στη μελέτη αυτή η αξιολόγηση της συνολικής ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας βασίζεται σε πέντε δείκτες πραγματικής σταθμισμένης

συναλλαγματικής ισοτιμίας της Ευρωπαϊκής Έπιτροπής, που προκύπτουν από τους δείκτες όνομαστικής σταθμισμένης συναλλαγματικής ισοτιμίας, κατόπιν αποπληθωρισμού με κατάλληλους δείκτες κόστους ή τιμών. Φυσικά, ή χρήση κάθε δείκτη συνδέεται με όρισμένα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα, τὰ όποια και περιγράφονται. Από τις τιμές των σχετικών δεικτών για την Ελλάδα προκύπτουν οι κυμάνσεις της ανταγωνιστικότητας κατά την περίοδο 1990-2002, τόσο βάσει του μοναδιαίου κόστους εργασίας όσο και βάσει των τιμών. Οι κυμάνσεις αυτές έρμηνεύονται με τή βοήθεια των μεταβολών όρισμένων μακροοικονομικών μεγεθών της ελληνικής οικονομίας. Συμπληρωματικώς, εξετάζεται ή θέση της Ελλάδος από πλευράς ανταγωνιστικότητας κόστους και τιμών, σε σύγκριση με τους έμπορικούς της εταίρους στην Ευρωπαϊκή Ένωση, δεδομένου ότι πολλοί από αυτούς είναι ανταγωνιστές της Ελλάδος.

Στά επόμενα δύο κεφάλαια (κατά σειράν Τρίτο και Τέταρτο) εξετάζονται τὰ συγκριτικά πλεονεκτήματα της ελληνικής οικονομίας στους τομείς παραγωγής διεθνώς έμπορευσίμων αγαθών. Ειδικότερα, στο Τρίτο Κεφάλαιο παρουσιάζεται ή εξέλιξη και διάρθρωση των εξαγωγών και των εισαγωγών, καθώς και του έμπορικού ισοζυγίου της Ελλάδος με τὸ σύνολο του κόσμου, τους εταίρους της Ευρωπαϊκής Ένώσεως και με τους κυριότερους έμπορικούς της εταίρους. Από τις παρουσιάσεις αυτές ξεχωρίζουν όρισμένες χαρακτηριστικές έμπορικές ροές. Τὸ έλλειμμα του συνολικού έμπορικού ισοζυγίου είχε αύξητική τάση με κάποιες διαφοροποιήσεις σε έπί μέρους γεωγραφικές περιοχές. Ίδιαίτερη αναφορά γίνεται στους προσδιοριστικούς παράγοντες όρισμένων κρίσιμων κατηγοριών συναλλαγών.

Πρόκειται, εν πρώτοις, για την αύξηση των εισαγωγών από την Ευρωπαϊκή Ένωση, λόγω της επενδυτικής δραστηριότητας, που αναπτύχθηκε μέσω των Κοινοτικών Πλαισίων Στήριξης, αλλά και της τονώσεως της ζήτησεως, που προήλθε από τις έπιδοτήσεις των άγροτων και τις εισοδηματικές ενισχύσεις στο πλαίσιο της Κοινής Άγροτικής Πολιτικής. Έξ άλλου, ή μείωση του μεριδίου των ελληνικών εξαγωγών προς την Ευρωπαϊκή Ένωση αποδίδεται, κυρίως, σε έξωγενείς παράγοντες και στη διεθνή συγκυρία. Πρέπει, όμως, νά επισημανθεί ότι, χωρίς νά παραδλέπεται ή σημασία των παραγόντων αυτών, υπάρχουν ένδείξεις ότι σημαντικά συνετέλεσαν στη μείωση των εξαγωγών και οι δυσμενείς συνθήκες υπό τις όποιες τελοῦσε ή ελληνική παραγωγή κατά την εξεταζόμενη περίοδο. Από την ανάλυση προέκυψε ότι, σε αντίσταθμιση του άνερχόμενου ελλείμματος του έμπορικού ισοζυγίου, σημειώθηκε αύξηση των πλεονασμάτων

του ισοζυγίου υπηρεσιών (τουρισμός, έμπορική ναυτιλία) και του ισοζυγίου μεταβιβάσεων.

Η έπισκόπηση των έμπορευματικών ροών τής περιόδου 1990-2001 ολοκληρώνεται στο Τέταρτο Κεφάλαιο, στο όποιο εξετάζεται ή πορεία των εξαγωγών και εισαγωγών κατά μονοψήφιους, διψήφιους και τριψήφιους κλάδους και κατά γεωγραφικές περιοχές. Τα άποτελέσματα πού, κατά τή συγγραφέα, χρήζουν ιδιαίτερου σχολιασμού εΐναι ή αναδιάρθρωση των έλληνικών εξαγωγών ύπέρ των βιομηχανικών κλάδων έντάσεως κεφαλαίου και τεχνολογίας εις βάρος των παραδοσιακών κλάδων (τρόφιμα, ποτά, καπνός) και ό εξαγωγικός προσανατολισμός πρós τις χώρες τής Κεντρικής και Άνατολικής Εύρώπης. Ένα εϋλογο έρώτημα πού ανακύπτει εΐναι αν μία τέτοια ανάπτυξη θά εξακολουθήσει νά έχει δυναμική και στο μέλλον και σέ ποιό βαθμό θά μπορέσει νά άντισταθμίσει τις άπώλειες από τή συρρίκνωση του έμπορίου με τους λοιπούς εταΐρους στην Εύρωπαϊκή Ένωση.

Στήν κλαδική αναδιάρθρωση των εξαγωγών και των εισαγωγών σημαντικό ρόλο έπαιξε ή μετάβαση από τó καθεστώς των έκτεταμένων επιδοτήσεων και τής προστασίας των εξαγωγών σέ καθεστώς πλήρους έλευθερίας των έμπορικών ανταλλαγών, τής κινήσεως κεφαλαίου και όλόκληρου του χρηματοπιστωτικού συστήματος. Προέκυψε, έπίσης, ό τι στην ένίσχυση των έμπορικών σχέσεων με τις χώρες τής Κεντρικής και Άνατολικής Εύρώπης συνέβαλε και ή αύξημένη επιχειρηματική δραστηριότητα των έλληνικών επιχειρήσεων, άφού τó 50% των έλληνικών άμεσων επενδύσεων άπορροφάται από τις βαλκανικές χώρες. Έν τούτοις, τó θέμα αυτό χρήζει περαιτέρω διερευνήσεως, ιδίως από πλευράς έκτιμήσεως των άμεσων και έμμεσων επιδράσεων πού αναμένεται νά άσκηθουν στο επίπεδο άπασχολήσεως στο έσωτερικό.

Στο Πέμπτο Κεφάλαιο ή άνάλυση διεξάγεται σέ καθαρώς μικροοικονομικό επίπεδο ως πρós τους κλάδους, στους όποιους ή Έλλάς παρουσιάζει στο έξωτερικό της έμπόριο συγκριτικά πλεονεκτήματα, για τή μέτρηση των όποιών (βαθμός ανταγωνιστικότητας) χρησιμοποιείται ό δείκτης Balassa, ό όποιος κρίθηκε ως ό πιο κατάλληλος για τήν περίπτωση τής Έλλάδος, λόγω των άδυναμιών πού ύπάρχουν στα στοιχεία τής ακαθάριστης άξίας τής παραγωγής στους κλάδους τής βιομηχανίας, αλλά και τα άγροτικά προϊόντα. Άκολουθως, οι έπί μέρους κλάδοι - μονοψήφιοι, διψήφιοι και τριψήφιοι - ταξινομούνται σέ εκείνους πού ειχαν βελτίωση, επιδείνωση και στασιμότητα τής ανταγωνιστικότητάς τους, άνάλογα με τις μεταβολές του συγκριτικού πλεονεκτήματος ή μειονεκτήματος.

Οί εξελίξεις αυτές δείχνουν τή δυσμενή ανταγωνιστική θέση τής ελληνικής παραγωγής στις διεθνείς αγορές. Τή μεγαλύτερη επιδείνωση υπέστη τὸ σύνολο τῶν κλάδων στὸ ἐνδοκοινοτικὸ ἐμπόριο, ἐνῶ στὸ παγκόσμιο ἐμπόριο παρατηρήθηκε στασιμότητα. Συγκριτικὰ πλεονεκτήματα διαθέτει ἡ Ἑλλάς μόνο στὸ ἐμπόριο μὲ τὶς χώρες τῆς Κεντρικῆς καὶ Ἀνατολικῆς Εὐρώπης. Ἐτσι, στὴ δεκαετία τοῦ 1990, μετὰ τὴν αὔξηση καὶ τοῦ ρυθμοῦ τῶν εισαγωγῶν συνεχίσθηκε ἡ ἐκτόπιση τῆς ἐγχώριας παραγωγῆς ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴ ἀγορά. Ἡ πολιτικὴ τῆς σκληρῆς δραχμῆς συνετέλεσε ὥστε τὸ σχετικὸ κόστος ἐργασίας ἀνὰ μονάδα προϊόντος νὰ αὐξάνει μὲ ταχύτερο ρυθμὸ ἀπὸ τὴ διολίσθηση τῆς δραχμῆς καί, παρὰ τὴν αὔξηση τῆς παραγωγικότητας, νὰ καθιστᾶ τὰ ἑλληνικὰ προϊόντα λιγότερο ἀνταγωνιστικά.

Ἡ μελέτη ὀλοκληρώνεται μὲ τὴν ἐξέταση στὸ Ἐκτο Κεφάλαιο τοῦ ἐπιπέδου τοῦ ἐνδοκλαδικοῦ ἐμπορίου, ὅπως ἀποκαλεῖται τὸ ἐμπόριο μὲ ἀνταλλαγές, μετὰξὺ τῶν χωρῶν, ὁμοειδῶν προϊόντων τοῦ ἴδιου κλάδου, οἱ ὁποῖες εὐνοοῦνται στὸ νέο διεθνὲς περιβάλλον, συνεπεία τῆς ἐξαπλώσεως τῆς τεχνολογίας καὶ τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν ἀγορῶν. Τὸ σύνολο τοῦ ἐμπορίου αὐτοῦ καὶ κατὰ κλάδους (διψῆφίους καὶ τριψῆφίους) προσδιορίζεται μὲ τὴ χρησιμοποίηση τοῦ δείκτη Grubel - Lloyd, τοῦ ὁποῖου ἡ διαχρονικὴ συμπεριφορὰ διερευνᾶται ἀπὸ πλευρᾶς προσδιοριστικῶν παραγόντων. Ἀπὸ τὴν ἀνάλυση ποὺ ἐπιχειρεῖται προκύπτει ὅτι τὸ περιορισμένο ἐνδοκλαδικὸ ἐμπόριο τῆς Ἑλλάδος σὲ παγκόσμια βάση μπορεῖ νὰ ἀποδοθεῖ στὸ χαμηλὸ ἐπίπεδο εἰσοδήματος, στὴ συνεχιζόμενη πολιτικὴ στηρίξεως τῆς ἐγχώριας παραγωγῆς βιομηχανικῶν προϊόντων ἐντάσεως ἐργασίας, στὴν ἀνεπάρκεια τῶν ἐπενδύσεων ἐντάσεως κεφαλαίου καὶ τεχνολογίας, στὸ χαμηλὸ ποσοστὸ τῶν δαπανῶν γιὰ ἔρευνα καὶ τεχνολογικὲς καινοτομίες καί, τέλος, στὸ μικρὸ μέγεθος τῶν ξένων ἐπενδύσεων στὴν Ἑλλάδα.

Τὰ κύρια συμπεράσματα τῆς μελέτης συνοψίζονται στὸ Ἑβδομο Κεφάλαιο, στὸ ὁποῖο διατυπώνονται καὶ ὀρισμένες ἐνδιαφέρουσες προτάσεις πολιτικῆς. Ἡ ἀνάλυση κατέδειξε ὅτι ἡ βελτίωση τῆς ἀνταγωνιστικότητας τῶν ἑλληνικῶν προϊόντων στὸ μέλλον πρέπει νὰ συνδεθεῖ μὲ ταχύτερη μείωση τοῦ πραγματικοῦ κόστους ἐργασίας ἀνὰ μονάδα προϊόντος, σὲ σχέση μὲ τὶς ἄλλες χώρες τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνώσεως, ἀλλὰ καὶ διεθνῶς. Ὅμως, πρέπει νὰ παρατηρηθεῖ ὅτι ἡ βελτίωση αὐτὴ δὲν μπορεῖ νὰ προέλθει μόνο ἀπὸ τὸ χαμηλὸ ἐργατικὸ κόστος, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν ποιότητα. Πάντως, βασικὴ προϋπόθεση ἀποτελεῖ ἡ σταθερότητα τῶν μακροοικονομικῶν μεγεθῶν καὶ ἡ υἱοθέτηση μέτρων οικονομικῆς πολιτικῆς γιὰ τὴν ἐνίσχυση τοῦ ἐξαγωγικοῦ προσανατολισμοῦ τῆς Ἑλλάδος

μέσα στη νέα διευρυμένη ευρωπαϊκή αγορά. Για τόν σκοπό αυτό, απαιτείται μεγαλύτερος βαθμός εξειδικεύσεως στα προϊόντα, στα όποια ή χώρα κατέχει συγκριτικό πλεονέκτημα, μεγαλύτερος βαθμός διεθνοποιήσεως των ελληνικών παραγωγικών μονάδων, ενίσχυση των μικρομεσαίων επιχειρήσεων, δημιουργία ενός σύγχρονου θεσμικού πλαισίου προωθήσεως των εξαγωγών και ανάπτυξη της μορφής του ένδοκλαδικού εμπορίου.

Όπως και ή συγγραφέας παρατηρεί στην Εισαγωγή, ή μελέτη έχει περιγραφικό χαρακτήρα, υπό την έννοια ότι τα αποτελέσματά της απορρέουν από την απ' ευθείας χρησιμοποίηση των πρωτογενών στατιστικών στοιχείων, χωρίς, δηλαδή, να εφαρμοσθούν σε αυτά οικονομετρικές τεχνικές, οι όποιες, όπως είναι γνωστό, άφορούν σε ένα άλλο είδος αναλύσεως. Η μή εφαρμογή τους δέν περιορίζει τή χρησιμότητα των αποτελεσμάτων και, πάντως, δέν αποτελεί μειονέκτημα τής μελέτης. Αντίθετα, ή προσφυγή στις διαθέσιμες πρωτογενείς στατιστικές πληροφορίες παρέχει τή δυνατότητα για μιά πρώτη προσέγγιση, αλλά και πληρέστερη κατανόηση των συνθηκών που επικρατούν σήμερα στην παραγωγή και τó εμπόριο τής Ελλάδος από πλευράς ανταγωνιστικότητας. Και από τήν άποψη αυτή, ή μελέτη εμπλουτίζει τή ελληνική βιβλιογραφία στο σοβαρό αυτό θέμα.

*
* *

Άναστασίας Λαμπροπούλου, «Η ελληνική γεωργία στο διεθνές ανταγωνιστικό περιβάλλον», Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Έρευνών, «Μελέτες 59», Αθήνα 2005, σελ. 164.

Η συγγραφέας του βιβλίου κυρία Άναστασία Λαμπροπούλου, που είναι Έπιστημονική Έρευνήτρια του ΚΕΠΕ, στην Εισαγωγή τονίζει, έν πρώτοις, τή σημασία τής γεωργίας στην προστασία του περιβάλλοντος και τόν ρόλο του τομέα αυτού στην ολοκληρωμένη ανάπτυξη των άγροτικών περιοχών τής χώρας, πολλές από τις όποιες είναι και παραμεθόριες. Στη συνέχεια, επισημαίνει τή στασιμότητα που χαρακτηρίζει τó μέγεθος και τή σύνθεση τής γεωργικής παραγωγής, ή όποια όφείλεται σε χρόνιες διαφθρωτικές έλλείψεις, σε βασικές θεσμικές και οργανωτικές αδυναμίες και σε προβλήματα που σχετίζονται με τή ζήτηση των γεωργικών προϊόντων. Λόγω τής καταστάσεως αυτής έχει άρχισι να παρατηρείται και διεθνώς μεταβολή των αντίληψεων για τόν ρόλο του άγρο-

τικού τομέα στην οικονομία. Η μεταβολή αυτή επιφέρει αλλαγή στην αγροτική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης προς την κατεύθυνση της φιλελευθροποίησης, ή οποία επηρεάζει και τον αγροτικό τομέα της χώρας μας. Σκοπός της παρουσιαζόμενης εργασίας, που περιλαμβάνει εισαγωγή, τέσσερα κύρια κεφάλαια, κεφάλαιο συμπερασμάτων και προτάσεων πολιτικής, παράρτημα και βιβλιογραφία, είναι η διερεύνηση των εξελίξεων αυτών και των επιπτώσεων που αναμένεται να έχουν στην ανάπτυξη της ελληνικής γεωργίας.

Στο Πρώτο Κεφάλαιο δίδεται μια γενική εικόνα της δομής του διεθνούς εμπορίου των αγροτικών προϊόντων ως προς διάφορα κριτήρια, όπως είναι το είδος των προϊόντων και ο βαθμός ανάπτυξης των συναλλασσόμενων χωρών. Ίδιαιτέρως εξετάζονται οι διακυμάνσεις των διεθνών τιμών των προϊόντων πρωτογενούς παραγωγής και η συνεχώς αυξανόμενη απόκλιση των τιμών αυτών, σε σχέση με τις τιμές των βιομηχανικών προϊόντων στη διεθνή αγορά. Προσδιορίζονται οι παράγοντες στους οποίους οφείλονται οι διακυμάνσεις αυτές, χρησιμοποιώντας τον βαθμό ελαστικότητας της ζήτησης και της προσφοράς, καθώς και τη συμπεριφορά των όρων εμπορίου, δηλαδή του λόγου του δείκτη τιμών των εξαγωγών προς τον δείκτη τιμών των εισαγωγών.

Ακολούθως, τίθενται όρισμένα ζητήματα, που απορρέουν από την οικονομική θεωρία του διεθνούς εμπορίου και, συγκεκριμένα, από το νεοκλασικό υπόδειγμα, κατά το οποίο το ελεύθερο εμπόριο οδηγεί στη μεγιστοποίηση της συναρτήσεως κοινωνικής ευημερίας. Αναπτύσσονται οι άμεσοι ή έμμεσοι περιορισμοί, που τίθενται συνήθως για να μειωθούν οι εισαγωγές και να περιορισθεί ο διεθνής ανταγωνισμός, και αναλύεται η κλιμάκωση του προστατευτισμού που παρατηρείται κατά τα τελευταία έτη. Κατόπιν, αναφέρονται τα πλεονεκτήματα του ελεύθερου εμπορίου, στις τιμές και στον όγκο του εμπορίου, στις εγχώριες τιμές παραγωγού, στην οικονομική ευημερία και η έν γένει συμβολή του στην οικονομική ανάπτυξη. Επί πλέον, διατυπώνονται και οι επιφυλάξεις που υπάρχουν τόσο για τη σκοπιμότητα όσο και για τη δυνατότητα επιτεύξεως του στόχου της απελευθέρωσης του εμπορίου των γεωργικών προϊόντων. Γίνεται μνεία των μέτρων που ελήφθησαν προς υποβοήθηση των αναπτυσσόμενων χωρών να αυξήσουν τα έσοδα από τις εξαγωγές. Στο πλαίσιο αυτό, περιγράφεται η συναφθείσα το 1947 Γενική Συμφωνία Δασμών και Έμπορίου (γνωστή με τα αρχικά της αγγλικής ονομασίας GATT) και ο ίδρυθείς το 1994 Παγκόσμιος Όργανισμός Έμπορίου.

Ὁλόκληρο τὸ Δεύτερο Κεφάλαιο τῆς μελέτης εἶναι ἀφιερωμένο στὴ Συμφωνία τοῦ Γύρου τῆς Οὐρουγουάης γιὰ τὸν ἀγροτικὸ τομέα, ἡ ὁποία περιλαμβάνει ἓνα σύνολο μέτρων γιὰ τὴ σταδιακὴ ἀπελευθέρωση τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου τῶν ἀγροτικῶν προϊόντων. Πρὸς ἐπίτευξη τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ οἱ ἐπὶ μέρους χώρες ἀνέλαβαν ἐξειδικευμένες δεσμεύσεις, οἱ ὁποῖες περιγράφονται καὶ ἀξιολογοῦνται ἀπὸ πλευρᾶς ἀποτελεσματικότητας. Πρόκειται γιὰ τὴν ἐξασφάλιση τῆς ἐλεύθερης προσβάσεως στὶς ξένες ἀγορές, τὴ μείωση τῆς ἐσωτερικῆς στηρίξεως τοῦ ἀγροτικοῦ τομέα καὶ τὸν περιορισμὸ τῶν ἐξαγωγικῶν ἐπιδοτήσεων τῶν προϊόντων. Καταβάλλεται προσπάθεια γιὰ μιὰ πρώτη ἐκτίμηση τῆς ἐφαρμογῆς τῆς Συμφωνίας καὶ ἀναφέρονται οἱ προβληματισμοὶ ποὺ προκύπτουν ἀπὸ τὴν ἐφαρμογὴ αὐτῆ, ἀλλὰ καὶ ὀρισμένα θέματα ποὺ ἔχουν τεθεῖ ἀπὸ τὰ μέλη τοῦ Παγκόσμιου Ὄργανισμοῦ Ἐμπορίου καὶ ἀναμένεται νὰ ἀποτελέσουν ἀντικείμενο συζήτησεως καὶ ἀντιπαραθέσεως στὸ νέο γύρο τῶν διαπραγματεύσεων. Τέτοια θέματα, ποὺ ἔχουν ἤδη τεθεῖ ἀπὸ διάφορες χώρες εἶναι περιβαλλοντικά καὶ συνολικῆς ἀγροτικῆς ἀναπτύξεως, θέματα διαρθρωτικῶν μεταβολῶν στὸν τομέα τῆς γεωργίας καὶ τῶν τροφίμων, ἐπισιτιστικῆς ἀσφάλειας, καθὼς καὶ ποιότητας τῶν τροφίμων καὶ βιοτεχνολογίας. Στὰ ὑπὸ συζήτηση καὶ ρύθμιση ζητήματα περιλαμβάνονται ἡ πολλαπλὴ λειτουργικότητα τῆς γεωργίας καὶ ἡ σχέση μεταξὺ γεωργίας καὶ περιβάλλοντος, γιὰ τὰ ὁποῖα παρέχεται ἐμπεριστατωμένη ἀνάλυση.

Τὰ ἐπόμενα δυὸ κεφάλαια πραγματεύονται θέματα ποὺ ἔχουν σχέση μὲ τὴν Εὐρωπαϊκὴ Ἐνωση. Τὸ πρῶτο (Τρίτο Κεφάλαιο κατὰ σειρᾶν) ἀφορᾶ στὴ διεύρυνση τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνώσεως πρὸς ἀνατολὰς καὶ στὶς ἐπιδράσεις ποὺ ἀναμένεται νὰ ἀσκήσει στὸ ἐμπόριο τῆς χώρας μας. Ἀρχικῶς, περιγράφονται ὀρισμένα βασικὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ ἀγροτικοῦ τομέα τῶν χωρῶν τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης καὶ ἐξετάζονται τὰ προβλήματα, τὰ ὁποῖα ἐνδέχεται νὰ προκαλέσει ἡ ἐνσωμάτωση τῆς γεωργίας τῶν Ἀνατολικῶν Χωρῶν στὴν Κοινὴ Ἀγροτικὴ Πολιτικὴ. Ἀκολούθως, παρατίθενται οἱ ροές τοῦ ἐμπορίου γεωργικῶν προϊόντων μεταξὺ τῶν νέων μελῶν καὶ τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνώσεως, καθὼς καὶ μεταξὺ τῆς χώρας μας καὶ τῶν χωρῶν τῆς διευρύνσεως, σὲ μιὰ προσπάθεια νὰ γίνῃ μιὰ πρώτη ἐκτίμηση τῶν συνεπειῶν ποὺ εἶναι πιθανὸ νὰ προκύψουν γιὰ τὶς ἐλληνικὲς ἐξαγωγὲς καὶ τὴν ἐλληνικὴ γεωργία γενικότερα ἀπὸ τὴ διεύρυνση τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνώσεως. Συμπληρωματικῶς, περιγράφονται καὶ ἀξιολογοῦνται τὰ μέτρα ποὺ συμφωνήθηκε νὰ ληφθοῦν ὑπὲρ τῆς γεωργίας τῶν χωρῶν τῆς διευρύνσεως.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει τὸ Τέταρτο Κεφάλαιο, στὸ ὁποῖο συστηματικὰ ἐξετάζεται ἡ θέση τῆς ἐλληνικῆς γεωργίας στὸν διεθνῆ ἀνταγωνισμό, κυρίως ὑπὸ τὸ καθεστὼς τῆς Κοινῆς Ἀγροτικῆς Πολιτικῆς. Πρόκειται γιὰ τὶς ἀλλαγές τῆς, πὺ ὀφείλονται στὶς συνθηκὲς ἀνταγωνισμοῦ ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸ, καθὼς καὶ γιὰ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο τέθηκε σὲ ἐφαρμογὴ ἡ Συμφωνία τῆς GATT ἀπὸ τὴν Εὐρωπαϊκὴ Ἐνωση. Σημειωτέον ὅτι οἱ προβληματισμοὶ πὺ ὑπάρχουν μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς Ἐνώσεως μᾶς δίδουν, ὡς ἓνα βαθμὸ, τὴ δυνατότητα νὰ προβλέψουμε τὴν κατεύθυνση τῶν μελλοντικῶν ἀλλαγῶν τῆς Κοινῆς Ἀγροτικῆς Πολιτικῆς, ἀλλὰ καὶ τῶν διμερῶν συμφωνιῶν πὺ ἔχει συνάψει ἡ Εὐρωπαϊκὴ Ἐνωση μὲ τὶς Μεσογειακὲς Χῶρες στὸν ἐγχώριον ἀγροτικὸ τομέα. Οἱ ἀλλαγές αὐτὲς ἔχουν ἰδιαίτερη σημασία, ἐφόσον οἱ Μεσογειακὲς Χῶρες παράγουν προϊόντα ὁμοειδῆ μὲ τὰ ἐλληνικὰ καὶ παρουσιάζουν μιὰ δυναμικὴ πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς περαιτέρω αὐξήσεως τῶν συναλλαγῶν τους μὲ τὴν Εὐρωπαϊκὴ Ἐνωση.

Στὸ Πέμπτο - καὶ τελευταῖο - Κεφάλαιο γίνονται ὀρισμένες βασικὲς διαπιστώσεις καὶ παρέχονται τεκμηριωμένες πληροφορίες γιὰ τὶς συνθηκὲς πὺ ἔχουν διαμορφωθεῖ στὴν παραγωγή καὶ τὸ ἐμπόριο τῶν ἀγροτικῶν προϊόντων τῆς Ἑλλάδος, σὲ σχέση μὲ τὰ συμβαίνοντα διεθνῶς. Οἱ πληροφορίες αὐτὲς καλύπτουν καὶ τὴ δυναμικὴ ἐξέλιξη τοῦ διεθνοῦς περιβάλλοντος, τὸ ὁποῖο μὲ τὴν παγκοσμιοποίηση γίνεται ὄλο καὶ πιὸ πολύπλοκο καὶ ἀνταγωνιστικὸ καὶ στὸ ὁποῖο καλεῖται νὰ προσαρμοσθεῖ καὶ νὰ λειτουργήσει ἡ ἐλληνικὴ γεωργία, ἔχοντας νὰ ἀντιμετωπίσει τρεῖς προκλήσεις, πὺ προέρχονται ἀπὸ τὴ Συμφωνία τοῦ Παγκόσμιου Ὀργανισμοῦ Ἐμπορίου, τὴ διεύρυνση τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνώσεως πρὸς ἀνατολὰς καὶ τὴ μεταρρύθμιση τῆς Κοινῆς Ἀγροτικῆς Πολιτικῆς.

Ἐν ὄψει τῶν συνθηκῶν αὐτῶν, χαράσσονται οἱ γενικὲς ἀρχές πὺ συνιστοῦν τὴν ἀκολουθητέα στρατηγικὴ, προκειμένου ἡ ἐλληνικὴ γεωργία νὰ λάβει μιὰ ἱκανοποιητικὴ θέση στὸν διεθνῆ καταμερισμὸ τῆς ἐργασίας. Ἐπὶ πλέον, προβάλλεται ἡ ἀνάγκη αὐξήσεως τῆς ἐλαστικότητος προσφορᾶς τῶν ἀγροτικῶν προϊόντων, πὺ θὰ προέλθει ἀπὸ τὴ βελτίωση τοῦ συστήματος ἐμπορίας καὶ τῶν διαρθρώσεων τῆς παραγωγῆς. Ἀκολουθῶς, γίνεται ἀναφορὰ στὰ μέτρα πολιτικῆς πὺ θὰ βοηθήσουν ὥστε νὰ ὀδηγηθοῦμε πρὸς ἓνα βιώσιμο σύστημα τροφίμων καὶ γεωργίας. Ὡς κύρια κατεύθυνση μιᾶς τέτοιας προσπάθειας τίθεται ὅτι τὸ γεωργικὸ εἰσόδημα πρέπει νὰ εἶναι ἀποδοτικὸ σὲ σχέση μὲ ἐκεῖνο τῶν ἄλλων τομέων τῆς οἰκονομίας. Ἡ ἀνάλυση καταλήγει μὲ τὴ διαπίστωση ὅτι ἡ

προσαρμογή του συστήματος εξαρτάται από τη γεωργική έρευνα και τη συνεπή, συστηματική και, με μακροχρόνια σχεδίαση, διαρθρωτική πολιτική, με στόχο την αύξηση της παραγωγικότητας και της ευελιξίας του αγροτικού τομέα. Οί υποδείξεις αυτές απορρέουν από τη μελέτη του διεθνούς ανταγωνιστικού περιβάλλοντος, ή όποια, γι' αυτό, αποτελεί σημαντική συμβολή στην αντιμετώπιση των σοβαρών προβλημάτων της ελληνικής γεωργίας.

ΔΗΜΟΣΙΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 4^{ΗΣ} ΜΑΪΟΥ 2006

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΒΙΒΛΙΩΝ

Νικολάου Σοΐλεντάκη, Υπουργοί στο Ειδικό Δικαστήριο (1821-2000), Διονυσίου Άλικανιώτη, Η πολιτική και κοινωνική ιδεολογία του Δ. Γούναρη, υπό του ακαδημαϊκού κ. Κωνσταντίνου Δεσποτόπουλου.

Παρουσιάζω ενώπιον τής Όλομελείας τής Ακαδημίας τὸ ἀφιερωμένο στήν μνήμη τοῦ αἰοιδίμου Ακαδημαϊκοῦ Παναγιώτη Κανελλόπουλου πρόσφατο βιβλίο τοῦ Προέδρου Ἐφετών καὶ διδάκτορος Νομικῆς Νικολάου Π. Σοΐλεντάκη, «Υπουργοί στὸ εἰδικὸ Δικαστήριο-1821 ἕως 2000, Ἀθῆναι 2005». Ἐκρίνα, ὅτι ἔπρεπε τὸ σπουδαῖο αὐτὸ βιβλίο νὰ παρουσιασθεῖ γιὰ τὸ θέμα του προπάντων, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν ἐπιτυχία τοῦ συγγραφέα νὰ τὸ πραγματευθεῖ ἐπάξια τῆς σημασίας του.

Τὸ θέμα τοῦ βιβλίου αὐτοῦ, ἡ θλιβερότατη κακοδαιμονία τῆς ἐλληνικῆς πολιτικῆς, μὲ τὶς συχνότατες δικαστικὲς διώξεις Ὑπουργῶν, εἴλκυσε, ὁμολογῶ, ἰδιαίτερα τὸ ἐνδιαφέρον μου, καθὼς συμβαίνει καὶ νὰ ἔχω ἀντιδράσει ἔντονα καὶ υπεύθυνα στήν παραπομπὴ ἐνώπιον τοῦ Εἰδικοῦ Δικαστηρίου δύο τέως Πρωθυπουργῶν: τοῦ Ἀνδρέα Παπανδρέου τὸ 1989, τοῦ Κωνσταντίνου Μητσοτάκη τὸ 1994. Βλ. τὸ βιβλίο μου «Μηνύματα Πολιτικῆς» (2005), σελ. 157-160. Ἄλλωστε, ἤδη ὅταν ἤμουν στὸ Γυμνάσιο μαθητῆς, μοῦ προκαλοῦσε ἀπογοήτευση καὶ ἀγανάκτηση τὸ ἀρχαιοῦden γνῶρισμα τῆς ἐλληνικῆς πολιτικῆς, ἡ ἀγνωμοσύνη καὶ τὸ διωκτικὸ πάθος μερίδας τοῦ λαοῦ, ἢ ἔστω μικρῶν ἀπλῶς πολιτικῶν ομάδων, πρὸς τοὺς ἔξοχους πολιτικούς, ἥρωες καὶ σωτῆρες τῆς Ἑλλάδος σὲ κρίσιμες ὥρες. Παράδειγμα κατ' ἐξοχὴν τῆς πολιτικῆς αὐτῆς κακοδαιμονίας ὁ οἰκτρὸς διωγμὸς τοῦ Μιλτιάδου, τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ τοῦ Πausανίου, δηλαδὴ καὶ τῶν τριῶν Ἀρχηγῶν τῶν Ἑλλήνων στὶς ἀποφασιστικὲς πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις ἐναντίον τῶν Περσῶν ἐπιδρομῶν, τὶς διασωστικὲς τῆς ἐλευθερίας τῆς Ἑλλάδος, ἢ καὶ τῆς ἄλλης Εὐρώπης.

Στὶς σελίδες τοῦ παρουσιαζόμενου βιβλίου παρελαύνουν ὅλοι σχεδὸν οἱ διάση-

μοι πολιτικοί της Νεωτέρας Ελλάδος, και άλλοι πολλοί, ολιγώτερο διάσημοι, ως υπόδοικοι ενώπιον του Ειδικού Δικαστηρίου είτε ως επίμονα κατηγορούμενοι για να καταστούν υπόδοικοι ενώπιόν του. Βίβλος της παθολογίας της ελληνικής πολιτικής από το 1821 έως το 2000 θά ήταν δυνατόν να χαρακτηρισθεί το νομικό-ιστορικό αυτό βιβλίο 244 σελίδων.

Ανιστορείται από τον άξιο συγγραφέα ο δικαστικός διωγμός των Υπουργών, με διεξοδική αφήγηση των γεγονότων, με άδρη έκθεση της νομικής υποδομής, και με υπόμνηση της πολιτικής συγκυρίας. Οί επίσημάνσεις και οί αξιολογήσεις των γεγονότων και των προσώπων επιτελούνται με νηφαλιότητα και με αμεροληψία και με ακρίβεια. Η νομική επιστημοσύνη και ή πολιτική ευθυκρισία του συγγραφέα, καθώς και ή έρευνητική επίμελείά του, συνέβαλαν ώστε να δαμασφεί το άχαρι αυτό θέμα ιστορίας νομικού θεσμού, δεκτικού επιπτώσεων της πολιτικής έμπαθείας στη λειτουργία του.

Ο άναγνώστης αποκτάει επίγνωση, πώς θεσμός κατ' άρχήν εύλογος, με σκοπό δηλαδή τήν κατοχύρωση της εύνομίας στην δράση των Υπουργών, υπέχει έκφυλισμό από τήν ήθικά όλισθηρή πολιτική πραγματικότητα, και λειτουργεί, κατά παραμόρφωση της άποστολής του, προς έξυπνέτηση προπάντων άθλιων επιδιώξεων, ως όργανο κομματικής ή και προσωπικής άντιμαχίας. Ανταποκρίνεται λοιπόν δετικά το βιβλίο αυτό και στο αίτημα για συναγωγή διδασμάτων από τήν άληθινή γνώση της Ιστορίας, δηλαδή προς άποφυγή μελλοντικά πολιτικών σφαλμάτων και ήθικων άμαρτημάτων, παρόμοιων προς όσα διαπράχθηκαν στο παρελθόν.

Το βιβλίο άποτελεί και πηγή πολιτικής Ιστορίας της Νεωτέρας Ελλάδος – με τίς παρεμβολές περιγραφών της πολιτικής συγκυρίας, για εξέγηση κάπως των παραπομπών Υπουργών στο Ειδικό Δικαστήριο –, αλλά και πηγή επίσης της διέπουσας το θέμα νομοθεσίας. Έξ άλλου έχει άρτια συγγραφική συγκρότηση, με τήν παράθεση έκτεταμένης βιβλιογραφίας και με δεκασέλιδο Εύρετήριο προσώπων και με συνοπτικό Χρονολόγιο.

Το Εύρετήριο προσώπων με τά 795 όνόματα Υπουργών, βουλευτών, Δικαστών, άποτελεί κάπως Μητρώο, έστω έλλειπτικό, των δημόσιων άνδρων της νεώτερης Ελλάδος δέκα όκτώ δεκαετιών, αλλά και μαρτυρεί, άν και όχι αυτό μόνο, τον μέγα πνευματικό μόχθο του συγγραφέα, ύπηρετικόν έξοχα της επιστημοσύνης του και της εύσυνειδησίας του.

* * *

Παρουσιάζω επίσης το βιβλίο του Διονυσίου Π. Αλικανιώτη, «Η πολιτική και κοινωνική ιδεολογία του Δημητρίου Γούναρη, Αθήναι 2005».

Τὸ βιβλίο αὐτὸ 264 σελίδων πληρῶνει κενὸ τῆς Ἱστορίας τῶν πολιτικῶν ιδεῶν καὶ θεσμῶν τῆς Ἑλλάδος τοῦ πρώτου εἰκοστοῦ αἰῶνος, ἀλλὰ καὶ διορθῶνει διακριτικὰ τὴ φήμη ἑνὸς ἠθικώτατου πολιτικοῦ ἡγέτη, ἀμαυρωμένη κάπως ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ συγκυρία καὶ τὴν ἔκγονή της πολιτικὴ ἐμπάθεια· ἐκδέτεαι καὶ ἀξιολογεῖ ἀπροκατάληπτα καὶ πειστικὰ τὴν ἰδεολογία τοῦ Δημητρίου Γούναρη, ποῦ ἔδρασε πολιτικὰ μὲ ἀγνότατες προθέσεις ἀπὸ τὸ 1902 ἕως τὸ 1922 καὶ ποῦ εἶχε τραγικὸ τέλος σύνδρομο τῆς Ἑθνικῆς Συμφορᾶς τοῦ 1922.

Ἰδοῦ οἱ τίτλοι τῶν μεγάλων κεφαλαίων τοῦ βιβλίου: Τὰ εἰσαγωγικὰ τρία πρῶτα: Ἡ πολιτικὴ κατάσταση στὴν Ἑλλάδα στὶς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰ., Ἡ κοινωνικὴ καὶ οἰκονομικὴ κατάσταση στὴν Ἑλλάδα στὶς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰ., Χρονογραφία τοῦ Δημητρίου Γούναρη. Τὰ κύρια ἐπὶ τοῦ θέματος κεφάλαια: Τὸ πολιτικὸ πρόγραμμα τοῦ Δημητρίου Γούναρη κατὰ τὸ 1902, Οἱ κοινοβουλευτικοὶ ἀγῶνες τοῦ Δημητρίου Γούναρη κατὰ τὴν περίοδο 1905-1908, Ὁ Δημήτριος Γούναρης Ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν – Τὰ φορολογικὰ νομοσχέδια τοῦ 1908, Σύνοψη τῆς πολιτικῆς πορείας τοῦ Δημ. Γούναρη ἀπὸ τὸ 1909 ἕως τὸ 1920, Οἱ προσπάθειες τοῦ Δημ. Γούναρη γιὰ τὴ μεταρρύθμιση τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτη, Κοινωνικὰ νομοθετήματα: Ὁ ἀγροτικὸς νόμος τοῦ 1922, Οἱ κοινωνικὲς ἀσφαλίσεις.

Ὁ συγγραφεὺς τοῦ βιβλίου, μὲ τὴν πολιτειολογικὴ του κατάρτιση, μὲ τὴν νηφάλια ζήτηση τῆς ἀλήθειας καὶ μὲ τὴν πολύμοχθη ἐρευνητικὴ ἐργασία του, κατόρθωσε νὰ περαιώσῃ ἀψογα καὶ γόνιμα τὸ συγγραφικὸ ἐγχεῖρημά του: νὰ συλλάβῃ καὶ νὰ προβάλλῃ ὄχι γενικὰ τὴν πολιτικὴ δράση, ἀλλὰ τὴν κοινωνικο-πολιτικὴ, πρωτοποριακὴ, δράση καὶ προπάντων ἰδεολογία ἑνὸς διάσημου πολιτικοῦ μὲ προσωπικὴ τελικὰ μοῖρα, ὁμολογῆ τῆς δραματικῆς δοκιμασίας τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὸ 1915 ἕως τὸ 1922.

Ἀξίζει νὰ παραθέσωμε τὴν περιγραφὴ τῆς φυσιογνωμίας τοῦ Δημ. Γούναρη: «Φύσις ἤρεμη, σχεδὸν βιβλική, μὲ καταπληκτικὴ ἐμβριθεῖα καὶ διαύγεια πνεύματος, μορφὴ ἐπιβλητικὴ καὶ εὐχάριστη..., μὲ ἀκοίμητο νοῦ ὀπίσω ἀπὸ φωτισμένο μέτωπο, μὲ μάτια ἱκανὰ νὰ εἰσδύουν καὶ νὰ αἰχμαλωτίζουν· θεληματικός, ἐργατικός μέχρις ἐξαντλήσεως, ἀσκητικός, χαριτωμένος συζητητής... Ἦταν ὁ πολυμαθέστερος ἀπὸ ὅλους τοὺς βουλευτές, στὸ ἑλληνικὸ κοινοβούλιο..., μὲ ἐξάιρεση ἴσως τὸν ἀνεψιὸ του Παναγιώτη Κανελλόπουλο. Ἦταν εὐφραδέστατος... εἶχε μνήμη ἀπέραντη καὶ ταχύτατη ἀντίληψη... Δὲν εἶχε ὅμως καὶ πολιτικότητα... Παράδειγμα... δὲν μπόρεσε νὰ ἐννοήσῃ τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1909 καὶ τὴν ἄφησε νὰ φύγῃ ἀπὸ αὐτὸν καὶ νὰ διολισθῆσῃ πρὸς τὸν Ἐλευθέριο Βενιζέλο» (σελ. 61). Ἄς ἐπιτραπῆ νὰ σχολιάσωμε: Ἡ προσήλωση δογματικὰ στὶς ἠθικὰς ἀρχές τοῦ δημόσιου βίου ἐπέβαλε στὸν Γούναρη νὰ μὴ ἐπιδιοκίμασῃ τὸ στρατιωτικὸ πραξικόπημα τοῦ

1909. Εύσταθει μάλλον ή κρίση νομίζομε, ότι ό Γούναρης, όπως και άλλοι αξιόλογοι πολιτικοί, δέν είχε σέ βαθμό επάρκειας τήν διαίσθηση του «καιρού», στοιχείου κρίσιμου στην πολιτική, όπως ετόνιζε ήδη ό Καποδίστριας, και όπως εγνώριζαν οι διάσημοι αρχαίοι Έλληνες ενώ αντίθετα είχαν τήν διαίσθηση του «καιρού», δηλ. του κατάλληλου χρόνου για κάθε πολιτικό εγχείρημα, κατ' έξοχήν ό Ίωάννης Καποδίστριας και ό Έλευθέριος Βενιζέλος, ή και ό Άλέξανδρος Κουμουνδούρος.

Αυτό δέν σημαίνει όμως και ότι απαξιώνονται όλωσδιόλου οι ευγενικές προθέσεις, όταν δέν συντρέχει γι' αυτούς ό «καιρός» παραμένει πάντοτε ή αξία τους ακατάλυτη, καθώς φρονηματίζουν και αποτελουήν πηγή εμπνευστική για τό μέλλον. Η πολιτική χρειάζεται πάντοτε και δραματισμό. Δέν είναι απλώς «τέχνη του εφικτού», όπως τόσο παράλογα διακηρύχεται πολύ συχνά στις ήμέρες μας, είναι «του και εφικτού».

Και πολύ εύστοχα ό συγγραφεύς κρίνει σκόπιμο να γράψει, ότι ό Γούναρης «ήταν εκείνος που θέλησε να γκρεμίσει τό ολιγαρχικό και «κατεργατικό» ελληνικό κράτος των αρχών του 20ού αϊ. («έρρέτω τό κράτος αυτό» είχε πεί τό 1907, «τοιοῦτον κράτος είναι εμπαιγμός τής Ιστορίας») και να δημιουργήσε κράτος «επί απολύτως λαϊκής βάσεως εδραζόμενον» (σελ 3-4).

Άλλά και δέν προβαίνει ό συγγραφεύς σέ άγιογραφία του Γούναρη. Ένώ εξαίρει δίκαια τήν ιδεολογία του, δέν διστάζει και να του καταλογίσει, ότι «άφέθηκε να εμπλακεί στα δίχτυα και τις παγίδες τής στρατιωτικής κλίμας των ανακτόρων... και να παρασυρθεί από τον χειμαρρό τής Αντίδρασης» (σελ. 8-9).

Η εμπλοκή αυτή, προσθέτομε, υπήρξε μοιραία για τον Γούναρη. Κατά συνδυασμό και προς τήν δίνη τής Ιστορίας, με τις επιπτώσεις του πρώτου παγκοσμίου πολέμου στην πολιτική τής Ελλάδος, πολιτικός με κλίση για έποικοδομητική πολιτική σέ ώρα ειρήνης, ό Γούναρης βρέθηκε αντιμετώπος τό 1920 καθηκόντων πολεμικού ήγέτη. Και δέν ήταν πλασμένος για να δράσει ως πολεμικός ήγέτης. Κατ' έμέ, τό μέγα σφάλμα τής ζωής του, διαπραγμένο από άγνόηση των υπαγορεύσεων του «καιρού», είναι ότι επεζήτησε τήν ανάληψη κυβερνητικών ευθυνών, τήν επάυριο τής νίκης των Άγγλογάλλων, αυτός, ό εκφραστής πολιτικής μή συμμαχίας με αυτούς σέ ώρα κρίσιμη του μεγάλου πολέμου, ενώ μάλιστα ή Έλλάς ήταν ακόμη έμπόλεμη: άντι να εϋχεται και να παρακαλεί τον Έλευθέριο Βενιζέλο, υπέρμαχο τής συμμαχίας με τις νικήτριες Μεγάλες Δυνάμεις, να παραμείνει στην Κυβέρνηση τής χώρας, έως ότου περαιωθεί τουλάχιστον ό Μικρασιατικός πόλεμος. Άλλά τό παρουσιαζόμενο βιβλίο έχει θέμα όχι τήν πολιτική του Γούναρη άντίκρυ στον πόλεμο, αλλά τήν κοινωνική και πολιτική ιδεολογία του έναρετου αυτού πολιτικού. Και αξίζει αυτή να εξαρθεί ως πρωτοποριακή στην εποχή της, και ως προδρομική θεσμών τής ελληνικής πολιτείας, καταξιωμένων στην εποχή μας.

ΔΗΜΟΣΙΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 11^{ΗΣ} ΜΑΪΟΥ 2006

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ

Ίωσήφ Χασσίδ, Διονυσίου Χιόνη, Κωνσταντίνου Άξαρλόγλου*, Τò πρόβλημα τών έπενδύσεων και προτάσεις για τήν αντιμετώπισή του, υπό του Άκαδημαϊκού κ. Κωνσταντίνου Δρακάτου.

Κατόπιν αίτησέως μου (άπό 23.12.2002) ή Τάξις τών Ήθικών και Πολιτικών Έπιστημών προέτεινε και ή Σύγκλητος τής Άκαδημίας Άθηνών ενέκρινε τήν εκτέλεση τής παρουσιαζόμενης έρευνας με οικονομική ενίσχυση άπό τά εισοδήματα τής δωρεάς Ίωάννου Ζάρρα. Άκολούθως, ή Έπιτροπή Έρευνών τής Άκαδημίας τήν περιέλαβε στο πρόγραμμά της. Η διεξαγωγή τής έρευνας – που διήρκεσε δύο έτη – άνετέθη στους κ.κ. Ίωσήφ Χασσίδ, Καθηγητή του Πανεπιστημίου Πειραιώς, Διονύσιο Χιόνη, Άναπληρωτή Καθηγητή του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης και Κωνσταντίνο Άξαρλόγλου, Έπίκουρο Καθηγητή του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης, υπό τήν επιστημονική εϋθύνη του όμιλοϋντος.

Σκοπός τής μελέτης

Οί έπενδύσεις – δημόσιες και ιδιωτικές – αποτελοϋν τήν κινητήρια δύναμη τής αναπτύξεως στο σύγχρονο ανταγωνιστικό και με περιορισμένη κρατική παρέμβαση περιβάλλον, που χαρακτηρίζει τή διαμόρφωση, αλλά και τή διεύρυνση τής Εϋρωπαϊκής Ένώσεως. Η έλληνική οικονομία κατά τή μεταπολεμική πε-

* J. HASSID, D. CHIONIS, C. AXARLOGLOU, **The problem of investments: Main features and policy proposals.**

ρίοδο πέρασε από διαφορετικές φάσεις ως προς τον ρυθμό ανάπτυξεως, αλλά και τὰ διαρθρωτικά της χαρακτηριστικά. Οί μεταβολές αυτές συνοδεύθηκαν από αντίστοιχες μεταβολές του ρυθμού των επενδύσεων, ἔτσι ὥστε ἡ διασύνδεση τῶν δυὸ αὐτῶν μακροοικονομικῶν μεγεθῶν – ἀνάπτυξη καὶ επενδύσεις – νὰ εἶναι ἀναμφισβήτητη. Σκοπὸς τῆς μελέτης εἶναι ἡ διερεύνηση τοῦ «προβλήματος τῶν επενδύσεων» στὴν ἑλληνικὴ οἰκονομία, ὅπως ἔχει καθιερωθεῖ νὰ χαρακτηρίζεται τὸ φαινόμενο τῆς χαμηλῆς επενδυτικῆς δραστηριότητος καὶ τῆς ἀδυναμίας τῆς οἰκονομικῆς πολιτικῆς νὰ ἐπιτύχει, παρὰ τὰ μέτρα ποὺ ἔχουν ἐφαρμοσθεῖ, τὴν οὐσιαστικὴν ἀνάκαμψη τῶν επενδυτικῶν ἐπιδόσεων.

Δεδομένου τοῦ πολυσύνθετου χαρακτήρα τῆς διαδικασίας λήψεως επενδυτικῶν ἀποφάσεων – ἰδίως ἀπὸ ἰδιώτες επενδυτές – καὶ τοῦ πλήθους τῶν παραγόντων ποὺ τὶς ἐπηρεάζουν, ἡ μελέτη ὑποχρεωτικῶς ἐπεκτάθηκε σὲ ὀρισμένα θεωρητικά, ἀλλὰ καὶ ἐφαρμοσμένα, θέματα. Ἦταν ἀπαραίτητο νὰ ἐξετασθεῖ τὸ σύνολο τῶν ἐκφράσεων τῆς οἰκονομικῆς πολιτικῆς καὶ νὰ ἀξιολογηθεῖ ἡ ἀποδοτικότητά της, κυρίως σὲ ὅρους προαγωγῆς τῶν ἀντικειμενικῶν συνθηκῶν ποὺ ἐνθαρρύνουν τὶς επενδύσεις.

Οἱ ξένες ἄμεσες επενδύσεις, δηλαδὴ ἡ εἰσροὴ κεφαλαίων καὶ ἄλλων συντελεστῶν ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸ γιὰ τὴ δημιουργία παραγωγικῆς δυναμικότητος στὴ χώρα ὑποδοχῆς, ἔχουν ἰδιαίτερη σημασία γιὰ τὶς κυβερνήσεις πολλῶν κρατῶν. Γι' αὐτό, τὸ ἐν λόγω θέμα ἀναλύθηκε εἰς βάθος. Παραλλήλως μὲ τὴ συστηματικὴ – ἀλλὰ καὶ συνοπτικὴ – παρουσίαση στατιστικῶν στοιχείων ποὺ ἀναδεικνύουν τὴ σημαντικὴ ὑστέρηση τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ πλευρᾶς ἐλκυστικότητάς της πρὸς τοὺς ξένους επενδυτές, ἐγινε ἀναφορὰ καὶ στὶς περιπτώσεις ἄλλων χωρῶν, ποὺ ἐμφανίζουν καλύτερες ἐπιδόσεις στὸν συγκεκριμένο τομέα. Ἀπὸ τὸν συνδυασμὸ τῶν διαπιστώσεων αὐτῶν μὲ τὰ ἀγνωρισμένα συγκριτικὰ πλεονεκτήματα τῆς χώρας προκύπτει μία σειρά προτάσεων στρατηγικῆς ποὺ πρέπει νὰ υἱοθετηθοῦν, προκειμένου ἡ Ἑλλὰς νὰ ἀποκατασταθεῖ στὰ ἐπίπεδα τῆς «δυναμικῆς» της, τουλάχιστον, θέσεως μεταξὺ τῶν χωρῶν τοῦ κόσμου, μὲ κριτήρια, ἀκριβῶς, τὸν ὄγκο καὶ τὴν ποιότητα τῶν διεθνῶν επενδύσεων ποὺ προσελκύει.

Δομὴ τοῦ κειμένου

Ἡ δομὴ τοῦ κειμένου τῆς μελέτης ἀντανακλᾷ τὸν σύνθετο χαρακτήρα τοῦ ἐξεταζόμενου θέματος. Γιὰ τὴν ἐπίτευξη τοῦ σκοποῦ της, ἡ μελέτη ἀναπτύσσεται σὲ τέσσερις ἐνότητες, ποὺ καλύπτουν τὸ θεωρητικὸ πλαίσιο λήψεως επεν-

δυτικῶν ἀποφάσεων, ἀνασκόπηση τῆς ἀσκηθείσας οἰκονομικῆς πολιτικῆς κατὰ τὴ μεταπολεμικὴ περίοδο, τὰ εἰδικότερα θέματα τῶν ἐπενδύσεων καί, τέλος, τὶς σχετικὲς προτάσεις στρατηγικῆς καὶ μέτρων πολιτικῆς.

Πιὸ ἀναλυτικὰ, στὴν πρώτη ἐνότητα (κεφάλαια 2 καὶ 3) ἐξετάζεται τὸ περιεχόμενο τῆς ἐπενδυτικῆς ἀποφάσεως καὶ οἱ τυχόν ἰδιαιτερότητες τῶν φορέων τῆς ἐπενδύσεως. Εἰδικῶς γιὰ τὸ δεύτερο αὐτὸ θέμα διερευνᾶται κατὰ πόσο δικαιολογεῖται καὶ μὲ ποιά συγκεκριμένα ἐπιχειρήματα ἡ διάκριση μεταξὺ «ἐγχωρίων» καὶ «ξένων» ἐπενδυτῶν. Στὴν ἴδια ἐνότητα περιγράφεται, σὲ γενικὲς γραμμές, ἡ φύση τοῦ προβλήματος ποὺ ἀντιμετωπίζει ἡ ἑλληνικὴ οἰκονομία σὲ ὅρους ἀναπτύξεως, ἀπασχολήσεως, ἐλλειμμάτων στὸ ἰσοζύγιο πληρωμῶν καὶ ἀποβιομηχανίσεως, δηλαδή τομέων στοὺς ὁποίους ἡ σημασία τῶν ἐπενδύσεων εἶναι καταλυτικὴ.

Στὴ δεύτερη ἐνότητα (κεφάλαια 4 ἕως 7) ἐξετάζεται, σχολιάζεται καὶ ἀξιολογεῖται ἡ ἀσκηθεῖσα κατὰ τὴ μεταπολεμικὴ περίοδο οἰκονομικὴ πολιτικὴ γιὰ θέματα τῆς ἀγορᾶς ἐργασίας, ἡ εἰσοδηματικὴ πολιτικὴ, ἡ δημοσιονομικὴ πολιτικὴ, ἡ συναλλαγματικὴ καὶ νομισματικὴ πολιτικὴ, ἡ πολιτικὴ ἀποκρατικοποιήσεων, καθὼς καὶ τὰ προγράμματα σταθεροποιήσεως καὶ ἀναπτύξεως, τὰ ὁποῖα κατὰ καιροὺς σχεδιάσθησαν καὶ ἐφαρμόσθησαν. Τὰ ἀποτελέσματα τῆς οἰκονομικῆς πολιτικῆς, ὅπως τελικὰ ἐκφράζονται στὶς διαχρονικὲς τάσεις τῆς ἀνταγωνιστικότητας τῆς ἑλληνικῆς οἰκονομίας, ἐκτίθενται στὸ κεφάλαιο 5, ἐνῶ τὰ πιὸ εἰδικὰ θέματα τῆς ἐξελίξεως τῶν συνολικῶν ἐπενδύσεων, τῶν προσδιοριστικῶν τους παραγόντων καὶ τῶν κινήτρων ποὺ προσφέρθησαν σὲ ἐπενδυτικοὺς φορεῖς, μέσω διαφόρων ἀναπτυξιακῶν νόμων, ἀποτελοῦν ἀντικείμενα τῶν δύο τελευταίων κεφαλαίων τῆς ἐνότητος (κεφάλαια 6 καὶ 7).

Ἡ τρίτη ἐνότητα (κεφάλαια 8 καὶ 9) ἀναφέρεται εἰδικὰ στὶς ξένες ἄμεσες ἐπενδύσεις στὴν Ἑλλάδα, ποὺ ἔχουν ἀναχθεῖ σὲ σοβαρότατο πρόβλημα, λόγῳ τῆς χαμηλῆς στάθμης (σὲ ἀπόλυτους καὶ σχετικούς ὅρους) τῶν εἰσορῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς γενικότερης σημασίας τους ὡς δείκτη ἀνταγωνιστικότητας τῆς οἰκονομίας. Ἐξετάζονται οἱ τάσεις, ἡ μορφολογία τους καὶ τὸ θεσμικὸ πλαίσιο γιὰ τὴν προσέλκυση τέτοιων ἐπενδύσεων. Ἀκολουθῶς, μὲ ἀναφορὰ στὸ θεωρητικὸ πλαίσιο ποὺ προσφέρεται γιὰ μελέτη τῶν κινήσεων τῶν διεθνῶν ἐπενδυτῶν καὶ μὲ ἀξιοποίηση διαφόρων ἐμπειρικῶν ἀναλύσεων ποὺ ἔχουν διεξαχθεῖ στὸν ἑλληνικὸ χῶρο, διερευνῶνται οἱ προσδιοριστικοὶ παράγοντες τῶν ξένων ἄμεσων ἐπενδύσεων στὴν ἑλληνικὴ οἰκονομία καὶ ἰδίως οἱ παράγοντες ποὺ δημιουργοῦν

άναστολές στους διεθνείς επενδυτές για επίλογό της χώρας ως τόπου εγκαταστάσεως παραγωγικών μονάδων.

Στήν ίδια ένότητα εξετάζονται και οι περιπτώσεις όρισμένων χωρών της Βαλκανικής, οι όποιες κατά τὰ τελευταία έτη έχουν αναδειχθεί σε ισχυρούς ανταγωνιστές της Ελλάδος, από τήν άποψη της προσελκύσεως ξένων άμεσων επενδύσεων και μάλιστα επενδύσεων που προέρχονται από παραδοσιακές πηγές κεφαλαίων της ελληνικής οικονομίας. Μελετάται, επίσης, ή περίπτωση της Ίρλανδίας, χώρας όπου ή πολιτική προσελκύσεως ξένων επενδύσεων, ιδίως σε τομείς νέων τεχνολογιών, έχει άποδειχθεί ιδιαίτέρως επιτυχής.

Τέλος, στην τέταρτη και τελευταία ένότητα (κεφάλαια 10 και 11) παρουσιάζονται οι θέσεις για μιá γενική στρατηγική προσελκύσεως ξένων επενδύσεων στην Ελλάδα, βασισμένης στα δυναμικά ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα της χώρας και σε στοιχεία σχεδιασμού και οργανώσεως, που μέχρι σήμερα δέν έχουν έπαρκώς χρησιμοποιηθεί.

Σημειωτέον ότι προς διευκόλυνση του άναγνώστη στην άρχή της μελέτης ύπάρχει ένα εισαγωγικό κεφάλαιο και στο τέλος παράρτημα. Η ύλη πλαισιώνεται από 23 πίνακες και 23 διαγράμματα, καθώς και από έκτενη ελληνική και ξένη βιβλιογραφία.

Έπενδυτική απόφαση και φορείς επενδύσεων

Στή διαδικασία σχηματισμού της επενδυτικής απόφάσεως ό επενδυτής, άφου λάβει υπόψη τις άβεβαιότητες που άφορούν σε μελλοντικές διαμορφώσεις του έθνικου και διεθνούς περιβάλλοντος, συνεκτιμά τις επιδράσεις που ασκούνται από ένα πλήθος παραγόντων. Το κρίσιμο έρώτημα που γεννάται για τόν φορέα της επενδύσεως είναι: Σε ποιό βαθμό μπορεί να θεωρήσει ότι τὰ δεδομένα που έχει στη διάθεσή του για τήν παρούσα και τή μελλοντική οικονομική πολιτική σε όλο τó εύρος της είναι πράγματι αξιόπιστα; Η πείρα του επενδυτή για τή σταθερότητα στην έφαρμογή των κυβερνητικών πολιτικών και προγραμμάτων είναι βέβαιο ότι επηρεάζει τήν αντίληψη του άναφορικά με τήν αξιοπιστία των σχετικών έξαγγελιών για τó μέλλον και τή σταθερότητα των ρυθμίσεων που ήδη έφαρμόζονται.

Στόν βαθμό που ή έμπιστοσύνη του επενδυτή στα δεδομένα που διαθέτει, είναι ύψηλή, ό δρόμος για τήν όριστική άνάληψη των κινδύνων που ή επένδυση συνεπάγεται είναι άνοιχτός. Σε αντίθετη, όμως, περίπτωση, ή εκτίμηση για τήν

καθαρή παροῦσα ἀξία τῶν καθαρῶν μελλοντικῶν ἐσόδων θὰ πρέπει νὰ προσαρμοσθεῖ πρὸς τὰ κάτω. Σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις ἡ προσαρμογὴ αὐτὴ σημαίνει ἀκόμη καὶ ματαίωση τῶν ἐπενδύσεων. Εἶναι, ἐπομένως, φανερό ὅτι ὁ τελευταῖος αὐτὸς παράγων τῶν «παραμέτρων ἀβεβαιότητας» εἶναι καὶ ἀπὸ μόνος του ἱκανὸς νὰ ἐπηρεάσει ἀποφασιστικὰ τὴν πραγματοποίησιν συγχεκριμένων ἐπενδύσεων, ἀλλὰ καὶ τὴ συνολικὴ ἐπενδυτικὴ δραστηριότητα.

Ἡ διάκριση τῶν ἐπενδυτῶν σὲ «ἐγχώριους» καὶ «ξένους», ἡ ὁποία στὸ παρελθόν συνεδέετο καὶ μὲ τὴν πρόβλεψη ἐιδικῶν προνομίων γιὰ τὴ δευτέρη ἀπὸ τίς κατηγορίες αὐτές, ὀφείλει τὴ δικαιολογητικὴ τῆς βάσει, κατ' ἀρχήν, στὴ διαφορὰ ἐθνικότητος τοῦ φορέα τῆς ἐπενδύσεως. Τὸ ὅτι ἓνας ἐπενδυτὴς δὲν ἔχει τὴν ἔδρα του στὸ ἐσωτερικὸ τῆς χώρας δὲν ἀποτελεῖ ἐπαρκῆ αἰτιολόγησιν γιὰ τὴν πρόβλεψη ὑπὲρ αὐτοῦ προνομιακῶν ὄρων, παρὰ μόνον στὴν περίπτωσιν ποῦ ἡ ιδιότητά του ὡς «ξένου» εἶναι ταυτόσημη μὲ τὴ δυνατότητα καὶ τὴν ἐπιθυμία του νὰ εἰσφέρει στὴ «χώρα ὑποδοχῆς» τῆς ἐπενδύσεως ἐιδικούς συντελεστὲς παραγωγῆς, τοὺς ὁποίους οἱ ἐγχώριοι ἐπενδυτὲς δὲν διαθέτουν σὲ ἀντίστοιχο βαθμὸ.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ παραπάνω, ὑπάρχουν καὶ τὰ ἀκόλουθα δυὸ ἐπιχειρήματα ποῦ δικαιολογοῦν τὴν ἰδιαίτερη ἀντιμετώπιση τῶν «ξένων» ἐπενδυτῶν, ἰδίως τῶν ἐπιχειρήσεων ποῦ ἔχουν διεθνή παρουσία, μὲ διαδικασίες διαμορφώσεως στρατηγικῆς σὲ παγκόσμια κλίμακα καὶ, ἐπομένως, μὲ αὐξημένη δυνατότητα κινητικότητος καὶ μετακινήσεως τῆς παραγωγικῆς τῶν δυναμικότητος ἀπὸ χώρα σὲ χώρα: Πρῶτον, οἱ ἐπιχειρήσεις τοῦ μεγέθους αὐτοῦ χαρακτηρίζονται ἀπὸ αὐξημένη εὐαισθησία γιὰ τὰ στοιχεῖα ἀβεβαιότητος ποῦ ἐμφανίζει τὸ περιβάλλον κάθε χώρας ὑποψήφιας γιὰ τόπο ἐγκαταστάσεώς τους. Οἱ ρυθμίσεις ποῦ ἀπαιτοῦνται γιὰ νὰ ἀντισταθμίσουν ἀρνητικὰ στοιχεῖα στὸ περιβάλλον τῆς χώρας ποῦ ἀναζητᾶ ἐπενδύσεις εἶναι λογικὸ νὰ εἶναι εὐνοϊκότερες γιὰ τοὺς «κινητικούς» διεθνεῖς ἐπενδυτὲς, σὲ σχέση μὲ τοὺς ἐγχώριους ἐπενδυτὲς. Δεύτερον, ἐν μέρει καὶ ἐξαιτίας τοῦ προηγούμενου ἐπιχειρήματος, οἱ ἐπιδόσεις τῶν κυβερνήσεων στὴν προσέλκυση «ξένων» ἐπενδυτῶν τοὺς δίδει τὴ δυνατότητα νὰ προβάλλουν τίς ἐπιδόσεις στὸ θέμα αὐτὸ ὡς ἀπόδειξιν τῆς γενικότερης ἐλκυστικότητος τῆς χώρας πρὸς ἐπενδυτὲς ποῦ εἶχαν τὴ δυνατότητα νὰ προτιμήσουν ἄλλους προορισμοὺς γιὰ τίς ἐπενδύσεις τους. Ἡ ἐπιχειρηματολογία αὐτὴ, μὲ κατάλληλη προβολή, μπορεῖ νὰ παροτρύνει καὶ ἄλλους ἐπενδυτὲς σὲ ἀνάλογες ἐπιλογές.

Η αναπτυξιακή πορεία τής ελληνικής οικονομίας

Η ελληνική οικονομία μέχρι το 1980 παρουσίασε έντυπωσιακή ανάπτυξη και βρισκόταν σε παράλληλη πορεία με χώρες που είχαν παρεμφερή σημεία έκκλισης, όπως η Ισπανία, η Πορτογαλία και η Ιρλανδία. Ωστόσο, από τη δεκαετία του 1980 σημειώθηκε σοβαρή απόκλιση τής Ελλάδος έναντι των χωρών αυτών, αλλά και τής Ευρωπαϊκής Ένωσης γενικότερα. Η μείωση του ρυθμού ανάπτυξεως συνοδεύθηκε από μακροοικονομικές ανισορροπίες, οι οποίες αποτελούν ταυτοχρόνως αίτια και αποτέλεσμα των χαμηλών ρυθμών ανάπτυξεως, τουλάχιστον μέχρι τα μέσα τής δεκαετίας του 1990. Δυσμενέστερη, λόγω των κοινωνικών επιπτώσεων τής ανεργίας, είναι η εικόνα τής απασχολήσεως. Άλλα και στον εξωτερικό τομέα το ισοζύγιο πληρωμών αντανακλά τις μακροοικονομικές ανισορροπίες. Η ανεπαρκής για τον σχηματισμό κεφαλαίου αποταμίευση – λόγω τής ύψηλης καταναλωτικής δαπάνης – είχε ως αποτέλεσμα την εμφάνιση μεγάλων και ευρυνόμενων ελλειμμάτων στο ισοζύγιο πληρωμών. Χαρακτηριστική είναι η διαπίστωση ότι, ενώ μέχρι τα μέσα τής δεκαετίας του 1970 ένα σημαντικό μέρος των εισαγωγών αφορούσε σε δαπάνες επενδύσεως, κατά το επόμενο χρονικό διάστημα οι εισαγωγές αφορούσαν κυρίως σε καταναλωτικά προϊόντα.

Παράλληλα με τις μακροοικονομικές αυτές εξελίξεις ενδιαφέρον παρουσιάζει και η τομεακή διάρθρωση του Ακαθάριστου Έγχώριου Προϊόντος και, ειδικότερα, οι μεταβολές τής μεταποιήσεως. Η Ελλάς στις αρχές τής δεκαετίας του 1970 πέρασε από τη φάση τής ταχείας εκβιομηχανίσεως στην πρώτη φάση αποβιομηχανίσεως (1974-1981). Τα βασικά χαρακτηριστικά τής φάσεως αυτής είναι η άνοδος του εργατικού κόστους και η μείωση του επιχειρηματικού κέρδους. Σε μία δεύτερη φάση αποβιομηχανίσεως (1981-1992) συνεχίσθηκε η επιβράδυνση του ρυθμού μεγεδύνσεως του προϊόντος τής μεταποιήσεως. Ακολούθησε σύντομη περίοδος ανακάμψεως τής μεταποιήσεως, μετά την οποία παρατηρήθηκε στασιμότητα.

Η άσκηθεισα οικονομική πολιτική

Στη μελέτη σκιαγραφούνται οι άσκηθεισες πολιτικές που αφορούν στην αγορά ρά εργασίας και στην εισοδηματική πολιτική, στη συναλλαγματική πολιτική,

στή δημοσιονομική πολιτική, στην πολιτική αποκρατικοποιήσεων και στα συνδεδεμένα με τις πολιτικές αυτές προγράμματα σταθεροποιήσεως.

Στήν αγορά εργασίας καθοριστικός παράγων τής αύξησης του εργατικού κόστους ήταν η σύνδεση των μισθών με τον πληθωρισμό (μέσω τής Αυτόματης Τιμαριθμικής Αναπροσαρμογής τής δεκαετίας του 1980). Έπακόλουθα τής πολιτικής αυτής ήταν η αύξηση του μέσου κόστους εργασίας και η πτώση τής μέσης παραγωγικότητας τής εργασίας. Επιπλέον, η εξέταση των δεδομένων αναδεικνύει και μια αρνητική σχέση μεταξύ πληθωρισμού και ανεργίας στο μεγαλύτερο μέρος τής περιόδου 1960-2004. Σημειωτέον ότι η αύξηση των μισθών στον ιδιωτικό τομέα συνοδεύθηκε από πολύ μεγαλύτερη αύξηση των μισθών στο δημόσιο τομέα.

Στή συναλλαγματική πολιτική διακρίνεται αρχικώς η περίοδος 1953-1973, κατά την οποία η συναλλαγματική ισοτιμία είναι διοικητικώς καθορισμένη. Ακολουθεί μία περίοδος ύποτιμής και διολιθώσεων μετά το 1980, με βασική επιδίωξη τήν αύξηση τής ανταγωνιστικότητας τής ελληνικής οικονομίας. Ωστόσο λόγω των ισχυρών πληθωριστικών πιέσεων στην Ελλάδα, η συναλλαγματική ισοτιμία δεν κατέστη δυνατό να ανακόψει τή διόγκωση του ελλείμματος του εμπορικού ισοζυγίου. Κατά την περίοδο 1987-1999 η νομισματική και η συναλλαγματική πολιτική χρησιμοποιήθηκαν εύρυστα για τήν αποκλιμάκωση του πληθωρισμού και τήν εξασφάλιση συναλλαγματικής σταθερότητας. Η πολιτική τής «σκληρής» δραχμής εφαρμόσθηκε για τήν ελεγχόμενη διολίσθηση των ισοτιμιών εντός προκαθορισμένων ορίων.

Στή δημοσιονομική πολιτική η κατάσταση προσδιορίζεται από τις εξελίξεις στις δημόσιες δαπάνες και στα φορολογικά έσοδα. Το δημοσιονομικό έλλειμμα ως ποσοστό του Ακαθάριστου Έγχωριου Προϊόντος είχε συνεχή αύξηση μετά το 1975. Οι δημόσιες δαπάνες επιταχύνθηκαν τόσο στην περίοδο 1960-1973 που είχε ταχεία ανάπτυξη και χαμηλό πληθωρισμό, όσο και στην περίοδο 1975-1980 που είχε περιορισμένη ανάπτυξη και ύψηλο πληθωρισμό. Παράλληλα με τήν αύξηση του δημοσιονομικού ελλείμματος σημειώθηκε και αύξηση του δημόσιου χρέους.

Ο πληθωρισμός άρχισε να αποτελεί πρόβλημα τής μακροοικονομικής πολιτικής στην Ελλάδα ήδη από το 1973. Έτσι, ενώ πριν από το 1973 ο μέσος πληθωρισμός υπολειπόταν του μέσου πληθωρισμού των χωρών μελών του ΟΟΣΑ, παρέχοντας ένα συγκριτικό πλεονέκτημα ανταγωνιστικότητας στην ελληνική οικονομία, μετά το 1973 – και μέχρι σήμερα – παρατηρείται συνεχής απόκλιση

μεταξύ ελληνικού πληθωρισμού και μέσου πληθωρισμού των χωρών μελών του ΟΟΣΑ ή της Εύρωζώνης. Παρά τη σημαντική αποκλιμάκωση του ελληνικού πληθωρισμού κατά τα τελευταία έτη, η διατήρηση του δομικού πληθωρισμού σε σχετικώς ύψηλα επίπεδα, σε σύγκριση με τους εμπορικούς μας εταίρους, όφειλεται όχι μόνο σε συγκυριακούς παράγοντες αλλά και σε διαρθρωτικές αδυναμίες της ελληνικής οικονομίας, όπως είναι η αναποτελεσματική λειτουργία κυρίως του δημόσιου, αλλά και του ιδιωτικού τομέα, και οι μη ικανοποιητικές συνθήκες ανταγωνισμού σε όρισμένες αγορές, που διατηρούν τον ολιγοπωλιακό τους χαρακτήρα.

Η ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας

Η ειδική εξέταση του θέματος της ανταγωνιστικότητας πηγάζει από την πεποίθηση, που κατά τα τελευταία έτη έχει εδραιωθεί, ότι οι έννοιες της οικονομικής ανάπτυξης και της παραγωγής του βιοτικού επιπέδου του πληθυσμού είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με την ανταγωνιστικότητα του ιδιωτικού και του δημόσιου τομέα. Το θέμα αυτό θεωρείται σημαντικό, δεδομένου ότι η Ελλάδα, ως μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, υπόκειται σε δημοσιονομικούς περιορισμούς και δεν έχει τη δυνατότητα εφαρμογής νομισματικής και συναλλαγματικής πολιτικής προσαρμοσμένης στις τοπικές της ιδιαιτερότητες. Επιπλέον, η ελληνική οικονομία χαρακτηρίζεται από γραφειοκρατικές δυσλειτουργίες, οι οποίες, σύμφωνα με σχετικές εκτιμήσεις, ανακόπτουν την ανάπτυξη της.

Ο βαθμός ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας αποτυπώνεται σε δύο δείκτες που καταρτίζει το Παγκόσμιο Οικονομικό Φόρουμ. Ο ένας δείκτης αφορά στο μακροοικονομικό επίπεδο και ονομάζεται Δείκτης Ανπτυξιακής Ανταγωνιστικότητας (Growth Competitiveness Index). Με βάση τον δείκτη αυτό, η Ελλάδα βρισκόταν το 2003 στην 37η θέση, ανάμεσα σε 102 χώρες, με χειρότερη μόνο την Ιταλία από τις 15 της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με τις πρώτες θέσεις να κατέχονται από τις σκανδιναβικές χώρες. Ο άλλος δείκτης εκφράζει τις επιδόσεις σε μικροοικονομικό επίπεδο και ονομάζεται Δείκτης Επιχειρηματικής Ανταγωνιστικότητας (Business Competitiveness Index). Με βάση τον δείκτη αυτό, η Ελλάδα, και πάλι το 2003, κατείχε την 41η θέση και την τελευταία από τις 15 χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Παράγοντες που ερμηνεύουν σε σημαντικό βαθμό τις χαμηλές επιδόσεις της

Ἑλλάδος στους δείκτες αὐτοὺς εἶναι, μεταξύ ἄλλων, ἡ διαφθορά, ἡ παρασικονομία καὶ ἡ γραφειοκρατία.

Οἱ ἐπενδύσεις στὴν ἐλληνικὴ οἰκονομία

Οἱ ἐπενδύσεις εἶχαν κατὰ τὴν περίοδο 1960-1974 σαφῆ ἀύξητικὴ τάση. Τὸ 1974 σημείωσαν κάμψη, λόγω τῆς πολιτικῆς ἀλλαγῆς. Στὴ συνέχεια, ἐμφανίσθηκε ἐκ νέου ἀύξητικὴ τάση μέχρι τὸ 1980. Ἐκτοτε καὶ μέχρι τὸ 1995 ἡ πορεία τῶν ἐπενδύσεων ἦταν συνεχῶς πτωτικὴ. Δεδομένου ὅτι τὸ ΑΕΠ κινήθηκε ἀύξητικῶς – ἂν καὶ μὲ μεταβαλλόμενο ρυθμὸ – ἡ μείωση τῶν ἰδιωτικῶν ἐπενδύσεων συνοδεύθηκε ἀπὸ μείωση τοῦ μέσου ποσοστοῦ τους ὡς πρὸς τὸ ΑΕΠ, ἀπὸ 29% ποῦ ἦταν κατὰ τὴν εἰκοσαετία 1961-1980 σὲ 20% κατὰ τὴν εἰκοσαετία 1981-2000. Ἡ μείωση αὐτὴ ὑποδηλώνει τὴ στροφὴ τῆς ἐλληνικῆς οἰκονομίας πρὸς ἓνα διαρκῶς ἐκτεινόμενο καταναλωτικὸ πρότυπο. Πρέπει, ἐπιπλέον, νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἡ Ἑλλάς, ὡς μέλος ἤδη τῆς τότε Εὐρωπαϊκῆς Κοινότητας, ἀπορροφούσε ἓνα σημαντικὸ τμῆμα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ προϋπολογισμοῦ στὸ πλαίσιο τῶν μέτρων συγκλίσεως. Ἀλλὰ ἡ εὐρωπαϊκὴ συνεισφορὰ δὲν συνοδεύθηκε ἀπὸ ἄνοδο τοῦ ποσοστοῦ τῶν ἐπενδύσεων ὡς πρὸς τὸ ΑΕΠ. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ἡ ἀνάπτυξη τῆς χώρας βασίσθηκε κυρίως στὴν καταναλωτικὴ δαπάνη καὶ ὄχι στὶς ἐπενδύσεις καὶ τὴν αὐξηση τῆς παραγωγικότητος.

Ἐνα δυναμικὸ τμῆμα τῶν ἰδιωτικῶν ἐπενδύσεων ἀποτελοῦν οἱ Ξένες Ἄμεσες Ἐπενδύσεις (ΞΑΕ), οἱ ὁποῖες σὲ παγκόσμιο ἐπίπεδο κατὰ τὴ δεκαετία τοῦ 1990 παρουσίασαν σημαντικὴ αὐξηση. Ἔτσι, οἱ ἐκροές τῶν ΞΑΕ ἀπὸ τὶς χώρες τοῦ ΟΟΣΑ, ἐνῶ ἦταν σχετικὰ σταθερὲς τὸ πρῶτο μισὸ τῆς δεκαετίας τοῦ 1990, περίπου πενταπλασιάσθηκαν στὸ τέλος τῆς ἴδιας δεκαετίας. Οἱ ἐπενδύσεις τοῦ τύπου αὐτοῦ τείνουν νὰ συγκεντρώνονται σὲ ὀρισμένους κλάδους τῆς μεταποιήσεως, ὅπως τῶν πετρελαιοειδῶν, τῶν χημικῶν, τῶν αὐτοκινήτων καὶ τῶν βιομηχανικῶν μηχανῶν. Τελευταία, μάλιστα, παρατηρεῖται σημαντικὴ αὐξηση τῶν ΞΑΕ σὲ κλάδους τῶν ὑπηρεσιῶν, κυρίως τῶν χρηματοπιστωτικῶν ὑπηρεσιῶν, τῆς διανομῆς προϊόντων κ.λπ.

Στὴν Ἑλλάδα οἱ εἰσροές ΞΑΕ εἶχαν κατὰ τὴν περίοδο 1970-1992 κάποια ἀύξητικὴ τάση, μὲ ἐξάριση τὴν περίοδο 1981-1984. Ἐκτοτε, ὅμως, ἡ συμμετοχὴ τῆς Ἑλλάδος στὶς παγκόσμιες ροές σταδιακὰ μειωνόταν. Σύμφωνα μὲ πρόσφατα στοιχεία τῆς Διασκέψεως τῶν Ἠνωμένων Ἐθνῶν γιὰ τὸ Ἐμπόριο καὶ τὴν Ἀνάπτυξη (2004), ἡ Ἑλλάς, μεταξύ 140 χωρῶν, κατατάσσεται ἀπὸ ἄποψη ἐλ-

κυστικότητα των ΞΑΕ στην τελευταία εικοσάδα. Η δυσμενής αυτή θέση διατηρήθηκε και μετά την ένταξη της Ελλάδος στην ΟΝΕ, παρά τη θεωρητική δυνατότητα που είχε η χώρα μας για βελτίωση σε ένα περιβάλλον ενοποιημένης οικονομίας. Σημειωτέον ότι αυτά συμβαίνουν, όταν διεθνώς παρατηρείται έκρηξη του όγκου των ΞΑΕ. Οι λόγοι που δά μπορούσαν να έρμηνεύσουν την αδυναμία αυτή προσελκύσεως ΞΑΕ και οι όποιοι έχουν συχνά επισημανθεί από ξένους επενδυτές, αλλά και από Έλληνες αναλυτές, είναι, πέραν εκείνων που αναφέρθηκαν ως προσδιοριστικοί του χαμηλού βαθμού ανταγωνιστικότητας, ή αδιαφάνεια πολλών διοικητικών διαδικασιών, ή μικρή παραγωγικότητα της εργασίας, το χαμηλό επίπεδο έρευνας και ανάπτυξεως καθώς και το ανεπαρκές, ως προς τη διασύνδεσή του με την παραγωγή, εκπαιδευτικό σύστημα.

Η κατακόρυφη μείωση των εισροών ΞΑΕ στη χώρα μας κατά τα τελευταία έτη είναι ιδιαίτερος άνησυχητική. Και αυτό, παρά το γεγονός ότι, σύμφωνα με εκτιμήσεις διεθνών οργανισμών, ή «δυναμική» θέση της, ως πόλου έλξεως εισροών παραμένει μάλλον σταθερή. Αυτό αποδίδεται, άφενός στο ότι οι έκροές επενδύσεων στο έξωτερικό από χώρες, από τις όποιες παραδοσιακά ή Ελλάδα άντλούσε επενδύσεις, κατευθύνονται πλέον σε άλλες ανταγωνίστριες χώρες και άφετέρου στο ότι ή κλαδική δομή των παγκόσμιων ροών επενδύσεων έχει αλλάξει εις βάρος των κλάδων που παραδοσιακά ήταν εκείνοι, στους όποιους ή χώρα μας προσέλκυε εισροές τέτοιων επενδύσεων. Ειδικότερα, παρατηρείται στροφή των γερμανικών ΞΑΕ σε χώρες, όπως ή Τσεχία, ή Σλοβακία, ή Βουλγαρία και ή Ρουμανία. Άνάλογα συμβαίνουν με τις έκροές ΞΑΕ από την Όλλανδία που στρέφονται πλέον προς την Ίρλανδία και σε διάφορες χώρες της Άσίας, όπως ή Σιγκαπούρη. Επίσης, οι βρετανικές έκροές ΞΑΕ κατευθύνονται προς την Ουγγαρία, την Τσεχία και όρισμένες ασιατικές χώρες.

Συμπερασματικώς, ή μείωση των εισροών ΞΑΕ στην Ελλάδα δέν αποτελεί συγκυριακό φαινόμενο. Αντίθετα, μπορεί να αποδοθεί σε κάποιο βαθμό, τουλάχιστον: Πρώτον, στη μείωση της συμμετοχής της Ελλάδος στην προσέλκυση έκροών για ΞΑΕ από χώρες που παραδοσιακά αποτελούσαν γι' αυτήν τις κύριες πηγές τέτοιων ροών (π.χ. Γερμανία, Όλλανδία, Μεγάλη Βρετανία). Δεύτερον, στη στροφή του επενδυτικού ενδιαφέροντος των χωρών που παραδοσιακά τροφοδοτούσαν με εισροές ΞΑΕ την Ελλάδα προς άλλες χώρες (π.χ. χώρες της Άνατολικής Ευρώπης), οι όποιες παρουσιάζουν ανταγωνιστικό πλεονέκτημα, σε σχέση με την Ελλάδα, λόγω χαμηλού κόστους εργασίας και, γενικά παραγωγής. Τρίτον, στη μείωση της συμμετοχής στις παγκόσμιες ροές ΞΑΕ συγκεκρι-

μένων κλάδων (π.χ. χημικά, πετρελαιοειδή), οί όποιοι παραδοσιακά προσέλκυαν εισροές ΞΑΕ στή χώρα.

Στρατηγική προσελκύσεως ξένων άμεσων επενδύσεων στην Ελλάδα

Η αδυναμία τής Ελλάδος νά προσελκύσει εισροές ΞΑΕ αποδίδεται, άφενός στο ότι παραδοσιακά ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα τής χώρας μας έχουν χαθεί προς όφελος άλλων ανταγωνιστριών χωρών χαμηλού κόστους και άφετέρου στις κλαδικές μεταβολές τής συνθέσεως τών έκροών ΞΑΕ, πού παρατηρούνται κατά τά τελευταία κυρίως έτη σέ παγκόσμιο επίπεδο. Είμαι, συνεπώς, φανερό ότι ή στρατηγική προσελκύσεως ΞΑΕ στην Ελλάδα πρέπει νά είναι δυναμική και νά βασίζεται, όχι στην προσπάθεια προβολής και έκμεταλλεύσεως παραδοσιακών συγκριτικών πλεονεκτημάτων - πού είναι πολύ πιθανό νά έχουν παύσει νά υπάρχουν - αλλά, κυρίως, στην προβολή νέων, πού νά είναι συμβατά με τις διαρθρωτικές μεταβολές τής παγκόσμιας οικονομίας και νά μπορούν νά άναδειχθούν με τή βοήθεια μιās καταλλήλως σχεδιασμένης οικονομικής πολιτικής.

Η έπιλεκτική προώθηση όρισμένων τύπων επενδύσεων στο πλαίσιο έφαρμογής συγκεκριμένης στρατηγικής είναι νοητή μόνο έφόσον, έχοντας έντοπίσει τά κρίσιμα στοιχεία, τά όποια στην περίπτωση τών επενδύσεων αυτών θά καθιστούσαν τήν Ελλάδα έλκυστικό τόπο έγκαταστάσεως διεθνών επενδυτών, άποφασίζεται συγχρόνως ή άσκηση ουσιαστικής πολιτικής τονώσεως τής ανταγωνιστικότητας τών κρίσιμων αυτών στοιχείων.

Γιά τόν σκοπό αυτό, στή μελέτη προτείνεται νά οργανωθεί μιá διαδικασία «στοχεύσεως», πού νά διαθέτει τις βασικές, τουλάχιστον, προϋποθέσεις άποτελεσματικότητας, με τήν έννοια ότι θά είναι συνεπής με τή γενική διατύπωση τής στρατηγικής και με τούς έξειδικευμένους στόχους τής. Ταυτοχρόνως, θά συντονίζεται με τά διαπιστωμένα ή αναδυόμενα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα τής ελληνικής οικονομίας. Έτσι, παρουσιάζεται μιá πρώτη προσέγγιση τής διαδικασίας αυτής, πού οργανωτικώς περιλαμβάνει 10 διαδοχικά στάδια, τά όποια βασίζονται και σέ πρότυπα πού έχουν καθιερωθεί και αποδώσει σέ άλλες χώρες.

Στή μελέτη τονίζεται ότι τά όποιαδήποτε πλεονεκτήματα άναπτυχθούν από τήν έφαρμογή μιās άποτελεσματικής πολιτικής προσελκύσεως ΞΑΕ θά παραμείνουν άνεργά, αν δέν έφαρμοσθεί και μιá άποτελεσματική στρατηγική προβολής τους και έπικοινωνίας με τούς δυνητικούς επενδυτές. Η έπικοινωνιακή αυτή στρατηγική άπευθύνεται προφανώς προς τó έξωτερικό. Πρέπει, όμως,

νά συνοδευθεί και από αντίστοιχη στρατηγική προς τὸ ἐσωτερικό, μὲ ἀποδέκτες, ὄσο κυρίως, ὁμάδες, πού εἶναι οἱ ἐγγύριες ἐπιχειρήσεις καὶ τὸ ἐργατικό δυναμικό. Τὸ τμήμα αὐτὸ τῆς ἐπικοινωνιακῆς στρατηγικῆς θεωρεῖται ἰδιαιτέρως σημαντικό, δεδομένου ὅτι ἡ πλήρης καὶ μεθοδικῶς διοχετευμένη πληροφόρηση - ἐνημέρωση τῆς κοινῆς γνώμης, ἀναφορικῶς μὲ τὰ γενικότερα ὀφέλη πού θὰ προκύψουν ἀπὸ τὴν εἰσροὴ ΞΑΕ, μπορεῖ νὰ ἐξασφαλίσει τὴν ἀπαραίτητη κοινωνικὴ συναίνεση γιὰ τὴν πολιτικὴν προσελκύσεως τέτοιων ἐπενδύσεων.

Πρέπει, τέλος, νὰ διευκρινισθεῖ ὅτι μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ἐξετάσεως τῶν ἐπενδύσεων ἐπιχειρεῖται, οὐσιαστικά, ἓνα εἶδος ἀνατομίας τοῦ ὅλου οἰκονομικοῦ μας προβλήματος. Ἀπὸ τίς διαπιστώσεις πού προκύπτουν γιὰ τὴ φύση τοῦ προβλήματος προσδιορίζεται, προφανῶς, καὶ ὁ χαρακτήρας τῶν ἐπιμέρους οἰκονομικῶν μέτρων πού πρέπει νὰ ληφθοῦν πρὸς ἀντιμετώπιση τῶν διαφόρων ἀδυναμιῶν τοῦ συστήματος. Πρωτεύει, ὅμως, ἡ συγκρότηση τῆς βασικῆς στρατηγικῆς, ἡ ὁποία, στὸ πλαίσιο τῆς παρουσιαζόμενης μελέτης, μπορεῖ νὰ ὑποστηριχθεῖ ὅτι ἔτυχε ἐπαρκοῦς ἐπεξεργασίας καὶ τῆς ἀναγκαίας θεμελιώσεως, ὥστε σὲ περίπτωσι υἱοθετήσεώς της, νὰ διασφαλίζεται ἡ ἐφεξῆς ἀπρόσκοπτη πορεία τῆς οἰκονομίας πρὸς ἀνώτερο ἐπίπεδο ἀναπτύξεως.

S U M M A R Y

The problem of investments: Main features and policy proposals

Investments, both public and private ones, constitute the driving force of development, especially in modern competitive economies where state intervention is limited. The Greek economy, throughout the post war period, went through different phases with regard to its rate of growth and its structure. These phases also contained crucial investment issues, to an extent that makes the two macroeconomic magnitudes – development and investments – closely interlinked. The present study's aim is to investigate the so-called "problem of investment" and try to explain the reasons underlying low investment activity and economic policy's apparent inability to sufficiently stimulate it. Also, to examine in particular the issue of foreign direct investment in the Greek economy and to formulate policy proposals for upgrading the country's attractiveness for both international and local investors.

Chapters 2 and 3 examine the main features of the investment decision making process and the special attributes of various investors' categories. It is argued that there are no grounds for distinguishing "foreign" from "domestic" investors, unless one recognises that those in the former category are in a better position to contribute special – tangible and intangible – resources to the host country's economy.

A large part of the study (Chapters 4 to 7), analyses and comments on the economic policy past record in areas such as the labour market, prices and incomes policy, foreign exchange and monetary policy, deregulation and privatisation policies and also the stabilisation programmes implemented throughout the post war period. The commentary presented is focused on such policies' effectiveness and, in particular, on their impact on the economy's competitiveness.

The question of foreign direct investment is tackled in Chapters 8 and 9. Their low levels, in absolute terms as well as relatively to other European Union countries (both old and new ones), is treated as a real weakness, both in the sense that Greece is deprived from resources which could be used for its overall development effort, but also because low confidence by international

investors is a clear indication for the country's low competitiveness. The study tries to identify the main factors discouraging foreign firms from investing in Greece and, in contrast, direct their activities to other Balkan and East European countries.

Based on the above, the study finally presents (Chapters 10 and 11) a set of policy proposals addressed to economic and organisational aspects of an efficient mechanism through which more foreign investment could be persuaded to consider Greece as a base for expanding their activities for both the local and neighboring markets.

ΔΗΜΟΣΙΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 25^{ΗΣ} ΜΑΪΟΥ 2006

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

Απολογισμός δράσεως και προοπτικές του Κέντρου Έρευνας της Έλληνικής Λαογραφίας με την ευκαιρία της επίσημης εγκαταστάσεώς του στο κτήριο επί της οδού Ήπιτου 3, υπό του Ακαδημαϊκού κ. Κωνσταντίνου Δρακάτου.

Με την ευκαιρία των επίσημων εγκαινίων του κτηρίου του Κέντρου Έρευνας της Έλληνικής Λαογραφίας έδωθή μου, ως Πρόεδρος της Έφορευτικής Έπιτροπής του, να ενημερώσω την Όλομέλεια για τὸ ἔργο πὸ ἐπιτελεῖ τὸ Κέντρο αὐτό, τίς προοπτικὲς πὸ διανοίγονται, ἀλλὰ καὶ τίς δυνατότητες πὸ ὑπάρχουν διαφυλάξεως καὶ περαιτέρω ἀξιοποιήσεως τοῦ λαογραφικοῦ ὕλικου.

Ἀρχικῶς, τὸ 1918 ὁ Νικόλαος Πολίτης ἴδρυσε τὸ «Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον», τὸ ὁποῖο τὸ 1926 ὑπῆχθη στὴ δικαιοδοσίᾳ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν καὶ τὸ 1966 μετονομάσθηκε σὲ «Κέντρο Έρευνας τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας». Σταθμὸ στὴν ἐξέλιξή του ἀπετέλεσε ὁ ἐκσυγχρονισμὸς τοῦ τρόπου λειτουργίας του καὶ ἰδιαίτερος ἡ ψηφιοποίησις τοῦ πλούσιου ἀρχαίου ὕλικου του, πὸ πραγματοποιήθηκαν χάρις στὴ βοήθεια τῶν εὐρωπαϊκῶν προγραμμάτων.

Ἀποφασιστικῆς σημασίας παράγων γιὰ τὴν ἀνάπτυξή τοῦ Κέντρου Λαογραφίας ὑπῆρξε ἡ ἀντιμετώπισις τοῦ προβλήματος τῆς στεγασεώς του, ἡ ὁποία ἐπετεύχθη μετὰ τὴν ἀγορὰ ἀπὸ τὸ Ἴδρυμα Λίλιαν Βουδούρη, γιὰ λογαριασμὸ τοῦ Κέντρου Λαογραφίας, τοῦ νεοκλασικοῦ κτηρίου τῆς οδού Ήπιτου 3. Τὸ κτήριο αὐτὸ ἐπισκευάσθηκε δαπάναις τοῦ Ἰδρύματος Λίλιαν Βουδούρη, τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν καὶ τῆς ἐταιρείας «Θεμελιοδομή». Πρὸς τοὺς χορηγοὺς αὐτοὺς ἡ Έφορευτικὴ Έπιτροπὴ τοῦ Κέντρου Λαογραφίας ἐκφράζει τὴ βαθύτατὴ εὐγνωμοσύνη τῆς. Ἡ μεταστέγασις ἔγινε ἤδη ἀπὸ τὸ 2003 καὶ ἐνῶ συνεχίζονταν οἱ

έργασίες πλήρους ανακαινίσεως. Έτσι, αφού τακτοποιήθηκαν όλες οι συλλογές του Κέντρου Λαογραφίας, στις 2 Ιουνίου 2006 δά γίνονται τὰ ἐπίσημα ἐγκαίνια τοῦ κτηρίου, παρουσία τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας.

Οἱ βασικοὶ σκοποὶ στοὺς ὁποίους ἀποβλέπει ἡ λειτουργία τοῦ Κέντρου Λαογραφίας εἶναι οἱ ἀκόλουθοι:

- Συγκέντρωση τῶν δημοσιευμένων κειμένων τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ καὶ σύνταξη βιβλιογραφίας.
- Ἐμπλουτισμὸς τοῦ ἀδημοσίετου ὑλικοῦ ἀπὸ τὴν προφορικὴ παράδοση.
- Διατήρηση τῶν κειμένων τῶν Λαογραφικῶν Συλλογῶν τοῦ Κέντρου.
- Ταξινόμηση σὲ εἰδικὰ ἀρχεῖα τῆς λαογραφικῆς ὕλης.
- Ἐκδόση τῆς Ἐπετηρίδος τοῦ Κέντρου Λαογραφίας, καθὼς καὶ αὐτοτελῶν ἐπιστημονικῶν ἔργων.

Ὡς πρὸς τὴν ὑποδομὴ τοῦ Κέντρου Λαογραφίας πρέπει, ἐν πρώτοις, νὰ γίνῃ ἀναφορὰ στὴ λειτουργοῦσα εἰδικὴ λαογραφικὴ βιβλιοθήκη, ποὺ διαθέτει 20.000 καὶ πλέον λήμματα, μεταξύ τῶν ὁποίων ὑπάρχουν σπάνιες λαογραφικὲς ἐκδόσεις τοῦ 19ου αἰῶνα καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 20ου αἰῶνα. Ἐπιπλέον, τὸ Κέντρο Λαογραφίας διαθέτει τίς ἀκόλουθες κατηγορίες ἀρχεῖακοῦ ὑλικοῦ, ἀνέκδοτου κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος του:

- Ἀρχεῖο Χειρογράφων. Αποτελεῖται ἀπὸ 8.000 περίπου χειρόγραφα, τὰ ὁποῖα προέρχονται ἀπὸ ἐπιτόπιες ἔρευνες τῶν συντακτῶν - ἐρευνητῶν ἢ ἐξωτερικῶν συνεργατῶν καὶ φίλων τῆς Λαογραφίας. Ἔχει προγραμματισθεῖ ἡ σταδιακὴ ψηφιοποίηση τῶν χειρογράφων, μέσω τοῦ συστήματος εἰδικῶν βάσεων δεδομένων, στὸ πλαίσιο τῶν εὐρωπαϊκῶν προγραμμάτων.
- Ἐθνικὴ Μουσικὴ Συλλογὴ. Πρόκειται γιὰ ὑλικὸ μεγάλης ἐθνικῆς σημασίας, ἀφοῦ οἱ ἠχογραφήσεις αὐτὲς εἶναι ἀπὸ τίς παλαιότερες σωζόμενες στὸν χῶρο τῆς παραδοσιακῆς μουσικῆς. Εἶναι ἀναγκαῖα ἡ συντήρηση καὶ μεταγραφή τῶν 44 κυλίνδρων σὲ ψηφιακὸ μέσο.
- Ἐθνικὴ Δισκοθήκη. Διαθέτει 13.000 περίπου δίσκους βινυλίου καὶ πυκνῆς ἐγγραφῆς εἰς διπλὸν καὶ ἔμπλουτίζεται συνεχῶς μὲ νέο ὑλικό.
- Κινηματογραφικὸ Ἀρχεῖο. Διαθέτει 82 κινηματογραφῆσεις λαογραφικῶν θεμάτων σὲ ταινίες τῶν 16 mm μήκους 8.500 περίπου μέτρων. Καταβάλλονται προσπάθειες γιὰ τὴν ψηφιοποίηση τοῦ κινηματογραφικοῦ αὐτοῦ ὑλικοῦ.
- Μουσικακὴ Συλλογὴ. Αριθμεῖ 1.000 περίπου ἀντικείμενα, ποὺ εἶναι

άγροτικά έργα, σκευή, ένδυμασίες, είδη κεραμικής, μουσικά όργανα και άλλα. Τά άντικείμενα αυτά έχουν συντηρηθεϊ και καταγραφεί σε ειδική ήλεκτρονική βάση δεδομένων.

- Φωτογραφικό Αρχείο. Περιλαμβάνει 10.000 περίπου φωτογραφίες. Στο πλαίσιο ειδικών προγραμμάτων, πραγματοποιεϊται ή ήλεκτρονική αρχειοθέτηση του υλικού και ή τοποθέτησή του σε ειδικές φωτοθήκες.

Η επιστημονική και έρευνητική δράση του Κέντρου Λαογραφίας αποτυπώνεται, κατά κύριο λόγο, στις εκδόσεις του, που εϊναι και πολλές και σημαντικές. Σε αυτές περιλαμβάνονται ή Έπετηρίς του Κέντρου Έρευνας τής Έλληνικής Λαογραφίας, που αποτελεϊ τó επίσημο όργανό του και, εκτός σειρών, 7 μονογραφίες, κατά τήν τελευταία πενταετία, οι όποιες άφορούν στην έλια και τó λάδι, τó άλεύρι και τó ψωμί, τήν ευρωπαϊκή άκριτική παράδοση κ.λπ. Μια νέα σειρά καθιερώθηκε από τó 2002 για τή δημοσίευση άνέκδοτων χειρογράφων με τίτλο «Πηγές του Λαϊκού Πολιτισμού».

Σημειωτέον ότι τó Κέντρο Λαογραφίας, πρós εκπλήρωση τών σκοπών του, αναπτύσσει και όρισμένες άλλες δράσεις, όπως εϊναι: ή όργάνωση συνεδρίων (για τήν έλια και τó λάδι κ.λπ.), μουσειών (για τούς άκριτες τής Ευρώπης κ.λπ.), εκδόσεων («Έλαίος Έγκώμιον» κ.λπ.). Έπιπλέον, κατά τά τελευταία έτη στο έν λόγω Κέντρο εκτελέσθηκαν περι τά 10 έρευνητικά και όργανωτικά προγράμματα, που χρηματοδοτήθηκαν από τή Γενική Γραμματεία Έρευνας και Τεχνολογίας, τήν Έπιτροπή Έρευνών τής Ακαδημίας Αθηνών, από διεθνείς πόρους και τó Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης.

Από όσα εξετέθησαν προκύπτει ότι τó Κέντρο Λαογραφίας, άφού έλυσε τά βασικά του προβλήματα, πέρασε σε φάση που έπιτρέπει τήν άντιμετώπιση του όλου θέματος τής λαογραφίας σε ένδική κλίμακα, με βάση πάντοτε τήν ουσιώδη σημασία που έχει για τήν έλληνική κοινωνία ó λαογραφικός θησαυρός. Πρós τó παρόν περιοριζόμαστε στην κατάθεση όρισμένων σκέψεων, που εκπηγάζουν από τή διαπίστωση ότι στον έλληνικό χώρο ύπάρχει έγκατεσπαρμένο αξιόλογο υλικό, τó όποιο κινδυνεύει νά φθαρεί (ή και νά άπολεσθεϊ), αν δέν διαφυλαχθεϊ έγκαιρως και, πάντως, δέν τύχει έρευνητικής αξιοποιήσεως.

Μια πρώτη ένέργεια εϊναι ή άπογραφή του υλικού και ή μηχανογράφηση του. Άλλά στο θέμα αυτό έχει σημειωθεϊ σημαντική πρόοδος, χάρη στο έφαρμοζόμενο πρόγραμμα τής «Κοινωνίας τής Πληροφορίας». Παραλλήλως, πρέπει νά καταγραφούν οι σχετικώς σοβαροί (κατόπιν αξιολογήσεως) τοπικοί φορείς (σύλλογοι, ένώσεις, καθώς και φυσικά πρόσωπα), προκειμένου νά έπιτευχθεϊ, σε

οργανωμένη βάση, συντονισμός τῆς ὅλης προσπάθειας σὲ ζητήματα προστασίας, συντηρήσεως, ἔρευνας καὶ προβολῆς τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Εὐελπιστοῦμε ὅτι τὸ Κέντρο Λαογραφίας σύντομα θὰ εἶναι σὲ θέση νὰ ὑποβάλει ἓνα σχέδιο δράσεως πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτή.

Στὸ ἔργο αὐτὸ σημαντικώτατη ἦταν ἡ συμβολὴ τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ κ. Πάνου Λιγομενίδη, ὁ ὁποῖος ὡς Ἐπόπτης τοῦ Κέντρου Λαογραφίας παρεῖχε πάντοτε τις πολύτιμες συμβουλές του.

Ἐχοντας συμπληρώσει ὡς Πρόεδρος τῆς Ἐφορευτικῆς Ἐπιτροπῆς ὀκταετῆ θητεία, αἰσθάνομαι τὴν ἀνάγκη νὰ ἀποδώσω τὸν ὀφειλόμενο ἔπαινο στὴ Διευθύντρια κα Αἰκατερίνη Καμηλάκη, γιὰ τὸ πολὺ ἐπιτυχὲς ἔργο ποὺ ἐπετέλεσε καὶ τις ποικίλες πρωτοβουλίες ποὺ ἀνέπτυξε, ὄχι μόνον στὸν ἐλλαδικὸ χῶρο, ἀλλὰ καὶ μὲ διεθνεῖς συνεργασίες. Ἰδιαιτέρη ἀναφορὰ πρέπει νὰ γίνῃ στὰ στελέχη καὶ τὸ λοιπὸ προσωπικὸ γιὰ τὴ σημαντικὴ συμβολή τους στὴν ἐπίτευξη τῶν σκοπῶν τοῦ Κέντρου Λαογραφίας.

ΔΗΜΟΣΙΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 15^{ΗΣ} ΙΟΥΝΙΟΥ 2006

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΒΙΒΛΙΟΥ

Γεωργίου Σχινᾶ, Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας τοῦ Δικαίου, ὑπὸ τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ κ. Κωνσταντίνου Δεσποτόπουλου.

Παρουσιάζω τὸ βιβλίο τοῦ Γεωργίου Μ. Σχινᾶ, *Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας τοῦ Δικαίου*, Τόμος Α', 2005, καὶ προβαίνω στὴν παρουσίαση αὐτὴ ἀπὸ συναίσθηση χρέους γιὰ τὸν πνευματικὸ μὶχθο τοῦ συγγραφέως, ἐδραιωμένη ἄλλωστε καὶ στὴν οἰκειότητά μου πρὸς τὸ θέμα τοῦ βιβλίου, καθὼς στὶς τρίτη καὶ τέταρτη δεκαετίες τῆς ζωῆς μου, παρὰ τὴν πληθυσμὸν πνευματικῶν ἐνδιαφερόντων πολλαπλῶν καὶ ἀντίστοιχων ἐπιδόσεων, ὑπῆρξα προπάντων ἀφοσιωμένος διάκονος τῆς φιλοσοφίας τοῦ δικαίου, μὲ καρπὸ τῆς ἐνθουσιαστικῆς ἐκείνης περισυλλογῆς τὸ κύριο ἔργο μου «Φιλοσοφία τοῦ δικαίου».

Τὸ παρουσιαζόμενον βιβλίο, 624 σελίδων μεγάλου σχήματος, ἀποτελεῖ ἐπίτευγμα καὶ ὑπόσχεση· καθὼς ἀπὸ τὸν συνδυασμὸ τοῦ τίτλου «Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας τοῦ Δικαίου» καὶ τοῦ ὑπότιτλου «Τόμος Α', Προσωκρατικοὶ φιλόσοφοι καὶ ποιηταὶ ἀπὸ τοῦ Ὀμήρου μέχρι τοῦ Εὐριπίδου» δηλώνεται ἡ συντελεσμένη ἀπὸ τὸν συγγραφέα ἔρευνα καὶ ὑποδηλώνεται ἡ μέλλουσα νὰ συντελεσθεῖ.

Ἡ συγκροτημένη φιλοσοφία τοῦ Δικαίου γεννήθηκε ἀλλὰ καὶ μεγαλύνθηκε στὴν πόλη τῶν Ἀθηνῶν, μὲ τὴν προεργασία τῶν Σοφιστῶν καὶ μὲ τὰ ἔργα τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους· ἐνῶ ἡ φιλοσοφία γενικὰ, ὑπενδυμίζω, γεννήθηκε στὶς παρυφές τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, στὴν Μίλητο καὶ στὴν Ἐφέσο καὶ στὴν Ἑλέα, ἀπὸ τοὺς Μιλήσιους Θαλῆ, Ἀναξίμανδρο καὶ Ἀναξίμενη, ἀπὸ τὸν Ἐφέσιον Ἡράκλειτο, καὶ ἀπὸ τὸν Ἑλεάτη Παρμενίδη, «αἰδοῖόν τε δεινόν τε» κατὰ Πλάτωνα.

Ἡ νεώτερη ὅμως ἱστορική ἔρευνα τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας ἐπιμένει στήν ἀνίχνευση νοημάτων φιλοσοφίας, διάσπαρτων ἤδη στήν ποίηση τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, κατ' ἐξοχήν τοῦ Ἡσιόδου. Παρόμοια, λοιπόν, ἐνδείκνυται καί ἡ ἀναζήτηση νοημάτων, προδρομικῶν, φιλοσοφίας τοῦ δικαίου στά ἔργα τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν καί τῶν πρώτων Ἑλλήνων φιλοσόφων, τῶν συμβατικά λεγόμενων Προσωκρατικῶν, ἀλλά καί τῶν περίφημων Ἑπτὰ σοφῶν τῆς Ἑλλάδος. Δικαιῶνεται, ἄρα, ὁ τίτλος τοῦ προκειμένου βιβλίου «Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας τοῦ Δικαίου», ὡς πρώτου ὅμως τόμου τοῦ ὑπὸ συγγραφήν ὄλου ἔργου.

Με περισσὴν ἐπιμονή καί ὑπομονή ἀνιχνεύει ὁ συγγραφεὺς στήν *Ἰλιάδα* καί στήν *Ὀδύσεια* τοῦ Ὀμήρου, ὅπως καί στά ἔργα τῶν ἄλλων ποιητῶν, νοήματα δικαίου καί δικαιοσύνης· παραθέτει αὐτούσια τὰ χωρία, τὰ μεταφράζει καί τὰ σχολιάζει, βοηθημένος καί ἀπὸ τῆ νομικῆ ἐπιστημοσύνη του.

Καί ὑπάρχουν ἀξιόλογα νοήματα δικαίου, στήν ἀρχέγονη ἔστω νόσή τους, ἐκφρασμένα μὲ τις λέξεις «θέμις» καί «δίκη», ἀλλά καί χωρία καταδικαστικά τῆς ἀδικίας, ὅχι μόνο στήν *Ἰλιάδα*, ἔπος τοῦ πολέμου προπάντων, ἄρα γιὰ διανθρώπινες σχέσεις καί μάλιστα φονικά συγκρουσιακές, ἀλλά καί στήν *Ὀδύσεια*, ἔπος κυρίως τῆς καρτερίας τοῦ πολύπλαγκτου ἀνθρώπου στὸν πολύτροπο ἀγῶνα του ἀντίκρου στήν ἀδυσώπητη Φύση. Ὑπάρχει στήν *Ὀδύσεια* μάλιστα καί μνεία τοῦ ὀριακά ἐννοημένου, δίχως εὐρύτερη τῆς οἰκογένειας κοινωνία, τρόπου ζωῆς, ὅπως τῶν Κυκλώπων.

Οἱ κατὰ Ὀμηρον «διογενεῖς βασιλεῖς» μὲ τὸ σκῆπτρο τους παρέχουν τὴν εὐκαιρία γιὰ περιγραφή καί ἀξιολόγηση τῆς μυθικομαγικά θεμελιωμένης κρατικῆς ἐξουσίας - μυθικά μὲ τὴ διογένεια, μαγικά μὲ τὸ σκῆπτρο - ὑπαρκτῆς πρὶν τὴν ἀντικατάστασή της ἀπὸ τὴν λογικά, μὲ τὸν διάλογο στήν «ἀγορά», θεμελιωμένη πολιτικὴ ἐξουσία, ὑπαρκτὴ μόνο στὴ δημοκρατία, πολίτευμα διαπλασμένο ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας τῆς μετὰ-ὀμηρικῆς ἀλλὰ καί μετὰ-ἠσιόδειας ἐποχῆς, ἀρχικά στὶς πόλεις τῆς Ἰωνίας.

Γιὰ τὴν ἀξία τῶν ἔργων τοῦ Ἡσιόδου *Θεογονία* καί *Ἔργα καί Ἡμέραι* ὡς πρὸς τὴ φιλοσοφία τοῦ δικαίου ἐπικαλεῖται ὁ συγγραφεὺς καί τὴ γνώμη τοῦ ἀειμνήστου φίλου μου Olof Gigon, ὅτι αὐτὰ καί ἀποτελοῦν τὴν ἀπαρχὴ τῆς εὐρωπαϊκῆς φιλοσοφίας τοῦ δικαίου ὅπως ἐξάλλου, ἐμεῖς προσθέτομε, καί τῆς φιλοσοφίας τῆς Ἱστορίας (βλ. C. Despotopoulos, *Philosophy of History in ancient Greece*, 1991, σελ. 15-23). Καί εἶναι πλούσια ἡ συγκομιδὴ τοῦ συγγραφέως ἀπὸ τὰ ἠσιόδεια ἔπη σὲ ρήσεις γιὰ στοιχεῖα σπουδαῖα τοῦ δικαίου, εἴτε σὲ παραινετικὲς ἐξάρσεις τῆς ἀξίας τῆς δικαιοσύνης. Ἀξίζει νὰ τονισθεῖ ὅτι ὁ Ἡσιόδος χαρα-

κτηρίζει τὴ δικαιοσύνη ὡς ἰδίωμα τοῦ ἀνθρώπου, καίρια διαχωριστικό του ἀπὸ τὰ ζῶα (*Ἔργα καὶ Ἡμέραι*, 276-280), ἐνῶ ἐξ ἄλλου καὶ ὑψώνει σὲ καθεστῶς σχεδὸν θεότητας ἔννοιες εἴτε ἀξίες τοῦ δικαίου, προσωποποιημένες, ὅπως ἡ Θέμις, ἡ Εὐνομία, ἡ Δίκη, ἡ Νέμεσις.

Στὴν προβολὴ ἀπὸ τὸν Σόλωνα καίριων νοημάτων δικαίου ἐπιμένει ὁ συγγραφεὺς ἰδιαίτερα. Ἐξάγει τὴν ἐπινόηση θεσμῶν, τὸ ἐξισορροπητικό τῶν ἀντίθετων συμφερόντων πνεῦμα τους, καὶ τὴ σύστασή τους μὲ συμμόρφωση τῶν ἐπιταγῶν τῆς ἠθικῆς πρὸς τὰ ὅρια τοῦ ἐφικτοῦ. Ἐντυπωσιάζει ὁ ἠθικώτατος ὀρισμὸς τοῦ γάμου, συνεπαγόμενος καὶ τὴν ἀπαγόρευση τῆς προικῆς. Ὅπως γράφει ὁ Πλούταρχος (*Σόλων XX*), ὁ Σόλων καθόριζε γιὰ τὴ γυναίκα νὰ ἔχει κατὰ τὸν γάμο της καὶ νὰ εἰσκομίζει στὸν νέο χῶρο τῆς ζωῆς της μόλις «ἰμάτια τρία καὶ σκεύη μικροῦ νομίσματος ἀξία», «οὐ γὰρ ἐβούλετο μισθοφόρον οὐδ' ὄνιον εἶναι τὸν γάμον, ἀλλ' ἐπὶ τεκνώσει καὶ χάριτι καὶ φιλότῃ γίγνεσθαι τὸν ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς συνοικισμὸν». Ἐντυπωσιάζει ἐπίσης ἡ κατὰ Πλούταρχον (*Σόλων XVIII*) θέσπιση ἀπὸ τὸν Σόλωνα τοῦ δικαιώματος κάθε πολίτου νὰ διώξει δικαστικά τὸν δράστη ἀδικήματος ἐναντίον ἄλλου πολίτου: «καὶ γὰρ καὶ πληγέντος ἐτέρου καὶ βιασθέντος ἢ βλαβέντος, ἐξῆν τῷ δυναμένῳ καὶ βουλομένῳ γράφεσθαι τὸν ἀδικοῦντα καὶ διώκειν». Ἡ θέσπιση τοῦ δικαιώματος αὐτοῦ ἀποσκοποῦσε στὴν ἐμπέδωση τῆς ἀκέραιης ἀλληλεγγύης μεταξὺ τῶν πολιτῶν: «ὀρθῶς ἐδίξοντο τοῦ νομοθέτου τοὺς πολίτας ὡσπερ ἐνὸς μέρους συναισθάνεσθαι καὶ συναλλαγεῖν ἀλλήλους». Ἡ ἐκφραση τῆς ἀκέραιης αὐτῆς ἀλληλεγγύης, ἃς μοῦ ἐπιτραπεῖ νὰ προσθέσω, ἀντιστοιχεῖ ὀλικὰ σχεδὸν πρὸς ὅ,τι γράφει ὁ Πλάτων, ἀπόγονος ἐκ μητρὸς τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Σόλωνος: «ἐνὸς δὴ, οἶμαι, πάσχοντος τῶν πολιτῶν ὅτιοῦν ἢ ἀγαθὸν ἢ κακόν, ἢ τοιαύτη πόλις μάλιστα τε φήσει ἑαυτῆς εἶναι τὸ πάσχον, καὶ ἢ συνησθῆσεται ἅπασα ἢ ξυλλυπῆσεται» (*Πολιτεία* 462 de). Χαρακτηριστικὴ τῆς περὶ τὸ δίκαιον κομψοπέειας τοῦ Σόλωνος εἶναι ἡ ρήση του γιὰ τὸν ποινικὸ νόμο: «τῶν μὲν δειλῶν φόβος, τῶν δὲ τολμηρῶν κόλασις».

Ἐξαντλητικὰ ἐπισκοπεῖ ὁ συγγραφεὺς τὰ σωζόμενα ἔργα εἴτε ἀποσπάσματα ἔργων τῶν ἀρχαιότερων λυρικῶν ποιητῶν, Καλλίνου, Τυρταίου, Ἀρχιλόχου, Σιμωνίδου τοῦ Ἀμοργίνου, Μιμνέρμου, Ἀλκμάνος, Σαπφοῦς, Ἀλκαίου καὶ ἀναζητεῖ σ' αὐτὰ ὅ,τι ἐλάχιστα ἔστω εἶναι ἀναγώγιμο στὴ φιλοσοφία τοῦ δικαίου. Ἐπισημαίνει ὅσα πολὺ σημαντικὰ γιὰ τὸ Δημόσιο Δίκαιο περιέχει τὸ ποίημα τοῦ Τυρταίου *Εὐνομία*. Δὲν ἐξάγει ὅμως, ὅπως ἔπρεπε, τὴ σημασία τῶν δυὸ σπουδαιότερων στίχων: τοῦ μὲ ὑποκείμενο τοὺς πολίτες («δημότας ἀνδρας») καίριου στίχου «εὐθείαις ῥήτραις ἀνταπαμειβομένους», ἐκφραστικοῦ τοῦ πολιτικοῦ

διαλόγου, ἐδραίου στοιχείου τῆς δημοκρατίας, καὶ τοῦ ἄλλου σπουδαίου στίχου «δήμου δὲ πλήθει νίκη καὶ κάρτος ἔπεσθαι», ἐκφραστικοῦ τῆς ἀρχῆς τῆς πλειοψηφίας, οὐσιωδέστατης γιὰ τὴ λειτουργία τῆς δημοκρατίας. Ἔχω ἐξᾶραι τὴ σημασία τῶν δύο στίχων αὐτῶν πρὶν ἀπὸ ἀρκετὰ χρόνια. (Βλ. Δεσποτοπούλου, *Μελετήματα Φιλοσοφίας τοῦ δικαίου*, 2004, σελ. 155-156). Ἐπαναλαμβάνω καὶ τώρα, ὅτι ἐνέχουν τὴν οὐσία τοῦ ἀπαλλαγμένου ἀπὸ μυθικό-μαγικά στοιχεῖα πολιτεύματος, συνδυαστικῶν τῶν ὑπαγορεύσεων τῆς λογικῆς μετὰ τὴν ἄσκησιν τῆς ἐλευθερίας.

Ἐπίμονα, ἐπίσης, ἀνάζητεῖ ὁ συγγραφεὺς σπέρματα ἔστω φιλοσοφίας τοῦ δικαίου σὲ ἀποφθέγματα καθενὸς ἀπὸ τοὺς ἄλλους πλὴν τοῦ Σόλωνος «Ἐπτὰ σοφούς», καὶ ἰδιαίτερα τοῦ Χίλωνος, τοῦ Πιπτακοῦ, τοῦ Κλεοβούλου, τοῦ Περιάνδρου καὶ τοῦ Βίαντος. Ἡ συγκομιδὴ του εἶναι πενιχρή, καθὼς ὅσα παραδέτει, ἂν καὶ σημαντικώτατα, ὅμως ἀποτελοῦν μᾶλλον ἐκφράσεις πρακτικῆς σοφίας εἴτε ἠθικῆς ὑψηλοφροσύνης, καὶ μόλις ἐλάχιστα εἶναι ἀναγώγιμα στὴ φιλοσοφία τοῦ δικαίου.

Ἐλάχιστα συνάγει ἐπίσης ὁ συγγραφεὺς, σημαντικὰ ὅμως τῆς οὐσίας τοῦ δικαίου, ἀπὸ διασωσμένα μόλις ἀποφθέγματα εἴτε ἀποσπάσματα ἔργων τῶν Μιλησίων φιλοσόφων Θαλοῦ, Ἀναξιμάνδρου, Ἀναξιμένου.

Ἄξια μνείας εἶναι ἡ ἐρώτησις πρὸς τὸν Θαλῆ «πῶς ἂν ἄριστα καὶ δικαιοῦτα βιώσαιμεν», ὅπου ἡ κατὰ ὑπέρτατη δικαιοσύνη συμπεριφορὰ τοῦ ἀνθρώπου φέρεται ὡς σύνδρομη ἀλλὰ καὶ συστατικὴ τῆς ἀριστῆς συμπεριφορᾶς στὴ ζωὴ του καὶ προπάντων ἡ ἀπάντησις τοῦ Θαλοῦ «ἐὰν ἂ τοῖς ἄλλοις ἐπιτιμῶμεν, αὐτοὶ μὴ δρῶμεν».

Ἄξιο μνείας ἐπίσης εἶναι τὸ πολλαπλὰ σχολιαζόμενο ἀπόσπασμα τοῦ ἔργου τοῦ Ἀναξιμάνδρου «ἐξ ὧν δὲ ἡ γένεσις ἐστὶ τοῖς οὐσί καὶ τὴν φθορὰν εἰς ταῦτα γίνεσθαι κατὰ τὸ χρεῶν διδόναι γὰρ αὐτὰ δίκην καὶ τίσιν ἀλλήλοις τῆς ἀδικίας κατὰ τὴν τοῦ χρόνου τάξιν». Στὸ σπουδαιότατο αὐτὸ ἀπόσπασμα, ὅπου ἐκφράζεται βασικὸ δόγμα ὄντολογίας, ἐρμηνευτικὸ τῆς φθορᾶς τῶν ὄντων, ὡς ἀναγκαστικὰ ὀφειλόμενης ἐπιστροφῆς στὴν πηγὴ τῆς γενέσεώς τους, ἐξηγεῖται καὶ οἶονεὶ καταξιώνεται ἡ ὀφειλόμενη αὐτῇ ἐπιστροφή μετὰ χρῆσιν ἐννοιῶν δικαίου, ὅπως «δίκη», «τίσις», «ἀδικία»: ἡ γένεσις χαρακτηρίζεται ὡς διάπραξις ἀδικίας, ἡ φθορὰ ὡς ἔργο ἀνταποδοτικῆς δικαιοσύνης («διδόναι αὐτὰ δίκην καὶ τίσιν ἀλλήλοις τῆς ἀδικίας»), ἐπιτελούμενο ἐξ ἄλλου «κατὰ τὴν τοῦ χρόνου τάξιν», χωρὶς ἀγνόησις δηλαδὴ τῆς κρίσιμης συμβολῆς τοῦ χρόνου στὴν ἐπέλευση τῆς φθορᾶς.

Πολλά και σημαντικά εκθέτει ο συγγραφέας στο κεφάλαιο για τους Πυθαγορείους, καθώς ιδιαίτερα παραθέτει σχόλια του κατ' Αριστοτέλη πυθαγορείου όρισμού του δικαίου: «ὠρίζοντο γὰρ ἀπλῶς τὸ δίκαιον τὸ ἀντιπεπονθὸς ἄλλω». Εὐστοχα ἐρμηνεύει καὶ τὴν συνήθως παρανοημένη ἐκφράση τοῦ πυθαγορείου Ἀρχύτου «λογισμός», ἂν καί, ὅπως φαίνεται, ἀγνοεῖ τὴν μελέτη μου, ὅπου ἐξαίρω τὴν μεγάλη ἀξία τοῦ κατ' Ἀρχύταν «λογισμοῦ», ὅχι μόνον ὡς θεσμοῦ ἀναδιανεμητικῆς δικαιοσύνης, ἀλλὰ προπάντων ὡς θεσμοῦ δημοσιονομικῆς πολιτικῆς, ἀποτρεπτικῶν τῶν κοινωνικῶν ἀντιθέσεων καὶ συγκρούσεων (Βλ. Δεσποτοπούλου, *Φιλοσοφία καὶ Διαλεκτική*, Ἐκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 1990, σελ. 149-155). Μνημονεύει καὶ τὴ χρήση ἀπὸ τὸν πυθαγόρειο ἔξοχο ἰατροῦ καὶ ἀνθρωπολόγο Ἀλκμαίωνα τῶν λέξεων «ἰσονομία» καὶ «μοναρχία», στὸν ὅρισμὸ τῆς «ὑγείας» καὶ τῆς «νόσου»: «τῆς μὲν ὑγείας εἶναι συνεχτικὴν τὴν ἰσονομίαν τῶν δυνάμεων, ὑγροῦ, ξηροῦ, ψυχροῦ καὶ τῶν λοιπῶν, τὴν δ' ἐν αὐτοῖς μοναρχίαν νόσου ποιητικὴν».

Ἡ ἐπίμονη καὶ εἰσδυτικὴ ἔρευνα τοῦ συγγραφέως στὰ σωζόμενα χωρία ἔργων τῶν Ἑλεατῶν φιλοσόφων, μὲ ἀναφορὰ ἐμβριδέστατη καὶ στὴ βιβλιογραφία, ὀλίγα μόνον ἀποδίδει. Ἐπισημαίνεται ἡ ἀποδοκιμασία τοῦ θεσμοῦ τοῦ ὅρκου ἀπὸ τὸν Ξενοφάνη. Προβάλλονται καὶ σχολιάζονται οἱ ἐκφράσεις τοῦ Παρμενίδου «Δίκη πολῦποιος» καὶ «θέμις τὲ δίκη».

Παρόμοια ἔρευνα στὰ σωζόμενα χωρία τοῦ ἔργου τοῦ Ἡρακλείτου ἐπικεντρώνεται ιδιαίτερα στὶς ἐκφράσεις «Δίκης ὄνομα οὐκ ἂν ἦδεσαν, εἰ ταῦτα μὴ ἦν», «εἰ γὰρ μὴ ἦσαν, ἀνέδην ἂν ἐπονηρεύεσθε», «τρέφονται πάντες οἱ ἀνθρώπειοι νόμοι ὑπὸ ἐνός, τοῦ θείου», «νόμος καὶ βουλή πείθεσθαι ἐνός», «μάχεσθαι χρὴ τὸν δῆμον ὑπὲρ τοῦ νόμου ὅκωσπερ τείχεος».

Στὸ κεφάλαιο «Ἐμπεδοκλῆς» ἐξαίρεται προπάντων ἡ ἐκκλήση τοῦ Ἀκραγαντίνου φιλοσόφου γιὰ κατάπαυση τῶν φόνων ἀνθρώπων καὶ ζώων, καθώς καὶ ἡ παρότρυνση τῶν Ἀκραγαντίνων πολιτῶν πρὸς τὴν πολιτικὴν ἰσότητα.

Στὸ μεθεπόμενο κεφάλαιο προβάλλεται ἡ ρῆση τοῦ Δημοκρίτου «δίκη μὲν ἐστὶν ἔρδειν τὰ χρὴ ἔόντα, ἀδικίη δὲ μὴ ἔρδειν τὰ χρὴ ἔόντα, ἀλλὰ παρατρέπασθαι», ὅπου στὴν ἔννοια τῆς ἀδικίας περιλαμβάνονται καὶ οἱ παραλείψεις καθώς καὶ ἡ ρῆση «οὐκ ἂν ἐκώλυον οἱ νόμοι ζῆν ἕκαστον κατ' ἰδίην ἐξουσίην, εἰ μὴ ἕτερος ἕτερον ἐλυμαίνετο», ὅπου ἡ περιοριστικὴ τοῦ αὐτοκαθορισμοῦ τῶν ἀνθρώπων λειτουργία τῶν νόμων αἰτιολογεῖται ὡς ἀπαραίτητη γιὰ νὰ ἀποτρέπεται ἡ βλαπτικὴ ἀσκησὴ του ἀπὸ τὸν ἕνα ἄνθρωπο εἰς βάρος τοῦ ἄλλου ὅπως καὶ ἡ ρῆση ἐπίσης «ἦν καὶ πάνυ ἐτάζη τοὺς ἀδικέοντας, μὴ ὑπ' ἐκείνους γενήσεται»,

όπου επίζητείται προστασία τῶν προσύμων πρὸς δίωξη τοῦ ἀδικήματος ἀπὸ ἀντεκδικήσεις τῶν δραστῶν. Καὶ ἄλλες ρήσεις τοῦ Δημοκρίτου, σπουδαιότατες, προβάλλονται, ἀλλὰ μᾶλλον περιεκτικὲς ἠθικῶν ἀφορισμῶν, ὅπως «μουνοὶ θεοφιλέες, ὅσοις ἐχθρὸν τὸ ἀδικεῖν», «φαῦλον, κἂν μόνος ᾗς, μήτε λέξῃ μητ' ἐργάση· μάθε δὲ πολὺ μᾶλλον τῶν ἄλλων σεαυτὸν αἰσχύνεσθαι», «δόκιμος ἀνὴρ καὶ ἀδόκιμος οὐκ ἐξ ὧν πράσσει μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐξ ὧν βούλεται».

Ἀπὸ τὶς ρήσεις τῶν Σοφιστῶν, ὅσες παραθέτει ὁ συγγραφεὺς, ἄξιες μνηεῖας ἰδιαίτερα εἶναι ἡ ρήση τοῦ κατὰ Πλάτωνα Πρωταγόρου γιὰ τὴν ἰσχὺ τοῦ θετικοῦ δικαίου, κλασσικὴ διατύπωση τοῦ νομικοῦ θετικισμοῦ: «οἷα γ' ἂν ἐκάστη πόλει δίκαια καὶ καλὰ δοκῇ, ταῦτα καὶ εἶναι αὐτῇ, ἕως ἂν αὐτὰ νομίζῃ», καθὼς καὶ ἡ κλασσικὴ ἐπίσης ἀπὸ τὸν κατὰ Πλάτωνα Πρωταγόρα διατύπωση τῆς προληπτικῆς τοῦ ἀδικήματος ἀποστολῆς τῆς ποινῆς: «οὐδεὶς γὰρ κολάζει τοὺς ἀδικοῦντας πρὸς τούτῳ τὸν νοῦν ἔχων ὅτι ἠδίκησεν, ὅστις μὴ ὡσπερ θηρίον ἀλογίστως τιμωρεῖται· ὁ δὲ μετὰ λόγου ἐπιχειρῶν κολάζειν οὐ τοῦ παρελθυδότης ἕνεκα ἀδικήματος τιμωρεῖται -οὐ γὰρ ἂν τό γε πραχθὲν ἀγένητον φείη-, ἀλλὰ τοῦ μέλλοντος χάριν, ἵνα μὴ αὖθις ἀδικήσῃ μήτε οὗτος μήτε ἄλλος ὁ τοῦτον ἰδὼν κολασθέντα».

Σημαντικὰ γιὰ τὴν ἀπονομῆ τῆς δικαιοσύνης ἀντλεῖ ὁ συγγραφεὺς ἀπὸ διασωσμένο ἀπόσπασμα τῆς Ὑπὲρ Παλαμῆδους Ἀπολογίας τοῦ Γοργίου. Ἐξάλλου, παραθέτει καὶ σχολιάζει τὶς εὐρύτερα γνωστὲς ρήσεις τοῦ Θρασυμάχου «εἶναι τὸ δίκαιον οὐκ ἄλλο τι ἢ τὸ τοῦ κρείττονος συμφέρον» καὶ ἰδιαίτερα «τὸ τῆς καθεστηκυίας ἀρχῆς συμφέρον», καθὼς καὶ «ἡ μὲν δικαιοσύνη καὶ τὸ δίκαιον ἀλλότριον ἀγαθόν», «τὸ δ' ἄδικον ἑαυτῷ λυσιτελοῦν τε καὶ συμφέρον».

Εὐστοχότατα ὁ συγγραφεὺς ἐξαίρει γνώμες καὶ ἄλλων Σοφιστῶν, ὅπως τοῦ Ἰππίου τὴν κλασσικὴ διάκριση «φύσει»-«νόμῳ», τὴν πολλαπλὴ προέκτασή της ἀπὸ τὸν Ἀντιφῶντα, μάλιστα ἕως καὶ τὴν προβολὴ τῆς ἰσότητος ὄλων τῶν λαῶν κατὰ φύσιν, («φύσει πάντα πάντες ὁμοίως πεφύκαμεν καὶ βάρβαροι καὶ Ἕλληνες εἶναι»), ἀλλὰ καὶ τὴν κατὰ προέκτασή της ἐπίσης θαρραλέα διακήρυξη τοῦ Ἀλκιδάμαντος «ἐλευθέρους ἀφῆκε πάντας ὁ θεός, οὐδένα δούλον ἢ φύσις πεποίηκε». Παρουσιάζει ἐπίσης ὁ συγγραφεὺς γνώμες περὶ δικαίου καὶ τοῦ Κριτίου καὶ τοῦ Λυκόφρονος, καθὼς καὶ φερόμενες ὑπὸ τὸ ὄνομα Καλλικλῆς, ἀλλὰ καὶ ἀνωνύμων.

Στὸ ἐπόμενο κεφάλαιο πεδίο ἐρευνας εἶναι τὰ σωζόμενα τοῦ θεωρητικοῦ τῆς ἰσοκτησίας Φαλέα καὶ τοῦ διασημότητος πολιοδόμου Ἰπποδάμου· στὸ μεθεπόμενο τὰ σωζόμενα λυρικῶν ποιητῶν, ὅπως ὁ Θέογνις, ὁ Σιμωνίδης ὁ Κεῖος, ὁ

Πίνδαρος, ο Φωκυλίδης, ο Ίβυκος, ο Ίππωνάξ και ο Βακχυλίδης. Η συγκομιδή από αυτά για το κύριο θέμα του βιβλίου είναι μάλλον πενιχρή.

Αυτά για τις σελίδες 1 έως 397. Υπολείπονται οι σελίδες 398 έως 608, όπου ο συγγραφέας έντυφα στα σωζόμενα έργα των τριών μεγαλουργών της τραγωδίας, Αίσχύλου, Σοφοκλέους, Εϋριπίδου. Η συγκομιδή του συγγραφέως από αυτά είναι πλουσιώτατη.

Οι τρεις μέγιστοι ποιητές είχαν ποιητική ενόραση για το υπαρξιακό δράμα του ανθρώπου, αλλά και σύνδρομο φιλοσοφικόν έτασμο γι' αυτό. Και το υπαρξιακό δράμα του ανθρώπου είναι συνυφασμένο πολύ συχνά με βαθύ προβληματισμό για τις υπαγορεύσεις του δικαίου, ή και για την ουσία του. Οι τρεις μέγιστοι ποιητές πρόσφεραν και ύψηλή διδασχή περι δικαίου. Ο συγγραφέας του παρυσιαζόμενου βιβλίου είχε ν' άντλήσει από τὰ έργα τους και άντλησε πολλά και σπουδαία.

Ό χρόνος, όμως, δέν μου έπιτρέπει νά προβώ σέ διεξοδική έκθεσή τους, ώστε και νά τιμήσω επάξια τήν έξοχη συμβολή τών τριών μεγαλουργών τής τραγωδίας στην προβολή έδραίων προβλημάτων δικαιοσύνης.

Περιορίζομαι νά εξάρω τὰ έξής:

Στήν τριλογία του Αίσχύλου *Όρέστεια, Άγαμέμνων, Χοηφόροι, Εϋμενίδες*, δραματικώτατα συμβολίζεται ή κρίσιμη για τόν ήθιικό πολιτισμό τής ανθρωπότητας μετάβαση από τήν άρχέγονη μορφή του δικαίου, όπως είναι ή έκδικητική αυτοδικία (*Άγαμέμνων, Χοηφόροι*), στην πολιτισμένη απόδοση δικαιοσύνης με τή γνώριμη άρχαίοθεν λειτουργία δικαστηρίων παρόμοιων προς τό μυθικό πρώτο δικαστήριο τής Ιστορίας, τό «Βουλευτήριο» στον Άρειο Πάγο τών Άθηνών, δώρημα τής ιδρύτριάς του Άθηνάς, θεάς τής σοφίας, προς τόν λαό τής Άττικής.

Στό έργο, του Αίσχύλου επίσης, *Προμηθεύς Δεσμώτης*, ή μετατροπή τών πρό-άνθρώπων σέ ανθρώπους, με τήν απόκτηση νοημοσύνης και τής σύστοιχής της έλευθερίας («έννους έδηκα»), χαρακτηρίζεται άδικία σέ κοσμογονική διάσταση («πέρα δίκης», «καιρού πέρα»), ως σφετερισμός από τούς θνητούς προνομίων τών θεών («θεών γέρα συλών έφημέροισι προστίθει»), και άρα διατάραξη τής ευταξίας του κόσμου. Η παρουσία τών ανθρώπων στον κόσμο, συντελεσμένη και συντελούμενη καθ' υπέρβαση του υπαρξιακού τρόπου τών ζώων, με χειραφέτηση από τό ένστικτο, με κυριάρχηση επί τών ζώων, και με δημιουργία πολιτισμού, επιτεύξεις θαυμάσιες τής έπινοητικότητας και τής έλευθερίας τών ανθρώπων, έμφανίζεται ως «ύβρις», άξια τιμωρίας άνελέητης από τόν ύπατο θεό τής ζωής όπως θεωρείται ό Ζεύς (Ζεύς-ζωή, Δίας-βίος). Στόν *Προμηθεά Δεσμώτη*, δηλα-

δή, ὁ Αἰσχύλος μὲ τὸν μεταφυσικὸ οἶστρο τοῦ δὲν ἀποστέργει νὰ ἐκφράσει καὶ τὴ ριζικὴ ἀμφισβήτηση τῆς ἀξίας τοῦ ἀνθρώπινου γένους, δεκτικοῦ νὰ θεωρηθεῖ, ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς ἐμπεδῆς στῆ Φύση ζωῆς, ὡς ἀνωμαλία στὴν ὑπόσταση τοῦ κόσμου, σύμφωνα τουλάχιστον μὲ τὴν ἐρμηνεία μου τῶν ἐκφράσεων «πέρα δίκης», «καιροῦ πέρα» (βλ. τὸ κεφάλαιο γιὰ τὸν κατὰ Αἰσχύλον Προμηθεΐα στὸ βιβλίο μου «Μελετήματα Φιλολογίας καὶ Φιλοσοφίας», 1998).

Σὲ πολλὰ ἔργα τοῦ Σοφοκλέους ἐνυπάρχει προβληματισμὸς γιὰ καίρια θέματα δικαίου, κλασικῆς περιωπῆς. Ἄς θυμηθοῦμε, ἀπὸ τὸ ἔργο Ἀντιγόνη: «νόμους γεραίρων χθονός, θεῶν τ' ἔνορκον δίκαν, ὑψίπολις ἄπολις ὅτω τὸ μὴ καλὸν ξύνεστι τόλμας χάριν», «τὰ ἄγραπτα κ' ἀσφαλῆ θεῶν νόμιμα... κ' οὐδεὶς οἶδε ἐξ ὅτου φάνη».

Ἀνάλογος προβληματισμὸς ἐνυπάρχει σὲ πολλὰ ἔργα τοῦ Εὐριπίδου. Ἄς θυμηθοῦμε τὴν αὐτοσυνειδησία τῆς κακουργίας ἀπὸ τὴν Μήδεια: «καὶ μανθάνω μὲν οἷα δρᾶν μέλλω κακά, θυμὸς δὲ κρείσσω τῶν ἐμῶν βουλευμάτων».

*
* *

Τὸ παρουσιαζόμενον βιβλίο δὲν εἶναι ἀπλῶς ἐπιστημονικὴ πραγματεία, περιορισμένη αὐστηρὰ στὴν ἐκθεση τῶν πορισμάτων ἔρευνας γιὰ τὸ ἐξαγγελλόμενον στὸν τίτλο θέμα. Ὁ περιορισμὸς τοῦ εἶναι καὶ διδακτικὸς εὐρύτερα. Γι' αὐτὸ καὶ στὶς σελίδες τοῦ περιέχονται πολλὲς ἀναπτύξεις γύρω καὶ πέρα ἀπὸ τὸ θέμα του: γιὰ τὴ φιλοσοφία γενικὰ, γιὰ τὸν βίον καὶ τὰ ἔργα ποιητῶν καὶ φιλοσόφων, γιὰ δοξασίαι καὶ γνώμες τους, ἠθικῆς προπάντων ἢ καὶ ὄντολογίας εἴτε κοσμολογίας. Οἱ καθ' ὑπέρβαση τοῦ θέματος ἀναπτύξεις αὐτὲς ἐνδέχεται νὰ κριθοῦν ὡς συγγραφικὸ βάρος τοῦ βιβλίου, ἀλλὰ καὶ ἀντίστροφα ὡς πνευματικὸς ἐμπλουτισμὸς του, εὐχάριστα χρήσιμος γιὰ τὸν κοινὸ ἀναγνώστη. Καὶ ὀφείλω νὰ ἐξάρω τὴν ἐκπληκτικὴ ἐμβριθεῖα τοῦ συγγραφέως. Ὅ,τι ὅμως ἀποφασίζει γιὰ τὴν ἀξία τοῦ βιβλίου εἶναι ὅτι αὐτὸ ἐνέχει θησαυρισμὸ ἔξοχο τῶν ἀναγώγιμων στῆ φιλοσοφία τοῦ δικαίου ἀποφθεγμάτων καὶ γνωμῶν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ποιητῶν καὶ φιλοσόφων ἕως καὶ πρὶν τὸν Σωκράτη καὶ τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Ἀριστοτέλη.

Γιὰ ὅποιον Ἑλληνα μελετητὴ θέματος Ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας τοῦ Δικαίου στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα, τὸ βιβλίο αὐτὸ εἶναι βοήθημα πολύτιμο.

Ὁ συγγραφεὺς δικαιούται νὰ εἶναι ἱκανοποιημένος ἀπὸ τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ πνευματικοῦ μόχθου του. Εὐχόμαι νὰ συνεχισθεῖ γόνιμα ἢ πολύμοχθη ἔρευνά του πρὸς αἴσια ὀλοκλήρωση τοῦ ἔργου του.

ΔΗΜΟΣΙΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 19^{ΗΣ} ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 2006

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

Απολογισμός δράσεως κατά την τελευταία πενταετία του Γραφείου Οικονομικών Μελετών της Ακαδημίας Αθηνών, υπό του Ακαδημαϊκού κ. Κωνσταντίνου Δρακάτου.

Λόγω συμπληρώσεως πενταετίας από της ιδρύσεως του Γραφείου Οικονομικών Μελετών της Ακαδημίας Αθηνών, έθεώρησα υποχρέωσή μου, ως Έπιτροπής του, να ενημερώσω την Όλομέλεια για τὸ ἔργο πὸν ἐπιτελεῖ τὸ Γραφεῖο αὐτό. Σύμφωνα με τὴ σχετικὴ ἰδρυτικὴ ἀπόφαση τῆς Συγκλήτου τῆς Ακαδημίας Αθηνών, σκοπὸς του εἶναι ἡ μελέτη τῶν πλουτοπαραγωγικῶν κλάδων καὶ δυνάμεων τῆς χώρας γιὰ τὴν ἐν γένει παραγωγή καὶ ἀνάπτυξη τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας, καθὼς καὶ ἡ ἐξέταση θεμάτων οἰκονομικῆς ἱστορίας, οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως καὶ οἰκονομικῆς πολιτικῆς. Σημειωτέον ὅτι τὰ ἀντικείμενα αὐτὰ καλύπτουν μίᾳ ἀπὸ τὶς τρεῖς κατηγορίες σκοπῶν πὸν προβλέπονται στὸ ἄρθρο 1 τοῦ Ν.4398/1929 περὶ ὀργανισμοῦ τῆς Ακαδημίας Αθηνών.

Τὸ Γραφεῖο Οἰκονομικῶν Μελετῶν μέχρι τώρα λειτούργησε χωρὶς μόνιμο προσωπικό, ἀλλὰ μόνον με γραμματειακὴ στήριξη. Τὸ ἐρευνητικὸ ἔργο διεξάγεται, ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψή μου - με τὴ βοήθεια καὶ ἐιδικῶν κριτῶν - ἀπὸ ὁμάδες ἐπιστημόνων, οἱ ὁποῖοι ἐπιλέγονται, κατὰ περίπτωσιν, ἀπὸ τοὺς κατεξοχὴν ἐιδικούς στὸ ἐκάστοτε ἐρευνώμενο ἀντικείμενο καὶ χρηματοδοτεῖται εἴτε ἀπὸ κληροδοτήματα τῆς Ακαδημίας εἴτε ἀπὸ ἰδιωτικούς φορεῖς, μέσω τῆς Ἐπιτροπῆς Ἐρευνῶν.

*

* *

Ὡς πρὸς τὸ μέχρι τώρα ἐκτελεσθὲν ἔργο πρέπει, ἐν πρώτοις νὰ ἀναφερθεῖ ὅτι ολοκληρώθηκαν πέντε ἐρευνητικὰ προγράμματα, γιὰ τὰ ὁποῖα ἔχουν ἤδη ἐκδοθεῖ τὰ ἀντίστοιχα βιβλία, σὲ εἰδικὴ σειρὰ μελετῶν μὲ ἀριθμούς 1 ἕως 5:

- Ἡ Μελέτη 1 (σελ. 398), Ἀθήνα 2004, ἔχει τίτλο «Οἰκονομικὰ χαρακτηριστικὰ καὶ στρατηγικὴ ἀνάπτυξης τῆς Νησιωτικῆς Ἑλλάδος», χρηματοδοτήθηκε ἀπὸ τὸ κληροδότημα Ἰωάννη Ζάρρα καὶ ἡ διεξαγωγὴ τῆς, πού διήρκεσε δύο ἔτη, ἀνετέθη στοὺς Καθηγητὲς κ.κ. Γ. Μέργο καὶ Θ. Παπαδοσκαλόπουλο, μὲ ἐπιστημονικὸ συνεργάτη τὸν κ. Ἐ. Χριστοφάκη καὶ βοηθοὺς ἐρευνητὲς τὴν κα Ἀ. Καλλίρη καὶ τὴν κα Ἐ. Ἀρσενιάδου.

Περιέχει διερεύνηση τῶν διαφόρων οἰκονομικῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ ἑλληνικοῦ νησιωτικοῦ χώρου καὶ προτάσεις στρατηγικῆς γιὰ τὴν ἀνάπτυξή του. Τέμνει νέες καὶ συγκεκριμένους ὁδοὺς ἀντιμετώπισεως τοῦ προβλήματος τῆς ἀναπτύξεως τῆς Νησιωτικῆς Ἑλλάδος.

- Ἡ Μελέτη 2 (σελ. 213), Ἀθήνα 2004, ἔχει τίτλο «Οἱ Ἀρχαῖοι Ἕλληνες γιὰ τοὺς οἰκονομικοὺς κινδύνους καὶ τὴν κάλυψή τους», χρηματοδοτήθηκε ἀπὸ τὴν ἐταιρεία ΑΣΠΙΣ ΠΡΟΝΟΙΑ - ΑΕΓΑ καὶ ἡ διεξαγωγὴ τῆς, πού διήρκεσε ἕνα ἔτος, ἀνετέθη στὸν κ. Χ. Μπαλόγλου.

Δείχνει ὅτι οἱ Ἀρχαῖοι Ἕλληνες εἶχαν ἀναγνωρίσει τὴν ὑπαρξὴ τοῦ κινδύνου στὶς οἰκονομικὲς συναλλαγὲς καὶ εἶχαν προτείνει τρόπους ὀλικῆς ἢ μερικῆς καλύψεώς του. Σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις ἐντοπίζονται οἱ πρῶτες ἐκφράσεις μερικῶν σύγχρονων χρηματοδοτικῶν πρακτικῶν.

- Ἡ Μελέτη 3 (σελ. 252), Ἀθήνα 2006, ἔχει τίτλο «Οἰκονομία καὶ τεχνολογία στὴν Ἀρχαία Ἑλλάδα», χρηματοδοτήθηκε ἀπὸ τὴν ἐταιρεία RAYCAP Α.Ε. καὶ ἡ διεξαγωγὴ τῆς, πού διήρκεσε ἕνα ἔτος, ἀνετέθη στὸν κ. Χ. Μπαλόγλου. Ἐξετάζει ὄχι μόνον ὀρισμένα τεχνολογικὰ ἐπιτεύγματα, ἀλλὰ καὶ τὸ πλαίσιο στὸ ὁποῖο δημιουργήθηκαν οἱ ἀντίστοιχες ἀνάγκες, τὴν εὐρηματικότητα μὲ τὴν ὁποία οἱ Ἀρχαῖοι Ἕλληνες μπόρεσαν νὰ καλύψουν τὶς ἀνάγκες αὐτές, καθὼς καὶ τὶς ἐπιδράσεις πού ἄσκησε στὴν οἰκονομία ἡ εἰσαγωγὴ τῶν νέων τεχνολογιῶν.

- Ἡ Μελέτη 4 (σελ. 224), Ἀθήνα 2006, ἔχει τίτλο «Ἡ πολιτιστικὴ κληρονομιά ὡς παράγων ἀνάπτυξης τῆς ἑλληνικῆς οἰκονομίας», χρηματοδοτήθηκε ἀπὸ τὸ κληροδότημα Ἰωάννη Ζάρρα καὶ ἡ διεξαγωγὴ τῆς, πού διήρκεσε ἕνα ἔτος, ἀνετέθη στὸν καθηγητὴ κ. Θ. Παλάσκα, μὲ ἐπιστημονικοὺς συνεργάτες τὸν Ἐπίκουρο Καθηγητὴ κ. Α. Παπαθεοδώρου καὶ τὴν Ἐπίκουρη Καθηγήτρια κα Μ. Τσάμπρα. Σκοπὸς τῆς εἶναι νὰ καταδείξει ὅτι ὁ ἐμπλουτισμὸς τοῦ τουρι-

στικού προϊόντος και με τον μνημειακό πλούτο μπορεί να τροφοδοτήσει μακροχρονίως την οικονομική ανάπτυξη, δημιουργώντας νέες προοπτικές απασχολήσεως και εισοδηματικής ενισχύσεως.

- Η Μελέτη 5 (σελ. 228), Αθήνα 2006, έχει τίτλο «Τò πρόβλημα τών επενδύσεων και προτάσεις για τήν αντιμετώπισή του», χρηματοδοτήθηκε από τò κληροδότημα Ιωάννη Ζάρρα και ή διεξαγωγή της, πού διήρκεσε δύο έτη, ανέτελλε στον Καθηγητή κ. Ι. Χασσίδ, με έπιστημονικούς συνεργάτες τόν Αναπληρωτή Καθηγητή κ. Δ. Χιόνη και τόν Έπίκουρο Καθηγητή κ. Κ. Άξαρλόγλου.

Αναλύει τούς προσδιοριστικούς παράγοντες τών επενδύσεων, τις συνθήκες ανταγωνιστικότητας τόσο στην Ελλάδα, όσο και στις ανταγωνίστριες χώρες, αλλά και τή στρατηγική προσελκύσεως ξένων άμεσων επενδύσεων στη χώρα μας.

Πρέπει να προσθέσω εδώ ότι κάθε ένα από τὰ έρευνητικά αυτά προγράμματα, άμα τή ολοκληρώσει του, άπετέλεσε αντικείμενο έπιστημονικής ανακοίνωσης εκ μέρους μου στην Όλομέλεια τής Ακαδημίας Αθηνών, σύμφωνα με τόν Κανονισμό της και σχετική απόφαση τής Συγκλήτου.

*
* *

Έκτός από τὰ πέντε αυτά έρευνητικά προγράμματα βρίσκονται σε εξέλιξη τρία ακόμα, μονοετούς διάρκειας, πού εΐναι τὰ ακόλουθα:

- Πρόγραμμα με τίτλο «Η συμβολή του άγροτικού τομέα στην οικονομική ανάπτυξη τής Ελλάδος» πού χρηματοδοτείται από τò κληροδότημα Ιωάννη Κατσαρά και διεξάγεται από τόν Αναπληρωτή Καθηγητή κ. Ι. Καραγιάννη με έπιστημονικούς συνεργάτες τόν Λέκτορα κ. Χ. Στοφόρο, τόν κ. Η. Μαντζουνέα και τήν κα Α. Καλλίρη.

Πρόγραμμα με τίτλο «Έλληνικές οικονομικές στατιστικές: Άξιολόγηση και προτάσεις βελτιώσεως πού χρηματοδοτείται από τήν Έπιτροπή Έρευνών και διεξάγεται από τόν Αναπληρωτή Καθηγητή κ. Μ. Χλέτσο, με έπιστημονικούς συνεργάτες τόν Έπίκουρο Καθηγητή κ. Κ. Ρόντο και τήν Λέκτορα κα Α. Τραγάκη.

Πρόγραμμα με τίτλο «Διακλαδικές σχέσεις τής ελληνικής οικονομίας σε έθνικό και περιφερειακό επίπεδο», πού χρηματοδοτείται από τò κληροδότημα Ιωάννη Ζάρρα και διεξάγεται από τούς Καθηγητές κ.κ. Θ. Σκουντζο και Π.

Λίβα, με έπιστημονικούς συνεργάτες τούς κ.κ. Ν. Στρόμπλο, Σ. Σκούντζου, Φ. Θεοφανίδη, και Α. Βοζίκη.

*
* *

Κλείνοντας τή σύντομη αυτή παρουσίαση θέλω να σημειώσω ότι τὰ έρευνητικά προγράμματα του Γραφείου Οικονομικών Μελετών, τόσο τὰ εκτελεσθέντα όσο και τὰ εκτελούμενα, στα όποια άπασχολήθηκαν 23 έρευνητές, έχουν τὰ έξής χαρακτηριστικά: Αφορούν σε μείζονα προβλήματα τής έλληνικής οικονομίας, πραγματεύονται μέτρα πολιτικής για τήν αντιμετώπιση τών προβλημάτων αυτών ή εξετάζουν ενδιαφέροντα θέματα τής έλληνικής οικονομικής ιστορίας. Τά χαρακτηριστικά αυτά προσιδιάζουν στην άποστολή τής Ακαδημίας Αθηνών και άποτελούν τήν ειδοποιό διαφορά τών προγραμμάτων της από εκείνα άλλων έρευνητικών κέντρων τής χώρας μας στο χώρο τών οικονομικών έπιστημών.

ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 26^{ΗΣ} ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 2006

ΕΟΡΤΑΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΠΕΤΕΙΟΥ ΤΗΣ 28^{ΗΣ} ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1940

ΕΙΣΗΓΗΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ κ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΣΤΕΦΑΝΗ

Μακαριότατε Αρχιεπίσκοπε Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος, Κύριε Χριστόδουλε,
Κύριε Ὑφυπουργέ, Ἐκπρόσωπε τοῦ Πρωθυπουργοῦ καὶ τῆς Κυβέρνησης,
Κύριε Ἀντιπρόεδρε τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων,
Ἐκπρόσωπε τῆς Προέδρου τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων,
Κύριε ἐκπρόσωπε τῆς Ἀξιωματικῆς Ἀντιπολίτευσης,
Κύριε τέως Πρόεδρε τῆς Δημοκρατίας,
Κύριοι ἐκπρόσωποι τῶν Κομμάτων,
Κύριε Γενικὴ Γραμματέα τοῦ Ὑπουργείου Ἐθνικῆς Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων,
Κυρίες καὶ Κύριοι Ἀκαδημαϊκοί, Κυρίες καὶ Κύριοι Καθηγητὲς Πανεπι-
στημίου, Κυρίες καὶ Κύριοι,

Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, ὅπως καὶ πολλὰ ἄλλα Πνευματικὰ Ἰδρύματα τῆς
χώρας, ἐορτάζει σήμερα τὴν 66ῃ ἐπέτειο ἐνὸς μεγάλου ἱστορικοῦ γεγονότος τοῦ
σύγχρονου Ἑλληνισμοῦ, τοῦ ἔπους τῆς Ἀλβανίας, τοῦ ἔπους τοῦ '40 ἢ τοῦ, ὅπως
πολλοὶ τὸ ὀνομάζουμε, ἱστορικοῦ ΟΧΙ τῆς χώρας μας στὴ φασιστικὴ Ἴταλία
πρῶτα καὶ στὴ ναζιστικὴ Γερμανία λίγους μῆνες ἀργότερα.

Τὴν πανηγυρίζουμε αὐτὴ τὴν ἐπέτειο, λόγω γνωστῶν στεγαστικῶν προβλη-
μάτων, στὴ φιλόξενη αἴθουσα Τελετῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, τοῦ ἀδελ-
φοῦ μὲ τὴν Ἀκαδημία Πανεπιστημιακοῦ Ἰδρύματος. Εὐχαριστῶ ἐκ μέρους τῆς
Ἀκαδημίας τὸν Πρύτανη καὶ τὴ Σύγκλητο γιὰ τὴ φιλοξενία τους.

Τὰ 66 χρόνια εἶναι πολλὰ γιὰ τὰ ἄτομα. Οἱ ἀναμνήσεις σβήνουν μὲ τὸ
πέρασμα τοῦ χρόνου καὶ ὁ βιολογικὸς κύκλος, ὅσων βίωσαν τὰ γεγονότα, σιγά-

σιγά κλείνει. Ακόμα και οι αναπαραστάσεις των γεγονότων αυτών από τους βιολογικούς και ιστορικούς κληρονόμους ξεθωριάζουν και εντάσσονται στο τελετουργικό των έπετειακών στερεοτύπων. Όταν μάλιστα συνυφαίνονται μόνο με τις αφήγηματικές και δοξαστικές αναφορές και δεν χρησιμεύουν κάθε φορά ως μία νέα άφετηρία προσπαθειών σύνδεσης όσων συνέβησαν και όσων συμβαίνουν σήμερα. Όταν δεν χρησιμεύουν ως δεξαμενή πλούσια σε διδάγματα και ως στοιχεία που ενισχύουν την έθνική μας αυτοσυνείδηση και στην προκειμένη περίπτωση δεν οδηγούν σε μία διαυγέστερη, πιό νηφάλια, πιό συνετή έπισκόπηση του ιστορικού πλαισίου όπου τοποθετούνται τὰ γεγονότα αυτά. Όταν τὸ ΟΧΙ τοῦ '40 αντιμετωπίζεται ως μεμονωμένο άναμνηστικό ή ιστορικό συμβάν και δεν συνδέεται με ό,τι προηγήθηκε και ό,τι άκολούθησε αυτό τὸ ιστορικό συμβάν.

Ὁ πόλεμος αυτός δεν ήταν τυχαίος, όπως ίσως κανένας πόλεμος δεν είναι τυχαίος. Ήταν ένας προαναγγελθείς πόλεμος, προϊόν σημαντικών ανακατατάξεων στον Ευρωπαϊκό χώρο στη διάρκεια του μεσοπολέμου. Γεωπολιτικά, έθνικά και κοινωνικά αίτήματα, αλλά και συμφέροντα εξέδρεψαν ιδεολογίες και κινήματα που κυοφόρησαν τή δημιουργία ριζικών καθεστωτικών αλλαγών. Τὰ καθεστώτα που προέκυψαν με ιδεολογικά έπιχρίσματα διαφόρου τύπου, έχοντας στην ίδια τους τή φύση ως πυρηνικό στοιχείο τὸν φυλετικό ήγεμονισμό και τὸν παγερμανισμό, όδήγησαν σε έναν κατακτητικό πόλεμο στην πιό άδίστακτη, στην πιό άποκρουστική για τήν άγριότητά του μορφή.

Ή χώρα μας δεν ήταν άμοιρη των εξέλιξεων αυτών. Ή γεωγραφική μας θέση και τὰ γεωπολιτικά και γεωστρατηγικά συνεπακόλουθα τήν καδιστοῦσαν άναγκαστικά μέρος αυτών των εξέλιξεων. Μετά από ποικίλους κλυδωνισμούς, έσωτερικές έριδες, κινήματα που αποπροσανατόλιζαν τὸν λαό από τὰ πραγματικά του προβλήματα, επικράτησε τελικά, μιὰ εικονική, κοινωνική συνοχή κάτω από τους συγκεντρωτικούς και καταπιεστικούς μηχανισμούς ενός δικτατορικού πολιτεύματος. Όμως, παρά τήν έπιφαινόμενη ιδεολογική του συγγένεια με τὰ φασιστικά και ναζιστικά πρότυπα, αυτό τὸ καθεστώς κρατοῦσε άποστάσεις υπαγορευμένες από τις γεωπολιτικές ιδιαιτερότητες τῆς χώρας, άπέναντι σ' αυτά τὰ καθεστώτα. Έτσι, μέσα σ' αυτό τὸ έπιδερμικά ουδετεροποιημένο κλίμα αλλά με τὸν πόλεμο νὰ έχει ήδη άνάψει και τὸ ένα κράτος μετά τὸ άλλο με ιδεολογική σημαία τὸν ζωτικό χώρο και με τήν τακτική του "Blitz Krieg" είχε θέσει υπό τήν κυριαρχία του τὸ σύνολο τῆς Ευρώπης. Ὁ μέσος Έλληνας ήταν ὁ παθητικός

και ίσως ο φοβισμένος θεατής, χωρίς καθοδήγηση, συναλλάσσοντας μέσα στην καθημερινότητά του, τις ατομικές του συμπάθειες και τους φόβους για το ένα ή το άλλο στρατόπεδο των έμπολέμων. Ένα γεγονός, όμως, τάραξε τα φαινομενικά τουλάχιστον ήρεμα νερά της συνείδησης του μέσου Έλληνα: ο τορπιλισμός της «Έλλης» στις 15 Αυγούστου του 1940. Το γεγονός αυτό πέρα από τα άλλα, έχει ένα συμβολικό χαρακτήρα. Και προπαντός λειτούργησε ως άφυπνιστικό έρέθισμα. Αφύπνισε τους έφησυχάζοντες και έκανε αισθητή την απειλή πολέμου. Το κυριότερο, ο μέσος Έλληνας εισέπραξε το γεγονός ως μία ύπουλη ενέργεια. Όπως έγραψε αργότερα από το μέτωπο που υπηρέτησε ως στρατιώτης ο κατόπιν Πρωθυπουργός και διακεκριμένος Ακαδημαϊκός «Μόνο για ένα πράγμα δεν είναι ποτέ έτοιμος ο άθώος: για την Άτιμία». Το αντίτιμο του γεγονότος αυτού ήταν προφανώς η ζύμη που μετέτρεψε τις συνειδήσεις και προετοίμασε ψυχολογικά τους Έλληνες για τον έπερχόμενο πόλεμο.

Το θέμα δεν είναι γιατί οι Ίταλοι φασίστες, και λίγους μήνες αργότερα οι Γερμανοί, εισέβαλαν στην Ελλάδα. Ούτε γιατί και ποιός είπε το ΟΧΙ. Δεν υπήρχε περιθώριο από πολιτικής αλλά και στρατιωτικής πλευράς για διλήμματα ΝΑΙ ή ΟΧΙ. Όταν ο Μεταξάς απάντησε στον Ίταλο Πρέσβη “Alors c’ est la guerre”, τα Ίταλικά στρατεύματα είχαν αρχίσει ήδη να διαβαίνουν τη μεθόριο και σε Έλληνικό έδαφος διεξήχθησαν οι πρώτες και αποφασιστικές μάχες. Το γιατί –αν υπάρχει ως έρώτημα ακόμα και σήμερα– αντέδρασε ο κόσμος, ο λαός αυτής της χώρας, με τον ένθουσιώδη τρόπο που αντέδρασε. Αυτό είναι το έρώτημα. Μια αντίδραση που δεν είχε τουλάχιστον επιδειξίε στις τοτινές συνθήκες κανέναν άλλος λαός.

Πολλά έχουν γραφεί και θα γραφούν περισσότερα. Ο πόλεμος έγινε για να εξασφαλιστεί η έδαφική άκεραιότητα της χώρας και ο Έλληνας φαντάρος πολέμησε για την τιμή του ίδιου, της οικογένειάς του, των συμπατριωτών του. Ήταν ή φωνή των προγόνων, ήταν η ιδεολογική και πολιτική αντίσταση στον φασισμό, ήταν η ευκαιρία για κοινωνικές αλλαγές στη χώρα. Προφανώς ήταν όλα μαζί. Αλλά αυτό το ξέσπασμα του παλλαϊκού ένθουσιασμού, αυτό το πανηγύρι, αντί για πανικό στο άκουσμα της έναρξης του πολέμου, δεν μπορεί να είναι μόνο αυτό. Είναι ένα άδαιρέτο σύνολο, αλλά και ως σύνολο είναι ένα φαινόμενο ασυνήθιστο. Ένας μικρός λαός να μην πανικοβάλλεται μπροστά στην καταθλιπτική ύπεροχή του εισβολέα, αλλά να ένθουσιάζεται από την προσδοκία της νίκης.

Η ιστορική σημασία του ’40 είχε τα γνωστά επακόλουθα, την πείνα, την

ἀνέχεια, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀντίσταση, τὴν καθολικὴ συμμετοχὴ τοῦ λαοῦ ἀπέναντι στὸ καθῆκον.

Σημειώθηκαν καὶ ρωγμὲς στὴν καθολικότητα αὐτῆς τῆς συμμετοχῆς. Ὅμως τὸ πνεῦμα τοῦ ἔπους τοῦ '40 εἶχε ἤδη ἐπαχθεῖ στὸ συλλογικὸ ἀσυνείδητο τοῦ λαοῦ μας.

Ὁ «πατριωτισμός» ἐμπεδώθηκε, ὅχι μόνον ὡς κληροδότημα τῆς Γαλλικῆς ἐπανάστασης καὶ τοῦ ἐθνικοαπελευθερωτικοῦ ἀγώνα τοῦ '21. Ἐμπεδώθηκε ὡς ἀξία, τῆς ὁποίας ἡ ὑπεράσπιση ἐνέχει καὶ τὸ ἐνδεχόμενο τῆς προσωπικῆς θυσίας.

Σήμερα, καλοῦμαστε αὐτὴ τὴν ἀξία νὰ τὴν συνδέσουμε μὲ τὴν ἐπικρατοῦσα παγκόσμια πραγματικότητα. Νὰ ἀντιμετωπίσουμε τὶς νέες προκλήσεις. Νὰ συνυψάνουμε τὸν πατριωτισμὸ μὲ τὴ γνώση, ἀλλὰ καὶ τὶς πολιτικὲς ἀξίες, τῶν ὁποίων ἐμεῖς οἱ Ἕλληνες ἔχουμε πλοῦσια ἀποθέματα. Νὰ κεφαλαιοποιήσουμε τὶς ἀρετὲς καὶ τὶς θυσίες, ὅσων προηγήθηκαν, σὲ ἓναν ἀγώνα γιὰ καλύτερη θέση στὴν παγκόσμια κοινότητα, μὲ τὴν Παιδεία μας, τὶς γνώσεις μας καὶ τὶς ἀξίες μας. Νὰ παραδειγματιστοῦμε ἀπὸ τὸ ἔπος τοῦ '40 καὶ τὴν καθολικὴ ἀντίσταση στὴν κατοχὴ καὶ νὰ ἀφυπνίσουμε καὶ πάλι σὲ καιρὸ εἰρήνης τὶς ἀρετὲς ἐκεῖνες, ποὺ ὁ πόλεμος τοῦ '40 εἶχε ἀναδείξει.

Τὸν πανηγυρικὸ τῆς ἡμέρας θὰ ἐκφωνήσῃ, μετὰ ἀπὸ ἔγκριση τῆς Συγκλήτου τῆς Ἀκαδημίας, ὁ συνάδελφος ἀκαδημαϊκός, Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Περγάμου, κ. Ἰωάννης Ζηζιούλας. Ὁ τίτλος τῆς ὁμιλίας του εἶναι: *Τὸ πνευματικὸ καταπίστευμα μιᾶς Ἐποποιίας.*

Παρακαλῶ τὸν Σεβασμιώτατο νὰ ἀνέλθει στὸ βῆμα.

ΤΟ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟ ΚΑΤΑΠΙΣΤΕΥΜΑ ΜΙΑΣ ΕΠΟΠΟΙΪΑΣ

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΠΕΡΓΑΜΟΥ κ. ΙΩΑΝΝΟΥ ΖΗΖΙΟΥΛΑ

Ἐξήντα ἔξι ὁλόκληρα χρόνια πέρασαν ἤδη ἀπὸ τὴν νύχτα ἐκείνη τῆς 28ης Ὀκτωβρίου 1940, ὅταν ὁ Ἴταλὸς πρεσβευτὴς στὴν Ἀθήνα μετέφερε στὸν τότε Πρωθυπουργὸ τῆς Ἑλλάδας τὸ ἰταμὸ τελεσίγραφο, ποῦ δήλωνε ὅτι, ἂν δὲν γίνονταν δεκτοὶ οἱ ὅροι του, ἡ ἰταλικὴ ἐπίθεση κατὰ τῆς Ἑλλάδας θὰ ἀρχίζε στις 6 τὸ πρωί. Ἦταν μία ἀπὸ ἐκεῖνες τὶς στιγμές, κατὰ τὶς ὁποῖες ὁ χρόνος γίνεται καιρὸς, καὶ τὰ δευτερόλεπτα φορτίζονται μὲ σπουδαιότητα αἰώνων. Τὸ “ὄχι” τοῦ Ἰωάννου Μεταξᾶ στὸ τελεσίγραφο αὐτὸ ἔταμε τὸν χρόνο στὸ “πρότερον” καὶ τὸ “ὑστερον”, χαράσσοντας ἓνα ὁρόσημο, ποῦ θὰ σημάδευε γιὰ πάντοτε τὴν ἱστορία.

Ἡ τομὴ αὐτὴ στὸν ροῦ τοῦ χρόνου καὶ τὴν πορεία τῆς ἱστορίας δὲν ὑπῆρξεν ὑπόθεση ἑνὸς ἀνθρώπου. Σύσσωμος ὁ ἑλληνικὸς λαὸς μὲ μιὰ πρωτοφανῆ καὶ ἀνεξήγητη ἐνότητα καὶ σύμπνοια ταυτίστηκε μὲ τὴν ἀπόφαση αὐτὴ τοῦ κυβερνήτου του. Διερωτᾶται μάλιστα κανεὶς, ἐὰν ἡ ἀπόφαση αὐτὴ δὲν ὑπαγορεύτηκε ἀπὸ τὴ βεβαιότητα ὅτι αὐτό, καὶ μόνον αὐτό, ἀπαιτοῦσε ὁ ἑλληνικὸς λαός. Αὐτὸ ὁμολογεῖ ὁ ἴδιος ὁ Μεταξᾶς ἀπολογούμενος, κατὰ κάποιον τρόπον, γιὰ τὴν ἀπόφασή του τὴν 30ῆ Ὀκτωβρίου κατὰ τὴν ὁμιλία του πρὸς τοὺς ἰδιοκτῆτες καὶ συντάκτες τῶν ἀθηναϊκῶν ἐφημερίδων. “Γνωρίζω, εἶπε, ὅτι ὁ ἑλληνικὸς λαὸς δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ δεχθῆ ἄλλο τι αὐτὴν τὴν στιγμὴν. Διότι εἶναι ἐλεύθερος καὶ ἀπερίσπαστος εἰς τὴν φυσικὴν εὐθυκρίσιαν του καὶ ὑπερηφάνειαν”.

Πράγματι, ἔτσι ἦταν. Ἀποτελεῖ κοινὸν τόπον ἡ ἔξαρση τῆς ψυχικῆς ἐνότητας, καὶ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, αἰσθημάτων, μὲ τὰ ὁποῖα εἰσῆλθε τότε στὸν πόλεμο σύσσωμος ὁ ἑλληνικὸς λαός, ὑπερβαίνοντας τὶς πολιτικὲς καὶ ἄλλες ἀντιπαραθέσεις του, καὶ τὴν ἴδια ἀκόμη τὴν ἀντίθεσή του πρὸς τὸ ἀνελεύθερο καθεστῶς, ποῦ τὸν κυβερνοῦσε τότε. Ὅσοι ἔζησαν τὴν ἡμέρα ποῦ κηρύχθηκε ὁ πόλεμος, ἔχουν πολλὰ νὰ διηγηθοῦν γιὰ τὸν τρόπο, μὲ τὸν ὁποῖο δέχτηκαν τότε οἱ Ἕλληνες τὸν πολεμικὸ συναγεράμ. Ἐνας ἀπὸ αὐτούς, ὁ φιλόλογος Δικαῖος Βαγιακάκος, μᾶς ἄφησε στὸ Ἡμερολόγιό του τὴν ἐξῆς περιγραφή:

Ώρα 6 πρωινή,
 ἓνα ἀπαίσιο δαιμονικό σφύριγμα καλοῦσε τὴν πόλι τῆς Παλλάδος σὲ γενικό συναγερομό.

Ἀγωνία καὶ ἀνατριχίλα διέδραμε τὸ κορμί ὄλων. Μισόγυμνοι πετιῶνται στοὺς δρόμους ἄνδρες, γυναῖκες καὶ παιδιά...

Πόλεμος! Πόλεμος! ἦταν ἡ λέξη ποὺ πετοῦσε ἀπὸ στόμα σὲ στόμα. Πόλεμος! Ἐπιστράτευσις! Συναγερομός!

Τὸ τραῖνο ἀγκομαχώντας ἀπ' τὸ βαρὺ φορτίο μᾶς φέρνει στὴν Πελ/νησο.

Τὰ χωριά δείχνουν καὶ αὐτὰ τὴν πολεμικὴ ὄψη τῆς χώρας.

Ἐσθήκωμα γενικό στοὺς διαφόρους σταθμούς. Θέαμα συγκινητικό.

Σὲ κάθε σταθμὸ γυναῖκες τοῦ λαοῦ μὲ ζωγραφισμένη τὴ συγκίνηση στὸ πρόσωπο, ἀλλὰ καὶ μὲ θαρραλέα καρδιά μᾶς εὐχονται “στὸ καλό”.

“Ὅλοι οἱ ἐνδιάμεσοι σταθμοὶ γιομάτοι κόσμο. Κόβουν δάφνες καὶ στολιζοῦν τὸ τραῖνο.

Αὐτὸ τὸ μεγαλειῶδες φρόνημα κράτησε σὲ ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ ἑλληνοϊταλικοῦ πολέμου καὶ συνεχίστηκε στὴ Γερμανικὴ Κατοχή. Οἱ κακουχίες, οἱ στερήσεις, οἱ ἀμέτρητες θυσίες σὲ κόπο, ἀλλὰ καὶ σὲ αἶμα, δὲν στάθηκαν ἱκανὲς νὰ κάμψουν τὸ φρόνημα αὐτὸ τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ λαοῦ, ἀκόμα καὶ ὅταν ὅλα ἔδειχναν ὅτι “τὸ τελευταῖον ἐκβάν” θὰ ἀπεδείκνυε μάταιον καὶ παράλογον “ἕκαστον τῶν πρὶν ὑπαρξάντων”. Ἄλλ' ἦταν ἄραγε μάταιος ὅλος αὐτὸς ὁ ὄγκος τῶν θυσιῶν; Ἄφησε κάτι πίσω του ἢ ἦταν μιὰ ἐξαρση συναισθηματικὴ, προορισμένη νὰ γίνεῖ ἀπλῶς μιὰ ἀνάμνηση ἐνὸς ἐνδόξου παρελθόντος;

Ἀποτελεῖ κοινὴ καὶ ἀδιαμφισβήτητη διαπίστωση ὅτι ὁ πόλεμος στὰ βουνὰ τῆς Ἀλβανίας μὲ τὶς ἐντυπωσιακὲς ἐπιτυχίες τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ συνετέλεσεν ἀποφασιστικὰ στὴν τελικὴ νίκη τῶν συμμαχικῶν δυνάμεων ἐπὶ τοῦ Ἄξονος. Κρινόμενες, συνεπῶς, μὲ τὸ μέτρο τῆς ἀμέσου ἀποτελεσματικότητος οἱ θυσίες τῆς Ἑλλάδος δὲν ἦταν μάταιες. Συνέβαλαν στὴν τελικὴ νίκη τοῦ ἐλευθέρου κόσμου ἐπὶ τῶν δυνάμεων τοῦ φασισμοῦ. Ἀλλὰ ἡ ἐποποιία τοῦ '40 δὲν μπορεῖ νὰ ἐκτιμηθεῖ μόνον μὲ τὸ μέτρο τῆς πολεμικῆς τῆς χρησιμότητος. Ἡ σπουδαιότητά τῆς συνίσταται στὸ ὅτι, πάνω ἀπὸ τὴν ἀδιαμφισβήτητη στρατιωτικὴ καὶ πολιτικὴ τῆς σημασία, ὑπῆρξεν ἓνα γεγονός πνευματικό. Στὸ βαθύτερο αὐτὸ πνευματικὸ νόημα τῆς μεγάλῃς ἐποποιίας ἃς ἐστιᾶσουμε τὴν προσοχὴ μας στὴ σημερινὴ μας ὀμιλία. Διότι μόνον ἔτσι θὰ μπορέσουμε νὰ μετατρέψουμε τὴ σημερινὴ ἐπέτειο ἀπὸ πανηγυρισμὸ καὶ καυχησιολογία γιὰ ἐπιτεύγματα ἄλλων

γενεών σε νοηματισμό της ίδιας της υπάρξεώς μας. Και διότι μόνον έτσι θα αναδείξουμε τη διαχρονική αξία του γεγονότος που τιμούμε σήμερα.

1. Όταν ο Ιωάννης Μεταξάς άπευθυνόταν στους εκπροσώπους των μέσων ενημερώσεως την έπομένη της κηρύξεως του πολέμου έλεγε, εκτός των άλλων που ήδη ανέφερα, και τα εξής βαρυσήμαντα για τὸ πνευματικό τους βάρος:

“Έν τούτοις, πρέπει νά σάς έπαναλάβω ὅ,τι έπισημότερον διεκήρυξα από την πρώτην στιγμήν. Η Έλλάς δέν πολεμᾷ διὰ τήν Νίκην. Πολεμᾷ διὰ τήν δόξαν”.

Τὰ λόγια αὐτά εκφράζουν τὸ βαθύτατο πνευματικό περιεχόμενο του φρονήματος και των κινήτρων, που ὀδήγησαν τήν Ελλάδα στην απόφαση νά πολεμήσει. Η Ιταλία ἦταν μεγάλη δύναμη, και φυσικά είχε πίσω της τήν υποστήριξη μιᾶς πανίσχυρης Γερμανίας. Θά ἦταν άσυγχώρητη άφέλεια νά πιστεύσει τότε ἡ μικρή μας χώρα ὅτι ὁ πόλεμος θά ἦταν ὀπωσδήποτε γι' αὐτήν νικηφόρος, δοθέντος μάλιστα ὅτι ἦταν έντονη ακόμα ἡ πικρία της από τήν εἰς βάρος της έρωτοτροπία της Άγγλίας και της Γαλλίας με τήν Βουλγαρίαν διὰ της οικοδομουμένης τότε Βαλκανικῆς Συνεννόησεως, και ὅτι ἔβλεπε τήν τύφλωση της Δύσεως, που θεωροῦσε τή Γερμανία ὡς προμαχῶνα κατά του κομμουνισμού. “Ένα μήνα, άλλωστε, πρὸ της ιταλικῆς εἰσβολῆς στην Άλβανία ἡ Άγγλία άπαιτοῦσε από τήν Ελλάδα νά πληρώσει τὰ χρέη της! Έτσι ὁ Μεταξάς –και μαζί του ὁ ελληνικός λαός– αποφασίζουν νά πολεμήσουν χωρίς ελπίδα νίκης. Ὁ Μεταξάς τὸ ὁμολογεῖ άπεριφράστως στή μνημονευθεῖσα ὁμιλία του πρὸς τοὺς εκδότες και τοὺς δημοσιογράφους:

“Υπάρχουν στιγμές κατά τις ὁποῖες ἕνας λαός ὀφείλει, αν θέλη νά μείνη μεγάλος, νά εἶναι ικανός νά πολεμήσει ἔστω και χωρίς καμμίαν ελπίδα νίκης. Μόνον διότι πρέπει”.

Δύο εἶναι τὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα πρέπει νά εξαρθοῦν ὡς πνευματικό περιεχόμενο αὐτῆς τῆς στάσεως.

α) Η δόξα δέν εξαρτᾶται από τή νίκη. Η νίκη αναφέρεται στο αποτέλεσμα μιᾶς πράξεως. Η δόξα άφορᾷ στον τρόπο, με τον ὁποῖο ενεργεῖται ἡ πράξη. Δυνατόν νά νικήσει κάποιος μετερχόμενος δολίους τρόπους ἢ επιφέροντας καταστροφές αἰθῶν και αδυνάτων. Από πνευματικῆς άπόψεως ἡ νίκη αὐτή εἶναι άδοξος. Αντιθέτως, μπορεί κανείς νά ἠττηθεῖ έν τέλει, αλλά νά έχει κερδίσει κλέος πνευματικό, εἴτε διότι πολέμησε γενναῖα, εἴτε διότι τὸ κίνητρο και ὁ σκοπός του υπῆρξαν πνευματικά, υπαγορευόμενα ὄχι από τή δίψα τῆς κατακτήσεως και τῆς εκμεταλλεύσεως των άλλων ἢ τῆς επεκτατικῆς κυριαρχίας και τῆς υποδούλω-

σης τῶν ἀντιπάλων, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἄμυνα τῶν πατρίων καὶ τὴν προστασία τῶν ἀδυνάτων.

Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα καὶ πρότυπο μιᾶς τέτοιας δόξας προβάλλει ἡ Χριστιανικὴ πίστη στὸν Σταυρὸ τοῦ Χριστοῦ. Εἶναι ἐνδιαφέρον ὅτι στὴν Καινὴ Διαθήκη, καὶ ἰδιαίτερα στὸ Κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιο, ὁ Σταυρὸς προβάλλεται ὡς “δόξα” τοῦ Χριστοῦ: “Νῦν (δηλαδή τὴν ὥρα τοῦ Σταυροῦ) ἐδοξάσθη ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου” (Ἰωάν. 13, 31).

Ὁ Ἐσταυρωμένος εἶναι ὁ πλέον ἡττημένος τῆς ἱστορίας, ἀφοῦ στὴν πάλη Του μὲ τὸ κακὸ θανατώνεται ταπεινωμένος. Ἡ δόξα Του ἐγκείται στὸ ὅτι ἡ θυσία Του εἶχε ὡς κίνητρο καὶ ὡς σκοπὸ τὴν Ἀγάπη, αὐτὴ τὴν ὑπέρτατη πνευματικὴ ἀξία, ἡ ὁποία παραμένει ἀήττητη. Γι’ αὐτὸ καὶ ὁ Σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ ἔγινε σύμβολο νίκης, ἀφοῦ ἡ θυσία Του νικᾷ τὸ κακὸ διὰ τῆς Ἀγάπης, τῆς ὁποίας ἡ δόξα καὶ τὸ μεγαλεῖο παραμένουν ἀκλόνητα στὶς συνειδήσεις τῶν ἀνθρώπων κάθε ἐποχῆς.

β) Τὸ νὰ μάχεται κανεὶς χωρὶς καμμιά ἐλπίδα νίκης, μόνο διότι πρέπει, ἀκούγεται ὡς παραφροσύνη. Σχετικοποιεῖ τὴν ἀρχὴ τῆς Realpolitik, μὲ τὴν ὁποία πορεύεται κατὰ κανόνα ἡ διπλωματία τῶν κρατῶν, αὐτὴ ποὺ τόσο αὐτάρεσκα αὐτοαποκαλεῖται “ἡ τέχνη τοῦ ἐφικτοῦ”. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι ὁ πόλεμος δὲν εἶναι πάντοτε ἡ καλύτερη λύση, καὶ πρέπει νὰ προτιμᾶται μόνον ὡς ἀπολύτως ἀναγκαῖον κακόν, ἀλλὰ ἡ ἀποφυγὴ τοῦ χάρη καὶ μόνον τῆς εὐημερίας καὶ τῶν ἀπαιτήσεών της, ὅταν διακυβεύονται ὑψίστα πνευματικὰ ἀγαθὰ, δὲν φαίνεται νὰ ἄρμυζε σ’ αὐτοὺς ποὺ ἔγραψαν τὴν ἐποποιία τοῦ ’40.

Ἔτσι, τιμώντας τὴν ἐποποιία τοῦ ’40 μοιάζει σὰν νὰ τιμοῦμε τὴν παραφροσύνη. Ἰδιαίτερα οἱ γενεές, ποὺ ἐπέζησαν ἢ ἐπακολούθησαν, πολὺ συχνὰ ἀντιμετώπισαν τὸν πειρασμὸ νὰ θεωρήσουν ἐντελῶς ἀσύμφορη γιὰ τὴ χώρα μας τὴν προσφορὰ τῶν θυσιῶν στὸν πόλεμο ἐκεῖνο, καθὼς βλέπουν τοὺς ἰσχυροὺς συμμάχους, ποὺ τότε χαρακτηρίζαν ὡς “ἥρωες” τοὺς στρατιῶτες μας, νὰ ἀδικοῦν κατάφωρα τὸν ἑλληνισμό, καὶ ὄχι μόνο νὰ μὴν τοῦ ἀποδίδουν ὅσα τοῦ ὑποσχέθηκαν, καὶ ὅσα δικαίως τοῦ ἀνήκουν, ἀλλὰ καὶ νὰ χαρίζουν τμήματά του σ’ ἐκείνους, ποὺ τὴν ὥρα τοῦ πολέμου προτίμησαν μὲ σύνεση καὶ ρεαλισμὸ νὰ μείνουν οὐδέτεροι καὶ ἐκτὸς κάθε θυσίας. Πῶς νὰ βροῦν τὸ κουράγιο οἱ γενιές αὐτὲς νὰ ἐκτιμήσουν εὐλικρινά, μὲ θαυμασμὸ καὶ διάθεση μιμνήσεως, αὐτοὺς ποὺ ἔγραψαν τὴν ἐποποιία τοῦ ’40;

Καὶ ὅμως, ἂν κάτι ἔχει νὰ μᾶς πεῖ ἡ σημερινὴ ἐπέτειος, εἶναι πῶς σὲ τελικὴ ἀνάλυση τὸ ἀληθινὸ συμφέρον ἐνὸς λαοῦ δὲν βρίσκεται στὴν ἄμεση εἰσπραξὴ

των ωφελημάτων και κερδών, που συνεπάγονται οι θυσίες του, αλλά στην γενικότερη ωφέλεια της ευρύτερης ανθρωπίνης κοινότητας, μέσα στην οποία ζει και κινείται. Έτσι ο έλληνισμός μπορεί να μην εισέπραξε τα ωφελήματα των θυσιών του, τα οποία του άνηκαν, ζει όμως και αναπνέει και αυτός τον άερα της ελευθερίας, που απολαμβάνουν και τα άλλα πολιτισμένα κράτη σήμερα, κάτι που ίσως, αν όχι ασφαλώς, δεν θα συνέβαινε, αν δεν έμαχτο τότε και αυτός έναντι των δυνάμεων του σκότους. Οι θυσίες, επομένως, του '40 δεν πήγαν επί ματαιώ. Τα πνευματικά αγαθά, που προέκυψαν από εκείνες τις θυσίες της Ελλάδος, ή ελευθερία, ή σεβασμός της ετερότητας και άλλα όσα τότε εκινδύνευαν, και όσα τραγικά καταπατήθηκαν στο Auschwitz και άλλου, διασώθηκαν ως κτήμα όλης της πολιτισμένης ανθρωπότητας, και συνεπώς, ως κτήμα και της Ελλάδος. Αυτή, άλλωστε, υπήρξε η μοίρα του ελληνισμού από αρχαιοτάτων χρόνων: να εμπλουτίζει με πνευματικές αξίες την ανθρωπότητα θυσιάζοντας πολλές φορές το στενότερο έθνικό του συμφέρον.

2. Αλλά, αν και ο ελληνικός λαός και η ηγεσία του γνωρίζαν πολύ καλά ότι ο αγώνας των ήταν ανισος και η νίκη αβέβαιη, αν και προσέφεραν τις θυσίες τους για τη δόξα, και όχι για τη νίκη, δεν εγκατέλειψαν ποτέ την πίστη ότι όλα είναι δυνατά, ακόμα και αυτή η νίκη. Η έποποιία του '40 γράφηκε με το μελάνι της πίστωσης. Μας αποκάλυψε τί είναι πίστη, μια έννοια πολύ συχνά παρεξηγημένη ή και διαβεβλημένη μέσα στην ατμόσφαιρα του ορθολογισμού που μας περιβάλλει. Τί είναι πίστη; Ο συγγραφέας της προς Έβραίους επιστολής, ενός από τα κανονικά βιβλία της Καινής Διαθήκης, δίνει τον πιο ακριβή και περιεκτικό όρισμό της πίστωσης:

“Έστι δὲ πίστις ἐλπίζομένων ὑπόστασις, πραγμάτων ἔλεγχος οὐ βλεπομένων” (κέφ. 11,1).

Πίστη δεν είναι, όπως συνήθως νομίζεται, ή αποδοχή της υπάρξεως του Θεού ή ή προσυπογραφή ορισμένων δογμάτων ή λογικών προτάσεων. Πίστη είναι ή αποδοχή του ανθρωπίνως και λογικῶς αδυνάτου ως δυνατού, ή απεγκλωβισμός του ανθρώπου από τὰ δεσμά του ορθολογισμού, που περιορίζει τὸ ὑπαρκτὸ σὲ όσα ἐλέγχουν οἱ αἰσθήσεις και ή ανθρωπίνη λογική. Με τὰ λόγια του Δροσίνη,

“Πίστη είναι όταν
 όσο αλόγιστο και πλάνο ή νοῦς κι αν τὸ ξέρη
 ήλιο προσμένεις τὰ μεσάνυχτα
 κι αστροφεγγιά τὸ μεσημέρι”.

Αυτή την πίστη επέδειξεν ὁ ἑλληνικὸς λαὸς κατὰ τὸν ἑλληνοϊταλικὸ πόλεμο τόσο στὰ μετόπισθεν ὅσο, καὶ πρὸ πάντων, στὸ μέτωπο τῆς μάχης. Ἐκεῖ, στὸ μέτωπο, ὁ στρατιώτης δὲν εἶχε νὰ παλαίψει μόνον μὲ ἓναν ἐχθρὸν, ποῦ εἶχεν ἀσύγκριτη ὑπεροπλία, ἀλλὰ καὶ μὲ τὶς κακουχίες, μὲ τὸν ἴδιο τὸν θάνατο. Ἐκεῖ ἔπρεπε νὰ πιστεύει ὅτι οἱ ἀνθρώπινες, οἱ σωματικὲς δυνάμεις του ἦταν ἀνεξάντλητες, πὼς ἢ ψυχὴ του μποροῦσε νὰ προστάξει τὸ σῶμα του καὶ ἐκεῖνο νὰ ὑπακούει, ἔτσι χωρὶς ὄρια, σὰν νὰ ἦταν καὶ αὐτὸ ἀθάνατο. Εἶναι συγκλονιστικὲς οἱ σχετικὲς περιγραφές τοῦ Βαγιακάκου στὸ Ἡμερολόγιό του ποῦ μᾶς χάρισε δημοσιευμένο ὁ “Σύλλογος πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων” μὲ τὴν εἰσαγωγὴ καὶ ἐπιμέλεια τῆς Ἑλένης Μπελιᾶ:

“Ἡ πορεία (πρὸς τὴν Πίνδο) γίνεται μέσα σὲ λάσπη, σκοτάδι, πίσσα, ὀμίχλη... Ἡ φύσις ἀγρία. Περνάμε σὲ ἀγριεὶς ρεματιές. Ἀνεβαίνομε στὶς κορυφές τῆς Πίνδου. Τὸ σκοτάδι εἶναι πίσσα. Βαδίζομε μὲ τὰ αὐτιά... Ἡ ἀνοδος πρὸς τὸ ὕψωμα τῆς Κουτσούφλιανης ἦταν μαρτυρικὴ. Λάσπες, βροχὴ. Μὲ μεγάλη ταλαιπωρία φτάνομε ἐπὶ τέλους στὸν τόπο τοῦ καταυλισμοῦ. Ἐκεῖ μᾶς περιμένε μεγάλο μαρτύριο. Ἡ λάσπη γόνα. Νὰ κατασκηνώσης καὶ ποῦ;”

Παρόμοια εἶναι καὶ ἡ περιγραφή τοῦ Ὀδυσσεᾶ Ἐλύτη στὸ “Ἄξιον Ἔστί”, ἀλλὰ καὶ τοῦ Ἀγγελου Βλάχου στὸ “Μνήμα τῆς Γρηᾶς”. Ὁ τελευταῖος, λὲς καὶ ἀντιγράφει τὸν Βαγιακάκο, περιγράφει τὴν ἴδια πορεία μὲ τὰ ἴδια σχεδὸν λόγια:

“Ἡ πορεία γίνεται λασποπάτημα. Λάσπη! Λάσπη τῆς Ἀλβανίας! Στοιχειὸς τῆς καὶ φοβέρα τῆς, κι ἐχθρὸς ἀπιαστος κι’ ἀνίκητος... Δὲν πρέπει οὔτε μία στιγμή νὰ χαλαρωθεῖς, οὔτε μία στιγμή νὰ ἀδρανήσεις. Πρέπει νὰ παλεύεις σὲ κάθε βῆμα μὲ τὴ λάσπη γιὰ νὰ μὴ σοῦ ρουφήξει τὰ πόδια... Περπατάμε στ’ ἀνοιχτά. Καὶ περνᾶμε πάλι ὄρες ποῦ παλεύομε σκυφτοί, μὲ τὸν ἀέρα στὰ μούτρα, μὲ τὸ χιόνι ποῦ μᾶς δέρνει παγωμένες καμουτσικιές... Κάθε τόσο σταματάει ἡ φάλαγγα καὶ γυρίζομε νὰ κοιτάξομε ὁ ἓνας τὸν ἄλλον, σὰν μιὰ παρηγοριά, σὰν γιὰ νὰ δοῦμε πὼς καὶ ἄλλοι ἀνθρωποὶ, κι ἄλλα κορμιά ἐκτὸς ἀπὸ μᾶς βρίσκονται δῶ πάνω καὶ παλεύουν κι’ ἀγωνίζονται...”.

Ἄν παραθέτω τὰ ἀποσπάσματα αὐτά, δὲν εἶναι γιὰ νὰ σᾶς πῶ κάτι καινούριο, κάτι ποῦ δὲν τὸ ξέρατε. Εἶναι γιὰ νὰ σᾶς ἐρωτήσω: ποῦ βρέθηκε ὅλη ἡ χαλύβδινη ἀντοχή, ποῦ ἔκανε τοὺς ἀνθρώπους αὐτοὺς νὰ μὴ λυγίσουν, νὰ μὴν ἐγκαταλείψουν τὰ ὄπλα τους, νὰ ἐπιμείνουν; Δὲν γνωρίζω ποιὲς εἶναι οἱ δυνατότητες ποῦ διαθέτει τὸ ἀνθρώπινο σῶμα. Ἴσως νὰ εἶναι ἄπειρες, ἴσως νὰ ἦταν ἀρκετὲς γιὰ νὰ ἐξηγήσουν τὴν ἀντοχή, ποῦ ἔδειξαν οἱ στρατιῶτες ἐκεῖνοι, χωρὶς νὰ χρεῖ-

άζεται να αναζητήσουμε την εξήγηση έξω από την απλή βιολογία. Διερωτώμαι όμως αν τα σώματα των σημερινών μας νέων, τα γυμνασμένα στα γυμναστήρια και καλοθρεμμένα, θα άντεχαν σε μία παρόμοια ταλαιπωρία. Αν τελικά μπορεί χωρίς κάποια παρόρμηση, κάποια εσωτερή πίστη, να συγκρουστεί κανείς με το αδύνατο, με τον ίδιο τον θάνατο. Αν δέν είναι φυσικότερο, πιό συνεπές προς το ένστικτο της αυτοσυντηρήσεως, να φεύγει κανείς άντι να επιμένει, όταν συγκρούεται με τον ίδιο τον θάνατο.

Στό σημείο αυτό πρέπει να κάνομε μία διευκρίνηση. Η πίστη, που χαλυδώνει την βιολογική άντοχή, δέν είναι άνάγκη να είναι πάντοτε συνειδητή. Μπορεί να όφειλεται σε μία στάση ζωής, σε ένα ήθος, που διαμορφώνεται μέσα σε ένα πνευματικό και πολιτισμικό περιβάλλον –και αυτό άκριβώς συνέβαινε στην περίπτωση της έποποιίας του '40. Πρόκειται γι' αυτό που ό Άγγελος Τερζάκης όνομάζει λεβεντιά, και που σημαίνει, όπως γράφει, “πέρα από τό άρρενωπό ήθος, τή γενναιοδωρη παραδοχή της δραματικής ουσίας μιας ζωής ταγμένης έτσι κι άλλιώς στο Χάρο. Μιά περιφρόνηση για τον άγονο θρήνο, μια πρόθυμη, άνεμελη προεπικύρωση της φυσικής νομοτέλειας. Όχι μοιρολατρική έγκαρτερηση, όχι παθητική ύποταγή. Έντιμη και θαρραλέα τήρηση του άγραφου συμβολαίου που συντάσσεται με την ίδια τή γέννησή μας”.

Αυτό τό ήθος, της λεβεντιάς άπέναντι στον θάνατο, καλλιεργούσε επί αιώνες ή Έκκλησία μας στα πνευματικά παιδιά της. Έχει δίκαιο ό Τερζάκης να όνομάζει τό ήθος αυτό “έλληνικό λαϊκό γνώρισμα”. Άλλά θα ήταν άδικο να μή αναγνωριστεί ή συμβολή της Όρθοδόξου Έκκλησίας μας στη διαμόρφωση αυτού του ήθους. Διότι τί άλλο έκανε ή Έκκλησία μας όταν προέβαλλε τους μάρτυρες και τους όσίους της ως πρότυπα ανθρώπων, που περιφροούν τον θάνατο, και άρνούνται να τον καταστήσουν φόβητρο και τελικό κριτή των αποφάσεων και πράξεών μας; Αν ή πίστη δέν είναι μια λογική κατάφαση σε κάποια λογική πρόταση, όπως ή ύπαρξη ή μη ενός “άνωτάτου όντος”, αλλά ένα ήθος, μια στάση ζωής, που πιστεύει στην υπέρβαση των φυσικών και βιολογικών όρίων, δηλαδή του ίδιου του θανάτου, με τον όποϊον κονταροχτυπιέται άφόβα, τότε μπορούμε κάλλιστα να διακρίνομε την πίστη πίσω από τή χαλυδένια θέληση, που έκανε πραγματικότητα την έποποιία του '40.

Η πίστη αυτή δέν ήταν πάντοτε και μόνο ύποσυνείδητη, μια δύναμη διαμορφωτική ήθους, του ήθους της λεβεντιάς. Στο πιό μεγάλο μέρος του έλληνικού λαού ή πίστη αυτή ήταν επώνυμη, έφερε τό όνομα της Παναγίας. Όσο και αν θελήσομε να άποκαθάρομε την έποποιία του '40 από στοιχειά, που ύποτιμητικά

θὰ ονομάζουμε “θρησκοληψία”, γεγονός παραμένει ὅτι τὰ στοιχεῖα αὐτὰ διαδραμάτισαν ρόλο οὐσιαστικό στο φρόνημα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ κατὰ τίς δύσκολες ἐκεῖνες μέρες. Ὁ τορπιλισμός τῆς “Ἑλλης” ἀπό τοὺς Ἰταλοὺς τὴν ἡμέρα τῆς Παναγίας ἔθιξε τὸ ἑλληνικό φιλότιμο στὶς πιὸ εὐαίσθητες χορδές του. Μὲ “τὴν ἐκδίκηση τῆς ἀδικίας μπροστά του” –για νὰ ἐπαναλάβομε τὰ λόγια τοῦ Ἐλύτη–, ὁ μέσος στρατιώτης ἐξοργίζεται ἀπὸ τὴν ἀδικη ἐπίθεση κατὰ τῆς πατρίδας του, καὶ ὀπλίζεται μὲ πείσμα. Θεωρεῖ τὸν ἀγῶνα του δίκαιο, καὶ δὲν ὑπολογίζει τίς δυσίες. Σ’ ὅλο αὐτὸ τὸν ἀγῶνα του βλέπει παρούσα τὴν Παναγία. Εἶναι ἀναρίθμητες οἱ διηγήσεις ὁραμάτων τῆς Παναγίας ἀπὸ τοὺς στρατιώτες, ποὺ μάχονται στο μέτωπο. Καὶ δὲν ἔχουν καμμία σημασία τὰ ὑπομειδιάματα τοῦ ὀρθολογισμοῦ, ἀφοῦ, οὕτως ἢ ἄλλως, ὁ ὀρθολογισμὸς εἶχε παραχωρήσει τὴ θέση του στὴ μέθη τοῦ παραλόγου, τῆς πίστης στο ἀδύνατο. Ἄν ἡ πίστη δὲν εἶναι ἀπλῶς ἰδέα, ἀλλὰ προσωπικὴ σχέση, γιὰ τὸν ἑλληνα στρατιώτη στο μέτωπο, ἀλλὰ καὶ τοὺς οἰκείους του στὶς πόλεις καὶ τὰ χωριά, ἡ πίστη δὲν ἦταν ἀπρόσωπη, ἦταν συνδεδεμένη μὲ τὸ πρόσωπο τῆς Παναγίας.

Ἡ θρησκευτικὴ αὐτὴ τῶν μαχομένων στο μέτωπο στρατιωτῶν ἐνισχύονταν ἀπὸ τὴν παρουσία ἐκεῖ στρατιωτικῶν ἱερέων, οἱ ὅποιοι τοὺς ἐνεψύχωναν μὲ ὁμιλίες καὶ τελοῦσαν Λειτουργίες. Τὰ γράμματα τῶν ἱερέων αὐτῶν ἀπὸ τὸ μέτωπο, τὰ ὁποῖα ἔχουν διασωθεῖ, εἶναι συγκινητικά. Λειτουργίες σὲ χαράδρες, γιὰ νὰ διασφαλιστεῖ τὸ ἀπυρόβλητο, μὲ πέτρες μεταμορφωμένες σὲ Ἁγία Τράπεζα, καὶ μὲ τοὺς στρατιώτες νὰ κοινωνοῦν ἀφοῦ ἔχουν νηστεύσει τὴν προηγούμενη, ἔρχονταν νὰ συμπληρώσουν τίς Παρακλήσεις τῶν μανάδων καὶ τῶν συγγενῶν στὶς ἐκκλησίες τῶν χωριῶν καὶ τῶν πόλεων. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Χρῦσανθος, ἡ μεγάλη αὐτὴ ἐκκλησιαστικὴ καὶ ἐθνικὴ μορφή, ἡ ὁποία ἐλάμπρυνε καὶ τὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν ὡς τακτικό της μέλος, ὀργανώνει στὴν Ἀθήνα τὴ φιλανθρωπικὴ βοήθεια πρὸς τίς οἰκογένειες τῶν μαχομένων, ἐπισκέπτεται προσωπικῶς τοὺς τραυματίες καὶ ἀποστέλλει κληρικούς στο μέτωπο. Ἡ Ἐκκλησία σύσσωμη πρωτοστατεῖ στὸν ἐθνικὸ ἀγῶνα.

Ἡ θρησκευτικὴ αὐτὴ διάσταση τῆς ἐποποιίας τοῦ ’40 δὲν ἀποτελεῖ κάτι τὸ πρωτόγνωρο στὴν ἱστορία τοῦ ἑλληνισμοῦ. Ἡ ἔννοια τῆς Πατρίδας εἶχεν ἀπὸ τοὺς ἀρχαιοτάτους ἀκόμη χρόνους τοῦ ἑλληνισμοῦ θρησκευτικὸ χαρακτήρα. “Ἡ Μητέρα Γῆ διὰ τοὺς ἀρχαίους –γράφει ὁ ἀείμνηστος Ἰωάννης Συκουτρῆς– δὲν εἶναι ἀπλῆ ποιητικὴ μεταφορά... Ἰδιαιτέρως... τὸ αἶσθημα αὐτὸ τῆς προσκολλησεως εἰς τὴν πατρικὴν τῶν γῆν εἶχον οἱ Ἀθηναῖοι... Καὶ ἡ ἀφοσίωσις αὐτὴ προσλαμβάνει ἕναν αὐτόχρημα θρησκευτικὸ χαρακτήρα. Καμμιάς ἄλλης ἑλληνικῆς

πόλεως τὰ παιδιά δὲν ὁμιλοῦν μὲ τόσην κατάνυξιν, μὲ τόσην περιπάθειαν διὰ τὴν πατρικὴν τῶν γῆν, ὅσον οἱ Ἀθηναῖοι ποιηταὶ καὶ συγγραφεῖς”.

Ἡ Πατρίδα γιὰ τὸν Ἕλληνα εἶναι ἱερή. Καὶ ἱερὸ εἶναι κάτι βαθεῖα δεμένο μὲ τὴν ἴδια τὴν ὑπόστασή μας, κάτι ποῦ προκαλεῖ τὴν εὐλάβειά μας. Εἶναι ὁ τόπος ὅχι τόσο τῆς βιολογικῆς μας γέννησης –πρᾶγμα ποῦ σὲ πολλές περιπτώσεις μπορεῖ νὰ μὴν ἰσχύει– ὅσο ὁ τόπος τῶν τάφων τῶν ἀγαπημένων μας. Ἀγαποῦμε τὸν τόπο μας ὅχι γιατί μᾶς δίνει τὰ πρὸς τὸ ζῆν –αὐτὰ μπορούμε πλέον νὰ τὰ προμηθευτοῦμε καὶ ἀπὸ ἄλλους τόπους– ὅσο γιατί ἀγαποῦμε ἐκείνους ποῦ τὸν ἀγάπησαν, ποῦ τὸν πότισαν μὲ τὸν ἰδρώτα καὶ, ἐνίοτε, τὸ αἷμα τους, καὶ ποῦ παρέδωσαν στὴ γῆ τοῦ ὅτι ἀπόμεινε ἀπὸ τὴν πάλῃ τους μὲ τὸν θάνατο. Καὶ ἡ εὐλάβεια αὐτὴ κάνει τὴν Πατρίδα ἔννοια ἱερὴ καὶ ἐπιβάλλει τὴν ὑπεράσπισή της.

Ἔτσι ἐξηγεῖται ἡ φιλοπατρία τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ ’40. Στὶς ἰταμὲς ἀξιώσεις τῶν Ἰταλῶν ἔβλεπαν νὰ ἀπειλεῖται ὅ,τι εἶχαν ἱερώτερο. Δὲν ἤθελαν νὰ κατακτήσουν, ἤθελαν νὰ ἀμυνθοῦν. Καὶ ὅταν ἀκόμα πανηγυρικὰ εἰσέβαλαν στὴν Κορυτσά καὶ σὲ ἄλλα μέρη τῆς Βορείου Ἡπείρου, τὸ αἰσθημὰ τους ἦταν πὼς δὲν κατακτοῦν ξένη γῆ, ἀλλὰ πατοῦν σὲ χῶμα ποῦ φιλοξenoῦσε τοὺς οἰκειοὺς τους.

3. Ἔτσι, ἡ ἱερότητα τῆς γῆς, ἡ ὑπεράσπιση τῆς Πατρίδας, ἔπαιρνε γιὰ τοὺς μαχητὲς τοῦ ’40 μιὰ ἔννοια προσωπική. Ἀγαποῦσαν τὴν Πατρίδα, γιατί αἰσθάνονταν δεμένοι μὲ τοὺς ἀνθρώπους της –νεκροὺς καὶ ζωντανούς– ὅχι γιατί ἐνοιωθῶν ἰδιοκτῆτες της. Ἄλλοι λαοὶ κατακτοῦν περιοχὲς γιὰ νὰ αὐξήσουν τὴν εὐημερία τους ἢ τὴν πολιτικὴ καὶ οἰκονομικὴ ἰσχύ τους. Οἱ μαχητὲς τῶν Ἀλβανικῶν βουνῶν εἶχαν συνέχεια στὴ σκέψη τους τοὺς ἀνθρώπους τους, αὐτοὺς ποῦ ἄφησαν πίσω τους καὶ ποῦ ἀγωνιοῦσαν νὰ ξαναδοῦν. Ἄν ἀνατρέξουμε καὶ πάλι στὸ Ἡμερολόγιο καὶ τὴν Ἀλληλογραφία τοῦ Βαγιακάκου θὰ καταληφθοῦμε ἀπὸ συγκίνηση. Ὁ ἀγῶνας γίνεται μὲ τὸ ἓνα πόδι στὸ μέτωπο καὶ μὲ τὸ ἄλλο στὰ μετόπισθεν, στοὺς ἀγαπημένους. Ὁ μαχητὴς τοῦ ’40 δὲν μάχεται γιὰ ιδέες, ἀλλὰ γιὰ πρόσωπα. Ὅσο καὶ ἂν προσφέρεται τὸ ἔπος τοῦ ’40 γιὰ ἰδεολογικὴ ἀνάλυση, στὸ βάθος του παραμένει συγκινητικὰ καὶ ζεστὰ ἀνθρώπινη ὑπόθεση. Στούς ἰδεολογικοὺς ἀγῶνες οἱ ἀνθρώπινες σχέσεις μπορεῖ εὐκολὰ νὰ θυσιαστοῦν στὶς ιδέες, ποῦ ἐνδέχεται καὶ νὰ χωρίζουν τοὺς ἀνθρώπους. Στὸν ἀγῶνα τοῦ ’40 οἱ ἀνθρώπινες σχέσεις εἶχαν τὴν προτεραιότητα. Ἡ κρυφὴ ἐλπίδα τῶν στρατιωτῶν ἦταν νὰ ξανασιμῶν μὲ τοὺς δικούς τους. Ἐπρόκειτο γιὰ ἓναν ἀγῶνα ποῦ ἔδενε ὅλους σὲ μιὰ ὁμοψυχία καὶ ἐνότητα ὅχι συμφερόντων, οὔτε ἰδεῶν, ἀλλὰ ψυχῶν.

Ὁ ἀνθρώπινος, ψυχικὸς αὐτὸς δεσμὸς ἐξηγεῖ σὲ ἓνα μεγάλο βαθμὸ τὴν ἐντυ-

πωσιακή άντοχή, πού επέδειξαν οί μαχητές του άλβανικού μετώπου, και ίσως και τις στρατιωτικές έπιτυχίες τους. Η έθνική συνοχή δέν ύπῆρξε πάντοτε χαρακτηριστικό τῆς Ιστορίας μας, οὔτε επέζησε κατά τήν ιδεολογικοποιημένη περίοδο πού άκολούθησε τόν πόλεμο του '40-'41. Χρειάστηκε πολὺς χρόνος και κόπος για νά όμονοήσει και πάλι τὸ ἔθνος μας. Η έποποιία του '40 καταδεικνύει πόσο άπαραίτητη εἶναι ἡ έθνική όμοφυχία για νά προκόψει ὁ λαός μας. Και πόσο σημαντικός παράγων εἶναι ἡ όμοφυχία αὐτή για νά μεγαλοουργήσει.

4. Άλλά ὁ πόλεμος του '40 δέν ἦταν πόλεμος μόνο για τήν Ελλάδα. Άν ὁ έλληνικός λαός άντέδρασε με τόση όρμή κατά τῆς Ιταλίας, και άν έπῆρε τὰ βουνὰ τῆς άντιστάσεως κατά τῆ Γερμανική κατοχή, ἦταν γιατί διέβλεπε ὅτι τις ὥρες εκείνες διακυβεύονταν τὰ ιερά και ὅσια ὄχι μόνο τῆς Ελλάδας, αλλά και ὅλης τῆς ανθρωπότητας. Επρόκειτο για τὸ ὕψιστο αγαθὸ τῆς ανθρωπίνης ελευθερίας και αξιοπρέπειας. Εἶναι περιεργο, αλλά ἡ ιστορία ἔχει τις παραδοξότητες της -ὅτι ἓνα δικτατορικό καθεστῶς ξεσήκωσε τοὺς Έλληνες νά πολεμήσουν εναντίον του ὀλοκληρωτισμοῦ δικτατοριῶν, πού μέχρι τήν ὥρα εκείνη αποτελοῦσαν τὸ πρότυπό του. Και ὁ έλληνικός λαός, με μιὰ μεγαλόφρονη χειρονομία διέγραψε τις άμαρτίες του καθεστώτος εκείνου, και ὕπακούοντας στην κλήση του στρατεύτηκε στῆ μάχη κατά του ὀλοκληρωτισμοῦ. Αὐτὸ πού προεἶχε πλέον ἦταν ἡ ελευθερία, μιὰ ελευθερία ὄχι μόνο τῆς Πατρίδας, αλλά του Άνθρώπου γενικά.

Εἶπαμε πρὸ ὀλίγου ὅτι ὁ ανθρωπίνος, ὁ ψυχικός παράγων διαδραμάτισε και-ριο ρόλο στὸν άγώνα του '40. Ὁ Έλληνας ἔχει βαθεῖα μέσα του τήν τάση νά θέτει τὸ πρόσωπο ὑπεράνω του Νόμου. Αὐτὸ τὸν ὀδηγεῖ συχνὰ στην άδυναμία νά συγκροτήσει αὐστηρῆ έννομη τάξη στην κοινωνική και πολιτική ζωή του. Και ἐνῶ αὐτὸ αποδεικνύεται συχνὰ ἐπιζήμιο ἐλάττωμα, δέν παύει νά ἔχει και τῆ θετική πλευρά του. Η ρήση του Χριστοῦ “τὸ Σάββατον ἐγένετο διὰ τὸν ανθρωπον, και οὐχι ὁ ανθρωπος διὰ τὸ Σάββατον” (Μάρκ. 2, 27) ἔχει ιδιαίτερη ἀπήχηση στην ψυχὴ του Έλληνα. Γι' αὐτὸ τείνει νά εἶναι άνεκτικὸς πρὸς τῆ διαφορά μεταξύ τῶν συνανθρώπων του και νά ἀποδέχεται τὸν ξένο και ἀλλόφυλο με περισσότερη εὐκολία ἀπὸ ὅσον ἄλλοι λαοί.

Ὁ πόλεμος του '40 και ἡ Γερμανική κατοχὴ πού άκολούθησε κατέδειξαν με τὸν δραματικώτερο τρόπο τὸν παγκόσμιο και πανανθρώπινο χαρακτήρα τῶν αξιῶν, τις ὁποῖες ἐκαλεῖτο νά ὑπερασπίσει ὁ έλληνικός λαός τήν ὥρα εκείνη. Επρόκειτο για τήν αξιοπρέπεια και τήν ελευθερία του ανθρωπίνου προσώπου, για τήν αντίληψη ὅτι κάθε ανθρωπος, ανεξαρτήτως φυλῆς, θρησκείας ἢ άλλης καταστά-

σεως και ιδιότητας, είναι μοναδικός και αναντικατάστατος, και δεν επιτρέπεται να χρησιμοποιείται ως μέσον προς σκοπὸν ἢ νὰ ὑφίσταται ἄνιση μεταχείριση και προσβολή τῆς προσωπικότητάς του. Οἱ ἀρχές αὐτὲς ἀνταποκρίνονται στὴν πίστη τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας στὴν Ἁγία Τριάδα ὡς τὸ πρότυπο τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου, μιὰ πίστη ποὺ τὴν μετέτρεψε σὲ ἦθος ἢ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία διὰ μέσου τῶν αἰώνων, ἂν ὄχι πάντοτε στὴν πράξη, πάντως στὴ διδασκαλία της και στὴ συνείδηση τοῦ λαοῦ της.

Τις ἀρχές αὐτὲς ἐπρόκειτο νὰ υἰοθετήσῃ ἐπισημῶς και νὰ ἐνσωματώσῃ στὸ δίκαιό του μετὰ τὸν Β' Παγκόσμιο πόλεμο ὁ ἐλεύθερος κόσμος, στὸν ὁποῖον ἀνήκει πλέον και ἡ χώρα μας. Ἡ ἐποποιία τοῦ '40 ὑπῆρξε μιὰ ἀπὸ τις ἀποφασιστικὲς και πλέον κρίσιμες προϋποθέσεις γιὰ νὰ ἀνοίξῃ ὁ δρόμος πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτή.

Οἱ ἐποποιίες δὲν μποροῦν νὰ μετατραποῦν σὲ καθημερινότητα. Ἀποτελοῦν ἐξάρσεις τῶν λαῶν σὲ ὀρισμένες στιγμὲς τῆς Ἱστορίας τους. Ἀφήνουν ὅμως ἓνα καταπίστευμα, μιὰ κληρονομιά στοὺς ἀπογόνους τους, γιὰ νὰ τὸ διαχειριστοῦν κατὰ τὴ βούλησή τους. Ποιὸ εἶναι τὸ καταπίστευμα τῆς ἐποποιίας τοῦ '40; Τί ἄφησαν πίσω τους γιὰ τις ἐπόμενες γενεές ὁ θρυλικὸς ἡρωϊσμὸς και οἱ ἀπαράμιλλες θυσίες τῆς γενεᾶς ἐκείνης; Και πῶς ἀνταποκρίθηκαν στὴν κληρονομιά τους αὐτὴ ἐκεῖνοι ποὺ ἀκολούθησαν; Αὐτὰ τὰ ἐρωτήματα ἔρχονται σήμερα στὴ σκέψη μας, καθὼς τιμοῦμε γιὰ μιὰ φορὰ ἀκόμα τὴν ἐπέτειο τῆς 28ης Ὀκτωβρίου τοῦ '40.

Στὸ ἐπίπεδο τῆς ἐδαφικῆς ἐθνικῆς κυριαρχίας τὸ καταπίστευμα ὑπῆρξε πενιχρό. Καναταλώθηκε εὐθύς μετὰ τὴ λήξη τοῦ Β' Παγκοσμίου πολέμου, ὅταν και αὐτὰ τὰ κεκτημένα μὲ θυσίες και αἷμα στὴ Βόρειο Ἥπειρο ἔφυγαν ἀπὸ τὰ χέρια τῶν Ἑλλήνων. Ἐπρεπε, βλέπετε, νὰ μοιραστεῖ ὁ κόσμος κατὰ τὴν κρίση τῶν μεγάλων, και ὄχι τῶν μικρῶν, δυνάμεων τῆς νίκης. Οἱ μικροὶ ἀγωνίζονται γιὰ τὴ δόξα. Μόνον οἱ μεγάλοι δικαιοῦνται τὴ νίκη. Στοὺς ἀγωνιστὲς τῶν ἀλβανικῶν βουνῶν ἀποδόθηκαν ἀπὸ τοὺς μεγάλους τὰ εὔσημα τῶν “ἡρώων ποὺ πολεμοῦν σὰν Ἑλληνες”, και αὐτὸ κρίθηκε ἀρκετό. Μὲ δυσκολία, ἀλλὰ δόξα τῷ Θεῷ, μᾶς ἐπιστράφηκαν τὰ Δωδεκάνησα. Ἐνα μεγάλο ὅμως μέρος τῆς Κύπρου παραχωρήθηκε οὐσιαστικὰ σ' ἐκείνους ποὺ ἐπέλεξαν, ἀντὶ τῶν θυσιῶν τοῦ πολέμου, τὴν οὐδετερότητα.

Μένει όμως τὸ πνευματικὸ καταπίστευμα. Ποιὸ εἶναι αὐτό, καὶ τί νόημα μπορεῖ νὰ ἔχει στὴ σημερινὴ ἱστορικὴ πραγματικότητα;

Στὴ σύντομη ἀνάλυση τοῦ πνευματικοῦ νοήματος, τῆς ἐποποιίας τοῦ '40, ποὺ ἐπιχειρήσαμε στὴν ὁμιλία αὐτή, ἐπισημάναμε μερικὲς ἀπὸ τὶς πνευματικὲς ἀρχὲς ποὺ στάθηκαν κινητήρια δύναμη στὸν ἀγῶνα τοῦ '40. Ὁ πόλεμος γιὰ τὴ δόξα, καὶ ὄχι κατ' ἀνάγκη γιὰ τὴ νίκη, ἀνύψωσε τὸν ἀγῶνα ἐκεῖνο σὲ δυσθεώρητη πνευματικὴ περιωπή. Τοῦ ἀφῆρεσε κάθε ἔγνος ἐπεκτατισμοῦ καὶ συμφεροντολογικῆς σκοπιμότητος. Δὲν ἦταν ἀγῶνας γιὰ τὴν αὔξησιν ἰσχύος, στρατιωτικῆς, οικονομικῆς ἢ γοήτρου, ὅπως εἶναι τόσοι καὶ τόσοι πόλεμοι στὴν Ἱστορία. Ἦταν ἀγῶνας γιὰ τὸ δίκαιο, γιὰ τὴν ὑπεράσπιση τῆς ἀξιοπρέπειας τῶν μικρῶν ἔναντι τῶν μεγάλων, ἓνα ράπισμα στὸν κάθε μορφῆς ὀλοκληρωτισμό.

Ὁ ἀγῶνας αὐτὸς ἀνέδειξε τὴν πίστη στὸ ἀνθρωπίνως ἀδύνατο ὡς δυνατό, καὶ κατέδειξε ὅτι ὁ ἄνθρωπος, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ ζῶα, δὲν ἀποδέχεται τοὺς φυσικοὺς νόμους, καὶ αὐτὸν τὸν θάνατο, ὡς μιὰ μοιραία πραγματικότητα, στὴν ὁποία καλεῖται δουλικά νὰ σκύψει τὸ κεφάλι. Ἡ λεβεντιά καὶ τὸ φιλότιμο ἀποδείχτηκαν καὶ πάλι ἔννοιες ἐλληνικῆς, δυσμετάφραστες σὲ ξένη γλῶσσα. Πίσω ἀπὸ ὅλα αὐτὰ –καὶ ἐνίοτε μπροστά– στάθηκε ἡ Ἐκκλησία προβάλλοντας ἐπὶ αἰῶνες τοὺς ἀγίους καὶ τοὺς μάρτυρες ὡς πρότυπα ἡθους συντελώντας καὶ καλλιεργώντας ἔτσι στὶς ψυχὰς τῶν Ἑλλήνων τὸ ἡρωϊκὸ πνεῦμα, ποὺ τοὺς κληροδότησε ἡ ἀρχαιότητα. Ἡ Παναγία ἐγίνε σύμβολο, ἱερὴ παρουσία καὶ Σκέπη τοῦ ἀγῶνα, ἐκφράζοντας τὴ Μάννα τοῦ κάθε στρατιώτη, ἡ ὁποία ἔμεινε πίσω στὰ μετόπισθεν, μιὰ Μάννα ποὺ ἔζησε ὅσο κανεὶς τὴ θυσία τοῦ παιδιοῦ της, καὶ ποὺ σκέπαζε μὲ τὴν ἀγάπη της αὐτούς, ποὺ ἀψηφούσαν τὶς κακουχίες καὶ τὸν θάνατο στὰ βουνὰ τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς Ἀλβανίας.

Ὅλα αὐτὰ προσέδιδαν στὸν ἀγῶνα τοῦ '40 ἓνα χαρακτῆρα βαθειὰ ἀνθρώπινο. Ἡ μάχη δὲν γινόταν γιὰ ἰδέες, ἀλλὰ γιὰ πρόσωπα, γι' αὐτὰ ποὺ εἶχαν μείνει πίσω, γι' αὐτὰ ποὺ εἶχαν ἡδὴ φύγει ἀπὸ τὴ ζωὴ, καὶ γιὰ ἐκεῖνα ποὺ ἐπρόκειτο νὰ ἔλθουν στὴ ζωὴ. Ἔτσι φανερώθηκε στὴν πράξη ἡ ἀλήθεια ὅτι ἀληθινὴ ὁμοψυχία δὲν φέρνουν οἱ ἰδέες, ἀλλὰ ἡ ἀγάπη, ἡ σχέση καὶ ἡ κοινωνία τῶν προσώπων, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὶς ἰδιότητες καὶ τὰ πιστεύματά τους.

Ὅλη αὐτὴ ἡ πλούσια πνευματικὴ παρακαταθήκη πέρασε στὰ χέρια τῶν γενεῶν ποὺ ἀκολούθησαν. Οἱ γενεὲς αὐτὲς ἀπογοητευμένες ἀπὸ τὴν τροπὴ τῶν πραγμάτων, ποὺ διέψευσε πολλὰ ἀπὸ τὶς προσδοκίες τους, ἀνέπτυξαν σιγά-σιγά

μιά αδιαφορία και ένα σκεπτικισμό προς κάθε τι τὸ πνευματικό. Ἡ λεβεντιά και τὸ φιλότιμο ἔπесαν δύματα μιᾶς μεταπολεμικῆς νοστροπίας, πὸ ἀνήγαγε τὸ πρακτικὸ ἀποτέλεσμα και τὸ ἀτομικὸ συμφέρον σὲ ὕψιστο κριτήριο τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς. Ἐνας πρακτικὸς ὀρθολογισμὸς κυρίεψε τὸν κόσμον μετὰ τὸν Πόλεμο. Κανεὶς πιά δὲν διακινδυνεύει τίποτε, ἀν δὲν μετρήσει τὸ ἄμεσο –ὄχι τὸ ἀπώτερο– συμφέρον. Ἡ πνευματικὴ κληρονομιά τοῦ '40 μοιάζει νὰ ἔχει ἐξανεμιστεῖ ἢ νὰ ἔχει καταποθεῖ ἀπὸ τὸν εὐδαιμονισμό, πὸ δυσιάζει τὰ πάντα στὴν εὐμάρεια, και ἀδειάζει τις ψυχῆς τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ πίστη και ἀπὸ ἀγάπη.

Μέσα στὴ νέα αὐτὴ πραγματικότητα φαίνεται νὰ χάνει τὸ νόημά της κάθε δυσία γιὰ τὴν πατρίδα. Σήμερα και ἡ ἔννοια τῆς Πατρίδας τείνει νὰ καταποντιστεῖ στὸν κοσμοπολιτισμὸ και τὴ λεγομένη παγκοσμιοποίηση, πὸ παράγει ἡ οἰκονομία και ὑποβοηθεῖ ἡ τεχνολογία. Τί νόημα, λοιπόν, μπορεῖ νὰ ἔχει σήμερα τὸ πνευματικὸ καταπίστευμα τῆς ἐποποιίας τοῦ '40;

Στὸ ἐρώτημα αὐτὸ ἴσως μπορεῖ νὰ δώσουν ἀπάντηση οἱ ιδέες τοῦ Λαμαρτίνου, ὁ ὁποῖος τὸν 19ο αἰῶνα κάνει λόγο γιὰ δύο εἶδη πατριωτισμοῦ. Αὐτὸν πὸ τὸν ἀποτελοῦν ὅλα τὰ μίση, ὅλες οἱ προλήψεις, ὅλες οἱ ἀδρὲς ἀντιπάθειες πὸ τρέφουν οἱ λαοὶ ὁ ἕνας γιὰ τὸν ἄλλο. Και ἕναν ἄλλο πατριωτισμὸ, πὸ τὸν ἀποτελοῦν, ἀντίθετα, ὅλες οἱ δυνατότητες, ὅλα τὰ δικαιώματα πὸ διαδέτουν ἀπὸ κοινοῦ οἱ λαοὶ. Σύμφωνα με αὐτὸν τὸν πατριωτισμὸ, ἀγαπώντας πάνω ἀπ' ὅλα τὴ δική σου πατρίδα, ἀφήνεις νὰ ξεχειλίσουν ὅλες οἱ συμπάθειες πέρα ἀπὸ φυλές, γλώσσες, σύνορα.

Στις ιδέες αὐτὲς μοιάζει νὰ ἐντάσσεται και τὸ πνευματικὸ καταπίστευμα τῆς γενεᾶς τοῦ '40. Αὐτὸ τὸ καθιστᾶ και σήμερα ἐπίκαιρο. Ἡ ἐποποιία πὸ τιμοῦμε σήμερα ἦταν γιὰ τὴν ἀγάπη ὅλων τῶν ἀνθρώπων. Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς οἱ ἥρωες τῆς ἤξεραν νὰ πεθάνουν γιὰ τὴν πατρίδα. Ἀφοῦ μόνον αὐτοὶ πὸ ἀγαποῦν ὅλους τοὺς ἀνθρώπους ξέρουν νὰ πεθαίνουν γιὰ τὴν πατρίδα.

Ἐξήντα ἔξι χρόνια μετὰ –δύο γενεὲς ὀλόκληρες– και ἡ ἐπέτειος, πὸ τιμᾶ ἀπόψε τὸ ἀνώτατο πνευματικὸ μας ἴδρυμα, ἐξακολουθεῖ νὰ ἐκπέμπει τὸ μήνυμά της. Ἡ Ἑλλάδα δὲν ἀντιμετωπίζει σήμερα τοὺς ἴδιους κινδύνους, πὸ τὴν ἀπειλησαν τὸ '40. Οἱ κίνδυνοι πλέον εἶναι κυρίως πολιτισμικοὶ: πὸς δὲ ἐπιβιώσει τὸ ἦθος τῆς πίστεως, τῆς ἀγάπης, τῆς ἐλευθερίας και τῆς λεβεντιάς σὲ ἕναν κόσμον, πὸ ὑποτιμᾶ, ἀν δὲν μυκτηρίζει, τις πνευματικὲς αὐτὲς ἀρχές. Ἴδου ἡ πρόκληση γιὰ τὴν παιδεία και τὴν Ἑκκλησία μας! Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, ἡ πορεία πὸ ἐπέλεξεν ὁ πολιτισμένος κόσμος σήμερα, και πὸ ἀκολουθεῖ και ἡ Πατρίδα μας, τῆς

προσφέρει τὴν εὐκαιρία καὶ τὴ δυνατότητα νὰ μεταγγίσει τὸ πνεῦμα τοῦ '40 στὴ σύγχρονη πραγματικότητα. Σήμερα ἡ πατρίδα μας καλεῖται νὰ συμβάλει στὴ διαμόρφωση μιᾶς Εὐρώπης, καὶ ἐνὸς κόσμου, στὸν ὁποῖο κάθε ἄνθρωπος ἔχει τὸ δικαίωμα τῆς ἀξιοπρέπειας καὶ τοῦ σεβασμοῦ, καὶ κάθε λαός, ὅσο μικρὸς καὶ ἂν εἶναι, ἔχει τὸ δικαίωμα τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς πολιτισμικῆς του ἰδιαιτερότητας.

Ἄν οἱ πνευματικὲς αὐτὲς ἀρχὲς προωθηθοῦν καὶ εὐδοκιμήσουν στὸν κόσμο ποὺ ζοῦμε, καὶ στὸν κόσμο ποὺ ἔρχεται, τότε οἱ ἥρωες τῆς ἐποποιίας τοῦ '40 θὰ αἰσθάνονται δικαιωμένοι. Διότι οἱ ἥρωες αὐτοὶ ἤξεραν νὰ πεθαίνουν γιὰ τὴν Πατρίδα, ἀκριβῶς γιατί ἐγνώριζαν ν' ἀγαποῦν τοὺς ἀνθρώπους.

Σᾶς εὐχαριστῶ.

ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ
ΤΩΝ ΚΕΝΤΡΩΝ ΕΡΕΥΝΗΣ

ΕΚΘΕΣΕΙΣ

ΚΕΝΤΡΟΝ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

I. Κατά τὸ διαρρεῦσαν ἔτος 2006 κυκλοφόρησε: α) ὁ ὑπ' ἀριθ. 39 τόμος τῆς Ἐπετηρίδος τοῦ Κέντρου Ἐρεύνης τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Δικαίου καὶ β) τὸ Παράρτημα αὐτοῦ ὑπ' ἀριθ. 7.

Κατὰ τὸ ἔτος 2006, στὰ πλαίσια τοῦ ὑπὸ ἐξέλιξη συλλογικοῦ ἐρευνητικοῦ προγράμματος τοῦ ΚΕΙΕΔ «Περίγραμμα τῆς Ἱστορίας τοῦ Μεταβυζαντινοῦ Δικαίου», τὸ ὁποῖο ἀποτελεῖ συνέχεια καὶ συμπλήρωμα τῆς συναγωγῆς τῶν πηγῶν τοῦ δικαίου τῆς μεταβυζαντινῆς περιόδου τοῦ Δ. Γκίνη [*Πραγματεῖαι τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν*, τ. 26 (1966) / Συμπλήρωμα Α: *ΕΕΒΣ*, τ. ΛΘ'-Μ', Ἀθῆναι 1972-1973 / Συμπλήρωμα Β: *ΕΕΒΣ*, τ. ΜΓ', Ἀθῆναι 1977-1978], οἱ ἐρευνητὲς τοῦ Κέντρου ὀλοκλήρωσαν τὴν περισυλλογὴν, ταξινόμηση, ἐπεξεργασία καὶ ἠλεκτρονικὴ καταγραφή ὅλων τῶν δημοσιευμένων νομικῶν πηγῶν τοῦ μεταβυζαντινοῦ δικαίου.

II. 1. Ἡ ἐρευνήτρια τοῦ Κέντρου κ. Λυδία Παπαρρήγα-Ἀρτεμιάδη ἀσχολήθηκε μετὰ τὴν ὀλοκλήρωση πραγματείας μετὰ τίτλο: «Στοιχεῖα ἐλληνικῶν ἐπιδράσεων στὰ λατινικὰ κείμενα τοῦ *Corpus Juris Civilis*. Ἀποσπάσματα ἀπὸ τὴν ἀρχαιοελληνικὴν γραμματεία» [Παράρτημα, ἀρ. 7 τοῦ 39ου τόμου τῆς Ἐπετηρίδος τοῦ ΚΕΙΕΔ (Ἰανουάριος 2006), σ. 232].

Στὰ πλαίσια τοῦ ὑπὸ ἐξέλιξη συλλογικοῦ ἐρευνητικοῦ προγράμματος τοῦ ΚΕΙΕΔ «Περίγραμμα τῆς Ἱστορίας τοῦ Μεταβυζαντινοῦ Δικαίου», ἀσχολήθηκε μετὰ τὴν χρονολογικὴν ταξινόμηση τοῦ συγκεντρωθέντος νομικοῦ ὕλικου ὅλων τῶν περιόδων καὶ δημιούργησε ἠλεκτρονικὸ ἀρχειο, στὸ ὁποῖο περιέχονται σὲ χρονολογικὴ σειρά τὰ νομικὰ ἔγγραφα ποὺ καλύπτουν τὴν περίοδο τοῦ 19ου-20οῦ αἰῶνα.

2. Ἡ ἐρευνήτρια κ. Δήμητρα Καραμπούλα ἀσχολεῖται μετὰ τὴν ἐκπόνηση μονογραφίας σχετικὰ μετὰ τὴν γραφειοκρατίαν καὶ τὸ δίκαιο τῆς περιόδου τοῦ Διοκλητιανοῦ, εἰδικότερα δὲ μετὰ τὸν Γρηγοριανὸν καὶ τὸν Ἑρμογενειανὸν κώδικα, τὶς

πρώτες δηλ. επίσημες κωδικοποιήσεις τής μετακλασσικής περιόδου. Ἡ ἔρευνα βρίσκειται ἐν ἐξέλιξει.

3. Ὁ ἐρευνητής κ. Ἡ. Ἀρναούτογλου δημοσίευσε ἄρθρο μὲ τίτλο: «Ἄνθρωπότητα καὶ δίκαιον» (Ἐπετηρὶς ΚΕΙΕΔ 39 (2005), σ. 31-53).

Ἐπιπροσθέτως, στὰ πλαίσια τοῦ ὑπὸ ἐξέλιξη συλλογικοῦ ἐρευνητικοῦ προγράμματος τοῦ ΚΕΙΕΔ «Περίγραμμα τῆς Ἱστορίας τοῦ Μεταβυζαντινοῦ Δικαίου», ἀσχολήθηκε μὲ τὴ συγκέντρωση καὶ ἀποδελτίωση τῶν πηγῶν, μὲ τὴ δημιουργία δελτίων ἀπαραίτητων γιὰ τὴν περαιτέρω ἐπεξεργασία τοῦ ὕλικου. Ἐπίσης δημιούργησε ἠλεκτρονικὸ ἀρχειο, στὸ ὁποῖο περιέχονται σὲ χρονολογικὴ σειρά τὰ νομικὰ ἔγγραφα ποὺ καλύπτουν τὴν περίοδο τοῦ 18ου αἰώνα.

4. Ὁ ἐρευνητής κ. Ἴω. Χατζάκης δημοσίευσε ἄρθρο μὲ τίτλο: «Ἡ πατρικὴ ἐξουσία στὸ δικαίον περιβάλλον τῆς βενετοκρατούμενης Κρήτης. Νομικὴ διάσταση καὶ ἐξελικτικὴ πορεία ἐνὸς θεσμοῦ» (Ἐπετηρὶς ΚΕΙΕΔ 39 (2005), σ. 143-209). Ὁ ἴδιος ἐρευνητής, στὰ πλαίσια τοῦ ὑπὸ ἐξέλιξη συλλογικοῦ ἐρευνητικοῦ προγράμματος τοῦ ΚΕΙΕΔ «Περίγραμμα τῆς Ἱστορίας τοῦ Μεταβυζαντινοῦ Δικαίου», ὀλοκλήρωσε τὴ συγκέντρωση καὶ ἀποδελτίωση τῶν πηγῶν μὲ τὴ δημιουργία δελτίων ἀπαραίτητων γιὰ τὴν περαιτέρω ἐπεξεργασία τοῦ ὕλικου καὶ κατήρτισε τὸν πλήρη κατάλογο τῆς βιβλιογραφίας τῶν πηγῶν. Ἐπίσης δημιούργησε ἠλεκτρονικὸ ἀρχειο, στὸ ὁποῖο περιέχονται σὲ χρονολογικὴ σειρά τὰ νομικὰ ἔγγραφα ποὺ καλύπτουν τὴν περίοδο τοῦ 14ου - 17ου αἰώνα.

[Λυδία Παπαρρήγα-Ἀρτεμιάδη]

ΚΕΝΤΡΟΝ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

I. Έπιστημονικό / έρευνητικό έργο

A. Το Κέντρον Έρευνας τής Έλληνικής Κοινωνίας έκπονεί μεγάλο έρευνητικό πρόγραμμα με γενικό τίτλο «Οί έπιπτώσεις τής οικονομικής μεταναστεύσεως στήν Έλληνική κοινωνία».

Η έρευνα έχει διαιρεθεί σε έπιμέρους έρευνες, τις εξής:

α. «Μετανάστευση στήν Ελλάδα: Το νομικό καθεστώς». Το έρευνητικό αυτό πρόγραμμα χρηματοδοτείται από τήν Έπιτροπή Έρευνών τής Ακαδημίας Αθηνών, με έπιστημονικό υπεύθυνο τόν Ακαδ. Καθ. κ. Γεώργιο Μητσόπουλο.

Στό πλαίσιο αυτού του προγράμματος διερευνώνται τά ακόλουθα θέματα:

1. Το νομικό καθεστώς τών μεταναστών στήν Ελλάδα και, ειδικότερα, τών προσφύγων στήν Ελλάδα.

2. Το νομικό καθεστώς του 'πρόσφυγα' ως τακτική έπιβίωσης.

3. Έϊσοδος και 'παραμονή': Δύο παράμετροι νομιμότητας και παρανομίας.

4. Μετανάστευση στήν Ελλάδα: Διεθνές και κοινοτικό δίκαιο.

6. «Οί έπιπτώσεις τής μετανάστευσης στήν έλληνική οικονομία».

Το έρευνητικό αυτό πρόγραμμα χρηματοδοτείται από τήν Έπιτροπή Έρευνών τής Ακαδημίας Αθηνών, με έπιστημονικό υπεύθυνο τόν Ακαδ. Καθ. κ. Κωνσταντίνο Δρακάτο.

Οί επόμενες έπι μέρους έρευνες τελούν υπό τήν έπιστημονική έποπτεία τής διευθυντριάς κ. Μαρίας-Γεωργίας Λίλυς Στυλιανούδη:

γ. «Μετανάστες και Λαθρομετανάστες».

δ. «Μετανάστευση και κοινωνικοί μετασχηματισμοί τής οικογένειας στήν Ελλάδα: Η περίπτωση τών μικτών γάμων στόν Ν. Αιτωλοακαρνανίας τήν περίοδο 1990 έως σήμερα».

ε. «Η δεύτερη γενιά μεταναστών μεταξύ σχολείου και εργασίας στόν αστικό και αγροτικό χῶρο».

B. Στό πλαίσιο τής βασικής έρευνας του Κέντρου για τήν «Οικογένεια στήν Ελλάδα» έκπονείται έρευνα με τίτλο «Πληθυσμική Γενετική και Οικογενειακό Γενεαλογικό Δέντρο», από τήν Δρ. Εύαγγελία Τσελέντη, Ιατρό - Αίματολόγο, Αναπληρώτρια Διευδύντρια στό Π.Γ.Ν. Νικαίας.

III. Έκδόσεις

- Έκδόθηκε ο βος Τόμος τῆς Ἐπετηρίδας τοῦ Κέντρου με τὰ ἐξῆς ἄρθρα:
- «Ἀποδημία καὶ παλιννόστηση. Τὸ δίπολο τῆς μεταναστευτικῆς ἱστορίας τῶν Ἑλλήνων». Γρ. Γκιζέλης
 - «Ὁ μετανάστης τοῦ σήμερα εἶναι ὁ πρόσφυγας τοῦ χτές». Μ.- Γ. Λίλυ Στυλιανούδη
 - «Ἡ μετανάστευση σήμερα: ἓνας καθρέφτης τοῦ σύγχρονου κόσμου». Ἀλίκη Βαξεβάνογλου
 - «Ἡ ἐφαρμογὴ τῶν Διατάξεων περὶ Προσφύγων: Τρόποι, Παραλείψεις, Ἀσάφειες». Σπύρος Κουλοχέρης
 - «Διαδικασία εἰσόδου ἄτυπων μεταναστῶν στὴν Ἑλλάδα: ὁ θαλάσσιος δρόμος». Γιούτα Μπάκα
 - «Ἡ προβληματικὴ τῆς διεθνoῦς μετανάστευσης ὑπὸ τὸ πρίσμα τοῦ Habeas Corpus». Κ.Δ. Μαγκλιθέρας
 - «Εἰκόνες τοῦ ἀγρότη στὴν ἐλληνικὴ κοινωνία τοῦ 19οῦ καὶ 20οῦ αἰώνα». Νίκος Καμπέρης

IV. Ἐκπαιδευτικὸ Ἔργο

- Στὸ Κέντρο πραγματοποιήσαν πρακτικὴ ἄσκηση σὲ μεθοδολογία ἔρευνας κοινωνικῶν ἐρευνῶν δύο φοιτητὲς τοῦ Τμήματος Κοινωνικῆς Ἀνθρωπολογίας τοῦ Τμήματος Κοινωνικῆς Ἀνθρωπολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Αἰγαίου, κατὰ τὴν περίοδο Ἰουλίου - Αὐγούστου, ὑπὸ τὴν ἐποπτεία τοῦ κ. Νικολάου Καμπέρη.

V. Συμμετοχὴ στὸ ἐρευνητικὸ πρόγραμμα INTI 2006: «Empowerment of Third Country Nationals».

Τὸ ΚΕΕΚ προσκλήθηκε ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Μονάχου, τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 2006, νὰ συμπράξει σὲ μία αἴτηση πρὸς τὴν Εὐρωπαϊκὴ Ἐπιτροπὴ γιὰ συμμετοχὴ στὸ ἐρευνητικὸ πρόγραμμα INTI 2006 μετὰ τίτλο: «Empowerment of Third Country Nationals». Πρόκειται γιὰ ἓνα ἐρευνητικὸ πρόγραμμα μετὰ στόχο τὴν ἀνάπτυξη γνώσεων καὶ στρατηγικῶν γιὰ τὴν καλύτερη κοινωνικὴ ἔνταξη ἀλλοδαπῶν μεταναστῶν ἀπὸ ἐξω-εὐρωπαϊκὲς χῶρες σὲ ὅλα τὰ κράτη-μέλη τῆς Ε.Ε.

[Μαρία-Γεωργία Στυλιανούδη]

ΚΕΝΤΡΟΝ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

A. ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

Τὸ Κέντρο Ἐρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας κατὰ τὸ ἔτος 2006 ἐξέδωσε:

1. Τὸν τόμο 36 τῆς Ἐπετηρίδος *Φιλοσοφία*. Ὁ τόμος 36 περιλαμβάνει τέσσερα θεματικὰ τμήματα: (α) Ἀφιέρωμα στὸν Ἰωάννη Θεοδωρακόπουλο μὲ τὴ δημοσίευση πέντε ἄρθρων γιὰ τὸ ἔργο τοῦ μεγάλου αὐτοῦ Ἑλλήνα φιλοσόφου (β) Συστηματικὴ Φιλοσοφία μὲ παρουσίαση τριῶν ἄρθρων σὲ ἑλληνικὴ καὶ ἀγγλικὴ γλῶσσα (γ) Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας μὲ δώδεκα ἄρθρα στὴν ἑλληνικὴ, γαλλικὴ, ἀγγλικὴ καὶ γερμανικὴ γλῶσσα καὶ τέλος (δ) Ἀνακοινώσεις ποικίλων φιλοσοφικῶν θεμάτων μὲ παρουσίαση πέντε ἐπιστημονικῶν ἀνακοινώσεων σὲ ἑλληνικὴ καὶ γαλλικὴ γλῶσσα. Τὰ ἄρθρα καὶ οἱ ἀνακοινώσεις ἔχουν ἐκπονηθεῖ ἀπὸ Ἀκαδημαϊκοὺς, Ἐρευνητὲς τοῦ Κέντρου καὶ ἄλλους διακεκριμένους Ἑλλήνες καὶ ξένους φιλοσόφους καὶ ἱστορικοὺς τῆς φιλοσοφίας.

2. Τὸ βιβλίο τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ κ. Ε. Μουτσόπουλου, *Διανόηση, Πολιτισμὸς, Πράξις*, Ἐρευνες στὶς ἑλληνικὲς πηγές τῆς ἀξιολογίας, στὴν ἀγγλικὴ γλῶσσα.

3. Τὸ βιβλίο τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ κ. Γ. Μητσόπουλου, *Θέματα Γενικῆς Θεωρίας καὶ Λογικῆς τοῦ Δικαίου*, μεταφρασμένο στὴ γαλλικὴ ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ.

4. Τὸ βιβλίο τοῦ Ἐρευνητοῦ τοῦ Κέντρου κ. Γ. Ἀραμπατζῆ, *Παιδεία καὶ Ἐπιστήμη στὸν Μιχαήλ Ἐφέσιο. Εἰς Περί ζώων μορίων Α΄*.

5. Τὸ βιβλίο τῆς ἐργαζόμενης στὸ Κέντρο κ. Κωστούλας Ἀδάμου, *Οἱ Ἴδεατές Πολιτείες. Ἀπὸ τὸν Πλάτωνα στὸν Campanella*.

6. Ἐτοιμάσθηκε καὶ παραδόθηκε ἡ μετάφραση στὴν ἑλληνικὴ τοῦ βιβλίου τοῦ G. Reale, *Σωκράτης. Πρὸς μίαν ἀνακάλυψη τῆς ἀνθρώπινης σοφίας*. Τὸ βιβλίο βρίσκεται στὴν τελικὴ φάση τῆς ἐκδόσεως.

B. ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ

Ἐνεκρίθη καὶ ἐκκινήθη τὸ ἐρευνητικὸ πρόγραμμα τοῦ Κέντρου Ἐρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας, *Ἡ Ἔννοια τοῦ Πολίτη στὴν Ἀρχαία Ἑλληνικὴ Φιλοσοφία*, ὑπὸ τὴν Ἐποπτεία τοῦ Ἐπόπτου τοῦ Κέντρου, Ἀκαδημαϊκοῦ κ. Εὐ-ἀγγελου Μουτσόπουλου. Τὸ πρόγραμμα θὰ υλοποιηθεῖ μὲ τὴ συμμετοχὴ ὅλων τῶν Ἐρευνητῶν τοῦ Κέντρου Ἐρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας, ἀλλὰ καὶ μὲ

τή συμβολή άλλων μελετητών από την Ελλάδα και την αλλοδαπή, και είναι διάρκειας δύο ετών.

Γ. ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Οργάνωση πρώτης διεθνούς ημερίδος ελληνικής φιλοσοφίας.

Κατά το έτος 2006 το Κέντρο Ελληνικής Φιλοσοφίας προέβη στη διοργάνωση της Πρώτης Διεθνούς Ημερίδας του, στο πεδίο της Αρχαίας Ελληνικής Φιλοσοφίας με θέμα: *Τύχη, Ανάγκη και Έλευθερία στην Αρχαία Ελληνική Φιλοσοφία*. Η Ημερίδα πλαισίωσε την έκδοση σε τόμο (Ακαδημία Αθηνών, 2005) του έρευνητικού προγράμματος του Κέντρου Έρευνας της Ελληνικής Φιλοσοφίας με τίτλο «*Hasard et nécessité dans la philosophie grecque*», στο οποίο συμμετείχαν όλοι οι έρευνητές του Κέντρου, καθώς και έρευνητές και καθηγητές από την αλλοδαπή.

Στην Ημερίδα συμμετείχαν με ομιλίες τους τρεις Έλληνες στοχαστές: οι Ακαδημαϊκοί του Κέντρου Φιλοσοφίας κκ. Κ. Δεσποτόπουλος, με θέμα *Ανάγκη, Έλευθερία, Τύχη κατά Πλάτωνα* και Ε. Μουτσόπουλος, με θέμα *Hasard et Nécessité dans le Timée et les Lois de Platon* και η Καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Αθηνών Μυρτώ Δραγώνα-Μονάχου με θέμα *Liberty, Chance and Necessity in Marcus Aurelius*.

Επίσης ομίλησαν ανακοινώνοντας τα έρευνητικά τους πορίσματα και με τα αντίστοιχα ακόλουθα θέματα οι Καθηγητές κ.κ. Michael Frede, (Αθήνα): *The ΕΦ' HMIN in Ancient Philosophy*, Gilbert Romeyer Dherbey, (Πανεπιστήμιο Παρισίων IV, Σορβόννη, Γαλλία): *La causalité desorientée. La querelle du hasard entre Aristote et les mécanistes pré-socratiques*, Gerhard Seel, (Πανεπιστήμιο Βέρνης, Έλβετία): *The Lazy Argument and its Refutation*, Carlo Natali (Πανεπιστήμιο Βενετίας, Ίταλία): *Délibération chez Aristote et chez Alexandre d'Aphrodise* και John Dillon, (Πανεπιστήμιο Δουβλίνου, Ίρλανδία): *The Freedom of the Caged Bird: Plotinus on 'What is in our Power'*. Τις εργασίες της Ημερίδας έκλεισαν οι κκ. Gilbert Romeyer Dherbey και Gerhard Seel. Τα πρακτικά της Ημερίδας είναι υπό έκδοσιν στον τόμο 37, 2007, της Έπετηρίδος του Κέντρου, *Φιλοσοφία*.

2. Εμπλουτισμός της Βιβλιοθήκης του Κέντρου με 163 νέους τίτλους βιβλίων.

3. Έξυπνέρευση, καθοδήγηση και ενημέρωση Έπιστημόνων-Έπισκεπτών και φοιτητών από Ίδρύματα της Ελλάδος και της αλλοδαπής στο πλαίσιο προγράμματος χρηστικής βιβλιοθήκης αλλά και επιστημονικών-έρευνητικών ανταλλαγών.

[Μαρία Πρωτοπαπᾶ Μαρνέλη]

ΓΡΑΦΕΙΟ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΘΕΣΜΩΝ

Κατά τὸ ἔτος 2006, τὸ Γραφεῖο Διεθνῶν καὶ Συνταγματικῶν Θεσμῶν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν συνέχισε τὴν ἐρευνητικὴ δραστηριότητα γιὰ τὸ καθεστῶς τοῦ Ἑλληνα ναυτικοῦ σύμφωνα μὲ τις ρυθμίσεις διεθνοῦς, κοινοτικῆς καὶ ἐθνικῆς προέλευσης καὶ ἐγκαινίασε πρόγραμμα γιὰ τοὺς τίτλους κυριαρχίας τῆς Ἑλλάδος.

Ὁλοκλήρωσε τὴν ἔκδοση μελέτης μὲ τίτλο: «Γυναικεία Μετανάστευση καὶ Ἀνθρώπινα Δικαιώματα μίᾳ βιογραφικῆ ἔρευνα μὲ τις μετανάστριες ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴ καὶ Κεντρικὴ Εὐρώπη».

Συνδιοργάνωσε συνέδριο στὸ Μέγαρο Μουσικῆς μὲ θέμα: «Ἡ Ἑλλάδα στὴν Εὐρωπαϊκὴ Κοινωνία Δικαίου».

Συνέχισε τὴ συνεργασία γιὰ τὴ διεθνὴ προστασία τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων μὲ τὸ δίκτυο τῆς Ἀκαδημίας Ἐπιστημῶν τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν. Παρεμβάσεις ἔγιναν σὲ ὑποθέσεις καταπάτησης ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων ποὺ ἀφοροῦσαν στὴν Ἀνατολικὴ Εὐρώπη, τὴν Ἀφρικὴ καὶ τὴ Λατινικὴ Ἀμερικὴ.

Τέλος, χάρις σὲ χρηματοδότηση τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ἐγκαινίασε συνεργασία στὸ πλαίσιο τῆς Israeli- Palestinian Science Organization.

[Ἐμμανουὴλ Ρούκουνας]

ΓΡΑΦΕΙΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

Τò Γραφείο Οικονομικῶν Μελετῶν ἀνέπτυξε κατὰ τὸ ἔτος 2006 τὴν ἀκόλουθην δράση:

Ὁλοκληρώθηκε ἡ ἔρευνα μὲ θέμα: «Ἡ συμβολὴ τοῦ ἀγροτικοῦ τομέα στὴν οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη τῆς Ἑλλάδος».

Συνεχίσθηκε ἡ ἔρευνα μὲ θέμα: «Ἑλληνικὲς οἰκονομικὲς στατιστικὲς: Ἀξιολόγηση καὶ προτάσεις βελτίωσης».

Ἐγκρίθηκε καὶ ἄρχισε ἡ ἔρευνα μὲ θέμα: «Διακλαδικὲς σχέσεις τῆς ἐλληνικῆς οἰκονομίας σὲ ἐθνικὸ καὶ περιφερειακὸ ἐπίπεδο».

[Κωνσταντῖνος Δρακᾶτος]

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟΝ

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟΝ ΚΑΤΑ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ

ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ. — Όμιλία στήν ανακοίνωση τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ Ἐπαμεινώνδα Σπηλιωτόπουλου	24
ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ. — Παρουσίαση τοῦ βιβλίου τοῦ κ. Νικολάου Σοῦλεντάκη, Ὑπουργοὶ στό Εἰδικό Δικαστήριο (1821 -2000) καί τοῦ Διονυσίου Ἀλικανιώτη, Ἡ πολιτική καί κοινωνική ἰδεολογία τοῦ Δ. Γούναρη ..	71
ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ. — Παρουσίαση τοῦ βιβλίου τοῦ Γεωργίου Σχινᾶ, Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας τοῦ Δικαίου	93
ΔΡΑΚΑΤΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ. — Ἀνακοίνωση τῆς μελέτης τῶν Θεοδοσίου Παλάσκα, Ἀνδρέα Παπαθεοδώρου καί Μαρίας Τσάμπρα, Ἡ πολιτιστική κληρονομιά ὡς παράγων ἀναπτύξεως τῆς ἑλληνικῆς οἰκονομίας	29
ΔΡΑΚΑΤΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ. — Παρουσίαση τοῦ βιβλίου τῆς Σοφίας Δημέλη, Συγκριτικά πλεονεκτήματα τῆς ἑλληνικῆς οἰκονομίας: Συνολική καί κλαδική ἀνάλυση, 1990 – 2001 καί Ἀναστασίας Λαμπροπούλου, Ἡ ἑλληνική γεωργία στό διεθνές ἀνταγωνιστικό περιβάλλον	61
ΔΡΑΚΑΤΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ. — Παρουσίαση τοῦ βιβλίου τῶν Ἰωσήφ Χασσίδ, Διονυσίου Χιόνη, Κωνσταντίνου Ἀξαρχολόγλου, Τό πρόβλημα τῶν ἐπενδύσεων καί προτάσεις γιά τήν ἀντιμετώπισή του	75
ΔΡΑΚΑΤΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ. — Ἀπολογισμός δράσεως καί προοπτικές τοῦ Κέντρου Ἐρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας μέ τήν εὐκαιρία τῆς ἐπίσημης ἐγκαταστάσεώς του στό κτήριο ἐπί τῆς ὁδοῦ Ἡπίτου 3	89
ΔΡΑΚΑΤΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ. — Ἀπολογισμός δράσεως κατὰ τήν τελευταία πενταετία τοῦ Γραφείου Οἰκονομικῶν Μελετῶν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ...	101
ΔΡΑΚΑΤΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ. — Ἐκθεση τῶν πεπραγμένων τοῦ Γραφείου Οἰκονομικῶν Μελετῶν κατὰ τὸ ἔτος 2006	132
ΖΗΖΙΟΥΛΑΣ ΙΩΑΝΝΗΣ. — Τὸ πνευματικό καταπίστευμα μιᾶς ἐποποιίας. Όμιλία γιά τὸν ἑορτασμό τῆς ἐπετείου τῆς 28ης Ὀκτωβρίου 1940	109
ΠΑΠΑΡΡΗΓΑ-ΑΡΤΕΜΙΑΔΗ ΛΥΔΙΑ. — Ἐκθεση τῶν πεπραγμένων τοῦ Κέντρου Ἐρεῦνης τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Δικαίου κατὰ τὸ ἔτος 2006	125
ΠΡΩΤΟΠΑΠΠΑ-ΜΑΡΝΕΛΗ ΜΑΡΙΑ. — Ἐκθεση τῶν πεπραγμένων τοῦ Κέντρου Ἐρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας κατὰ τὸ ἔτος 2006	129

ΡΟΥΚΟΥΝΑΣ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ. — Λόγος του αποχωρούντος προέδρου	9
ΡΟΥΚΟΥΝΑΣ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ. — Έκθεση των πεπραγμένων του Γραφείου Διεθνών και Συνταγματικών Θεσμών κατά τὸ ἔτος 2006	131
ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ ΜΙΧΑΗΛ. — Όμιλία στήν ἀνακοίνωση τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ Ἐπαμεινώνδα Σπηλιωτόπουλου	23
ΣΚΑΛΚΕΑΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ. — Όμιλία στήν ἀνακοίνωση τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ Ἐπαμεινώνδα Σπηλιωτόπουλου	26
ΣΠΗΛΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ ΕΠΑΜΕΙΝΩΝΔΑΣ. — Πρώμα ἐπαναστατικά γεγονότα στήν περιοχή τῆς Κατσάνας	15
ΣΤΕΦΑΝΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ. — Εἰσήγηση τοῦ Προέδρου κατά τὸν ἑορτασμὸ τῆς ἐπετείου τῆς 25ης Μαρτίου 1821	43
ΣΤΕΦΑΝΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ. — Εἰσήγηση τοῦ Προέδρου κατά τὸν ἑορτασμὸ τῆς ἐπετείου τῆς 28ης Ὀκτωβρίου 1940	105
ΣΤΥΛΙΑΝΟΥΔΗ ΜΑΡΙΑ-ΓΕΩΡΓΙΑ. — Έκθεση τῶν πεπραγμένων τοῦ Κέντρου Ἐρεύνης τῆς Ἑλληνικῆς Κοινωνίας κατά τὸ ἔτος 2006	127
ΤΟΥΡΤΟΓΛΟΥ ΜΕΝΕΛΑΟΣ. — Ἡ συμβολὴ τῶν νησιωτικῶν κοινοτήτων τοῦ Αἰγαίου στήν ἐπιβίωση τῶν Ἑλλήνων κατά τὴν Τουρκοκρατία καὶ στή διατήρηση τοῦ ἐθνικοῦ τους φρονήματος. Όμιλία γιὰ τὸν ἑορτασμὸ τῆς ἐπετείου τῆς 25ης Μαρτίου 1821	47

ΙΔΕΑ & ΤΥΠΟΣ - ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΣΠ. ΛΕΝΗΣ
Ίσοκράτους 5, Ν. Ήράκλειο 141 21
Τηλ.-Fax: 210 2827415 • e-mail: leon@ath.forthnet.gr

ISSN 0369-8106